

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАУКОВІ ПРАЦІ

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство

ВИПУСК 6

Кам'янець-Подільський
2020

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 14662-3633 ПР від 01.12.2008 р.
Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка (протокол № 8 від 28.08.2020 р.)

Редакційна колегія:

С. А. Копилов, доктор історичних наук, професор (*голова*);
Л. В. Климчук, кандидат історичних наук (*відповідальний редактор*);
О. Б. Айвазян, кандидат історичних наук;
О. М. Завальнюк, доктор історичних наук, професор;
Н. Д. Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент;
О. Б. Комарніцький, доктор історичних наук, доцент;
І. М. Конет, доктор фізико-математичних наук, професор;
О. М. Федьков, доктор історичних наук, доцент.

НЗ4 Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; [редкол.: С. А. Копилов (голова), Л. В. Климчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. – 268 с. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство ; вип. 6).

У збірнику подано доповіді і повідомлення Круглого столу «Л. У. Биковський: видатний бібліотекознавець, упорядник університетської книгозбірні» (до 125-річчя від дня народження), яка відбулася 17 грудня 2020 року, а також документи і матеріали, що стосуються діяльності бібліотеки університету, проблем бібліотекознавства, книгознавства, документознавства та інформаційної діяльності.

Теоретичні узагальнення і практичний досвід, відображені в них, можуть використовуватись працівниками бібліотек, викладачами та студентами навчальних закладів системи освіти і культури.

УДК 378.4(477.43):02+002.2](082)
ББК 75.584(4Укр3)+78.3+76.11я431

Всі матеріали подаються в авторській редакції

ЗМІСТ

Л. У. БИКОВСЬКИЙ: ВИДАТНИЙ БІБЛІОТЕКОЗНАВЕЦЬ, УПОРЯДНИК УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ КНИГОЗБІРНИ

Прокопчук В. С. Видатний український бібліограф і бібліотекознавець (до 125-річчя Левка Устимовича Биковського)	5
Дитинник Л. В. Лев Биковський як організатор науки в діаспорі	19
Опря Т. М. Кам'янецький період діяльності Л. Ю. Биковського (1919–1920 рр.) в працях сучасних дослідників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка	25

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ. ПОСТАТІ В ЦАРИНІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ

Климчук Л. В. Наукова діяльність бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка упродовж 2015–2020 рр	35
Прокопчук В. С., Айвазян О. Б. Формування бібліотечної мережі на Кам'яничині та Проскурівщині у 20-і рр. ХХ ст	43
Синиця Н. М. Хмельницька обласна бібліотека у період повоєнної відбудови (1944–1966 роки)	69
Михайлик А. О. Формування фонду рідкісної книги наукової бібліотеки Подільського державного аграрно-технічного університету	77
Кушнір І. І., Смельцова Л. Ж. Історіографія та джерельна база розвитку шкільних бібліотек Правобережної України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.	84
Крючкова Н. Д. «Обзоры Подольской губернии» як джерело історії бібліотечної справи в Подільській губернії 90-х років ХІХ – початку ХХ століття	101
Козак Н. О. Високопрофесійна діяльність В. С. Прокопчука у процесі трансформації бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у провідний науково-інформаційний центр	109
Клімчук Т. П. Слободяник Михайло Семенович – знана постать в сучасному українському бібліотекознавстві	120
Швачка Т. О. Бібліографія у науковій і творчій спадщині І. Вагилевича	129

ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Айвазян О. Б., Мацей О. О., Нечипорук О. С. Можливості та проблеми впровадження дистанційного режиму роботи бібліотеки університету	139
Бичко О. М. Інноваційна діяльність бібліотеки в контексті використання наукометричних ресурсів	147
Молчанова С. А. Позиціонування бібліотеки в інформаційному просторі як засіб ефективної комунікації з користувачами	154
Биковська В. Ф. Культурно-просвітницька робота читального залу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2018–2019 рр.)	166
Резнічук Л. В. Колекції документів у фонді бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка	172
Герасименюк О. В. Впровадження електронних інформаційних технологій у сучасну бібліотечну діяльність	182
Ситник Л. В. Просвітницька діяльність університетських бібліотек	204
Сологуб Т. В. Обслуговування користувачів у читальному залі педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка	210
Скоропад Н. Я. Читальний зал мистецької літератури: досягнення та перспективи	219
Чопик В. П. Бібліотечна виставка як форма популяризації літератури	224
Сивак Н. Й. Дизайн бібліотечних виставок	229
Грінішина І. І. Залучення студентської молоді до вдосконалення знань рідної мови	236
Пшетаковська О. І. Періодичні видання з фізичної культури та спорту у фонді читального залу №2 Кам'янець-Подільського національного університету ...	241

БІБЛІОТЕКА – КОМУНІКАТИВНО-ІНФОРМАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Нетеча О. В. Ідентифікатор ORCID та його роль в інформаційно-комунікаційних технологіях	250
Лук'янчук І. М. Вклад С. П. Миронової у вітчизняну педагогіку інклюзивної освіти	257
НАШІ АВТОРИ	265

Л. У. БИКОВСЬКИЙ: ВИДАТНИЙ БІБЛІОТЕКОЗНАВЕЦЬ, УПОРЯДНИК УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ КНИГОЗБІРНИ

УДК 01+02](477.43)(092)Биковський

В. С. Прокопчук, м. Дунаївці

ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ БІБЛІОГРАФ І БІБЛІОТЕКОЗНАВЕЦЬ (до 125-річчя Левка Устимовича Биковського)

У статті досліджується бібліотечно-бібліографічна діяльність Л. У. Биковського – одного з творців фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету, його внесок у бібліотеко- і бібліографознавство як в Україні, так і на скитальщині.

Ключові слова: *Левко Биковський, Іван Огієнко, бібліотека, книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія, західна українська діаспора.*

Про діяльність Л. У. Биковського в царині бібліотекознавства, бібліографії й бібліотечної справи в Україні та за її межами писали С. Наріжний, О. Заремба, О. Завальнюк, Н. Казакова, Т. Ківшар, М. Тимошик, В. Ляхоцький, В. Прокопчук, Н. Лелікова та інші дослідники [19; 12; 10; 11; 24; 14–16]. У цій статті робиться спроба простежити початок його бібліотечної і бібліографічної діяльності в Кам'янець-Подільському державному українському університеті та Всенародній бібліотеці України Всеукраїнської академії наук, його подвижницьку працю з популяризації та поширення інформації про українську книгу в західному світі.

Левко Богацький прибув у Кам'янець-Подільський, маючи 24 роки від роду та чималий багаж знань і життєвого досвіду. Родом з козацького краю – Черкащини, з села Вільховець Звенигородського повіту, де побачив світ 10 (23) квітня 1895 року. По лінії батька – лісничого мав польське коріння, по маминій – українське. У 1905–1912 рр. навчався у Звенигородській комерційній школі, у 1912–1915 рр. – у Санкт-Петербурзі – у політехнічному і лісовому інститутах, брав активну участь в українській студентській громаді. У роки Першої світової

війни служив десятником військово-шляхового будівництва на Північному фронті, у 1916–1917 рр. – техніком на російсько-турецькому, був організатором української громади в Трапезунді, де надрукував свою першу статтю. З січня 1918 року – у Києві, працював книгарем у видавничому товаристві «Друкар», прилучився до творення Всенародної бібліотеки України [28–30].

Восени 1919 року, після окупації Києва денікінськими військами, Левко Устимович перебрався до Кам'янця-Подільського, який тоді виконував роль державного центру УНР. Спочатку звернувся до міністерства пропаганди і був навіть прийнятий на роботу, але, зрозумівши безперспективність своєї праці в цій галузі, вирішив зайти до ректора державного українського університету Івана Огієнка. *«У Ректора я зустрів цілковите зрозуміння становища й далекойдучу негайну опіку, – згадував пізніше. – Він призначив мене другим помічником бібліотекаря (першим лишився М. Ясинський) з відповідним утриманням. Отже, Ректор дав мені можливість: 1. перебути тодішній скрутний для мене час та вчитися в університеті, 2. працювати в будь-якому мені бібліотечному фаху, 3. продовжувати теоретичну науку в царині книгознавства й бібліотекознавства»* [3, с. 45].

На цей час вже окреслилася остов університетської книгозбірні, вона почала надавати інформаційну підтримку викладачам і студентам. Хоча починалася практично з нуля - перших кільканадцяти десятків книг, переданих ректором. З його ініціативи в жовтні 1918 року була створена Бібліотечна комісія для вирішення питань організації бібліотеки. Насамперед - поповнення фонду, яке відбувалося за рахунок можливих в умовах блокадного становища закупівель книг, але здебільшого - дарувань, які здійснювали на звернення ректора як державні організації, навчальні заклади, так і окремі громадяни, а також підготовки й друкування підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, монографій професорами і доцентами університету. Книги передали Київський університет Св. Володимира, Київська духовна академія, Подільська духовна семінарія, 408 томів – Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові, 6 600 книг – Подільський губернський статистичний комітет, 2 716 видань –

міська чоловіча гімназія, 179 рідкісних книг і стародруків – Подільське церковне історико-археологічне товариство, 2 230 книг подарував М. Хитков, 642 – С. Русова, 273 – П. Бучинський, 43 – В. Біднов. Батько Олімпіади Пащенко Михайло Федорович, завідувач Великокарабчіївської початкової школи, передавши книжкову збірку, яку громадив упродовж 40 років, навіть попросився безкоштовно допомагати бібліотеці в упорядкуванні фонду [24, с. 18].

25 грудня 1919 року, бібліотеку очолив Степан Онисимович Сірополко, заслужений діяч на ниві шкільництва, бібліотекознавства, просвітництва. У професійному тандемі – І. І. Огієнко, С. О. Сірополко, Л. У. Биковський, М. І. Ясинський, І. Г. Сливка – процес творення фундаментальної бібліотеки університету набув помітного прискорення. За ініціативи С. О. Сірополка була сформована Бібліотечна рада в складі бібліотекаря, його помічників та представника від бібліотечних службовців для колегіального вирішення поточних бібліотечних справ. Попри свою зайнятість загальноуніверситетськими та державними справами (протягом січня – квітня 1919 року І. І. Огієнко очолював Міністерство народної освіти, 15 вересня 1919 року призначений Міністром ісповідань, 15 листопада 1919-го – Головноуповноваженим уряду УНР для зносин з неукраїнською владою, «захисту інтересів громади перед тою неукраїнською владою, яка займе м. Кам'янець») ректор вникав в усі деталі бібліотечного життя. Активну участь Івана Огієнка в творенні університетської книгозбірні високо охарактеризував очевидець і співучасник тих зусиль Л. У. Биковський: *«Мав нагоду бачити, яка сильна творча особовість ректора професора д-ра Ів. Огієнка вітала, як опікунчий дух, над бібліотекою. Можна сказати, що вона тому й стала головною установою університету. Він дбав не тільки про її поповнення книгами, але й про її належну внутрішню організацію. При всьому своєму обтяженні обов'язками: викладача, ректора-адміністратора, згодом Головноуповноваженого уряду УНР – проф. Ів. Огієнко знаходив час на постійні наради з бібліотекарем Ст. Сірополком в бібліотечних справах.*

Незалежно від того частенько й сам навідувався до бібліотеки не тільки як професор-читач, але й дорадник у поточних бібліотечних справах. Наслідком того університетська бібліотека відзначалася своїм порядком, організацією та докладністю в праці» [3, с. 47]. За дорученням ректора в другій половині грудня 1918 року Л. У. Биковський забрав бібліотеку графа Андрія Холоневського – вагон книг і, заразившись тифом, а отже не маючи можливості особисто відправити їх до Кам'янця, залишив їх на збереження директору Жмеринської чоловічої гімназії [21, с. 586–587].

Саме в цей час у фундаментальній бібліотеці була започаткована теоретична бібліотекознавча й бібліографічна праця, підтримана ректором. Вона знайшла організаційний вияв у діяльності Бібліотечного товариства, покликаного посилити теоретичний рівень бібліотечних працівників (у бібліотеці працювали здебільшого студенти, поєднуючи навчання з працею), їх добровільного активу та бібліографічного гуртка М. А. Плевако, де студенти осягали теорію і методику бібліографування, готували бібліографічний покажчик творів Б. Грінченка [4]. 1919 року С. О. Сірополко в друкарні Подільської губернської народної управи видав свою працю «Народні бібліотеки. Організація і техніка бібліотечного діла», в якій розглянув низку актуальних питань – про значення народних бібліотек, принципи і методику їх створення, організації діяльності, критерії відбору й способи підготовки бібліотечних кадрів, класифікацію літератури, ведення обліку тощо.

Лев Биковський в газетах «Українська старина», «Наш шлях», у журналах «Наше життя», «Нова думка» вмістив близько 30 теоретичних бібліотекознавчих розвідок, списків, оглядів літератури, рецензій [21, с. 597–599]. Саме він рецензією «Бібліотечна справа» повідомив фахівців про вихід у світ посібника С. О. Сірополка «Народні бібліотеки». Організація і техніка бібліотечного діла» [1]. Низку статей присвятив історії бібліографічної праці в Україні та за кордоном, започаткуванню діяльності Головної української книжкової палати та Бібліографічного інституту в її структурі, бібліографічного гуртка М. А. Плевако як нової української бібліографічної організації. У своїх

перших працях торкнувся важливих проблем теорії книгознавства, дав зразок різних форм практичного бібліографування.

Завдяки діяльності цих корифеїв бібліотечної справи фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету стала помітним вогнищем науки і освіти в Україні, певний час виконувала функції державної бібліотеки УНР, зібравши 35 951 документ [8, с. 18].

На початку травня 1920 року польсько-українська армія здобула Київ. *«Перечекавши доки налагодиться залізничне сполучення, – згадував Л. У. Биковський, – я подякував Ректорові за притулок в університетській бібліотеці, і в другій половині травня 1920 року виїхав з Кам'яця-Подільського до Києва»* [21, с. 590]. Однак із завершенням Кам'янець-Подільського періоду життя не обірвалися зв'язки з кам'янецькими колегами і, передовсім, з ректором Іваном Огієнком, як і діяльність у царині українського книгознавства, бібліотекознавства і бібліології Левка Биковського, за відданість цій галузі знань і подвижництво названого *«Дон Кіхотом української бібліографії»*.

Після повернення з Кам'яця-Подільського майже півтора року працював у Всенародній бібліотеці України, а в жовтні 1921 року покинув і Київ. Свої плани обговорив з близькими друзями, зокрема академіком А. Ю. Кримським, отримав відрядження Всеукраїнської академії наук до Луцька для обслідування архівів і опинився на приєднаній за Ризьким договором 1921 року до Польщі Волині, звідки не повернувся. Це рішення згодом пояснив у спогадах: *«Спостерігаючи довколишнє життя, я остаточно переконався, що воно простує в сліпий кут, і що серед тих обставин мені особисто і так загрожує національно - моральна «смерть!»... Я вирішив втікати з Києва. Шлях на вимірний «Захід» практично стелився через сусідню з Україною Польщу. Справа полегшувалася тим, що ще раніше виїхали з України в Польщу мої батьки, хоч я й не знав, де саме вони перебувають»* [3, с. 92].

Протягом 1921–1922 років проживав у Варшаві, навчався в університеті на філософському факультеті та бібліотекознавчих курсах при Варшавській публічній бібліотеці, в якій одночасно й працював. Налагодив контакти з

українською еміграцією в Чехії і після заснування 1922 року в Подєбрадах, за годину їзди від Праги, Української господарчої академії вступив до неї. У списку осіб, які 1927 року закінчили академію, знаходимо й прізвище Левка Биковського, інженера-економіста, вихованця економічно-кооперативного факультету [19, с. 154].

З перших днів перебування в УГА він включився прилучився до творення бібліотеки вишу, розробив «Докладну записку про організацію бібліотеки при Українській Господарчій Академії в ЧСР». У ній визначив й обґрунтував основоположні ідеї формування книгозбірні – рухливість, простота, економність, організованість, доцільна бібліотекономність, запропонував структуру з двох підрозділів – основний «з робітнею й магазином» та «читальня з підручною бібліотекою» [12, с. 55]. Л. У. Биковський вважав, що бібліотека повинна мати своє окреме приміщення, або хоча б 5 кімнат: «1) канцелярію – кабінет бібліотекаря; 2) робітню; 3) магазин; 4) випозичальню – каталожню; 5) читальню», оптимальний набір бібліотечних меблів і приладдя. Він виклав свій погляд на питання добору, розстановки і виховання бібліотечних кадрів, організацію управління, в якому, на його думку, важливе місце мала займати Бібліотечна рада, на постановку роботи - формування, облік і каталогізацію фонду, статистику, гласність. За зразком «Літопису Національної бібліотеки Української держави в Києві» та «Літопису бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету», які свого часу вів, Левко Устимович запропонував вести Літопис бібліотеки УГА, який давав би цікаві матеріали для аналізу діяльності книгозбірні та написання її історії [12, с. 58].

Такі пропозиції студента, добре обґрунтовані й вмотивовані, були покладені в основу формування бібліотеки академії, а їх автор став одним з перших працівників книгозбірні. Трудився під началом доцента УГА Ісаака Мазепи, у Кам'янецький період голови уряду УНР, разом з такими бібліотечними службовцями, як викладач М. Левинський, колишній командувач Дієвої армії УНР генерал М. Омелянович-Павленко, студент О. Пител [12, с. 61].

При бібліотеці сформував бібліографічний гурток, редагував збірник «Українське книгознавство». І хоч вийшло його три числа, все ж вони відіграли помітну роль у розвитку українського бібліотекознавства, популяризації українських видань в еміграційному середовищі, засвідчили поетапний розвиток книгознавчих, бібліотекознавчих поглядів Л. Биковського.

У першому числі збірника (травень 1922 р., 32 с., 150 пр.) вмістив свою статтю «Українська бібліографія на еміграції», яку присвятив аналізу збірника «Книга», що вийшов під редакцією Дмитра Антоновича в грудні 1921 р. у Відні як орган «Об'єднання українських видавців». У серпні побачив світ наступний номер збірника (48 с., 150 пр.) зі статтею Л. Биковського «Книговживання», в якій розглянуто низку книгознавчих проблем. Під криптонімом «Л. Б.» у цьому ж числі опублікував статтю «Бібліотековіана Національної бібліотеки України». У «Матеріалах до історії українського бібліотекознавчого руху» повідомив про хід і рішення 4-го з'їзду представників українських студентських громад у Варшаві, на якому виступав і від імені якого звернувся до керівництва Українського вільного університету в Празі «про необхідність утворення на українських університетах кафедр по 1) загальному книгознавству, 2) бібліотекознавству та 3) бібліографії» [12, с. 52].

Водночас Л. Биковський вів серію «Книгозбірня Українського бібліографічного мікроба», планував видати 8 назв. До 1928 року, його повернення до Варшави, побачило світ 7 книг і брошур [13, с. 14]. 1923 року в другому випуску серії «Книгозбірня українського бібліографічного мікроба» були надруковані його «Замітки про книгознавство та книговживання», своєрідний посібник з бібліографії та бібліотечної справи. У праці дав дефініції основних книгознавчих понять, навів низку фактографічних матеріалів, документи про Український науковий інститут книгознавства в Києві. Порушені питання були замічені в Україні і знайшли відгук у рецензії Ю. Іванова – Меженка, вміщеній у 4-му числі «Бібліологічних вістей».

Бібліотечна діяльність і бібліотекознавча, книгознавча дослідницька активність Левка Биковського вилилась за межі Української господарчої

академії. Він співпрацював з «Українським економістом» – друкованим органом Товариства українських економістів у Чехії, публікувався поруч з такими авторами, як Борис Мартос, Віктор Приходько, вступив до очолюваного Степаном Сірополком Українського товариства прихильників книги, долучився до його науково-теоретичної і практичної діяльності та організації бібліотеки товариства. 1925 року в Подєбрадах вийшла його праця «Український науковий інститут книгознавства», 1926-го – «Книжна справа в Чехословаччині».

Після закінчення Українського господарчої академії, а отже завершення вищої освіти, Левко Устимович деякий час працював асистентом кафедри економічної географії, а незабаром повернувся до Варшави, де протягом 1928–1944 рр. працював у міській публічній бібліотеці під керівництвом відомого польського бібліотекознавця Ф. Червінського, завідував відділом комплектування, бібліографії, редагував бібліотечні видання, у 1942–1944 рр. очолював Варшавську публічну бібліотеку [13, с. 18]. Займався й педагогічною діяльністю в сформованих 1928 року за його участі Вищих курсах бібліотекознавства, став автором програми цієї школи та низки посібників для її слухачів. З 1929 року редагував «Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy», вмістив там чимало своїх праць. 1937 року обраний членом бібліографічної комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, заснував серію «Фундація сприяння бібліотекознавству ім. М. Гочалковської» (побачило світ 17 видань цієї серії). Співпрацював з представниками української еміграції, колишнім ректором УГА професором Іваном Шовгенівим і письменником Юрієм Липою. 1940 року заснував Український Чорноморський інститут, де виконував обов'язки секретаря, видав бібліографічний покажчик праць про Туреччину – сусідню з Україною морську державу (майже 1 000 назв) та бібліографічні праці, присвячені І. Шовгеніву і С. Рудницькому.

У час Варшавського повстання рятував фонд бібліотеки та її приміщення від пограбування, у тому числі й українські книжкові та архівні пам'ятки, зокрема холмську бібліотеку митрополита Іларіона (проф. І. Огієнка), військові

архіви УНР, Воєнно-історичного товариства, особистий архів Юрія Липи та ін. [13, с. 25].

З січня 1945 року перебував в таборах для переміщених осіб у Німеччині, там втратив дружину. І навіть у цих важких умовах не припиняв наукових занять – перевидав кілька своїх праць [2] та з нагоди шостої річниці українських Суходолового, Морського та Океанічного інститутів опублікував матеріал про діяльність цих структур, їх науковий доробок [6].

У червні 1949 року перебрався на постійне місце проживання до США, поселився в Нью-Йорку, став співробітником Українського вільного університету, секретарем його книгознавчої секції.

У цей період спілкувався і плідно співпрацював з колишнім своїм ректором І. Огієнком – вже митрополитом Іларіоном, який розпочав духовну службу у Вінніпезі. Листування 1951–1953 рр. засвідчує шанобливість їх стосунків, взаємну допомогу в наукових заняттях, регулярний обмін виданнями. У жовтні 1951 року Л. Биковський отримав «Трираменний Хрест» митрополита Іларіона. У відповідь надіслав шосте число «Києва» за 1951 р., а до журналу «Наша культура» – статті про Бібліологічну групу УВАН у Німеччині в 1947–1950 рр., «Науково-видавничий рух на скитальщині за 1945–1950 рр.», «Україніка в російській генеалогії на еміграції» та ін. [16, с. 53, 60].

Левко Устимович взявся добирати автуру для «Нашої культури», радив І. Огієнкові нав'язати стосунки з вдовою професора А. Животка Олександрою Черновою, яка мала в чоловіковім архіві чимало рукописів, проф. М. Міллером, П. Одарченком, О. Оглоблиним, О. Домбровським, дав їх адреси. Від імені керівництва УВАН у США запросив І. Огієнка, як дійсного члена УВАН у Канаді та члена Секції книгознавства УВАН у США, виголосити на пленарній частині конференції та на засіданні Секції дві доповіді, запропонував тематику, яка б зацікавила членів конференції – про Львівський «Апостол» 1574 р. та про «Слово о полку Ігоревім». Водночас порадив прийти не як митрополит, а науковець і професор, що дало б можливість дискутувати навколо проблемних питань. Шануючи Л. Биковського як науковця – бібліолога, митрополит Іларіон

запросив його до наукової редакції «Нашої культури». Відповідь засвідчує серйозне ставлення Левка Устимовича до наукової праці. *«Лишаюся тільки в своїх інститутах і УВАН і цього досить, якщо хочеш щось насправжки робити, а не займатися «хлестаковщиною», як то тут багато дехто робить»,* – писав він І. Огієнкові 7 березня 1952 року з Нью-Йорка. *– Я буду в міру своїх сил Вам помагати своїм посередництвом і статтями...»* [16, с. 58].

У квітні 1955 року митрополит Іларіон зробив Левкові Биковському ще одну пропозицію: *«Звертаюсь до Вас у важливій справі, яка завжди була люба Вашому серцю. Тут у Вінніпегу ми закладаємо центральну Українську Бібліотеку з Архівом, і там потрібний буде Директор для цієї установи. Думаю, що кращого від Вас Директора на цю установу не знайти»* [16, с. 61]. Однак і ця пропозиція не була прийнята – Левко Устимович з дружиною Марією Олександрівною Ковальською вже обживали нове місце осідку – м. Денвер у штаті Колорадо, куди переїхали 1954 року.

Тут він 10 років працював у публічній бібліотеці, з головою поринув у діяльність Денверської групи УВАН, створеної того ж 1954 року. Вона об'єднала активних дослідників української історії і культури – Л. Винар, Б. Винар, В. Гаєвський, С. Глушко, І. Громик, В. Гвоздецький, Л. Донченко, Г. Заводович, Ю. Карбин, О. Миколайський, Т. Олексіюк, М. Руцицький, Ю. Сластіон, М. Галун-Блок, О. Савицька, очолених головою дійсним членом УВАН у США В. Тимошенком та науковим (вченим) секретарем Л. Биковським. Левко Устимович долучився до проведення близько 100 засідань групи, наукових конференцій, виголосив доповіді «Вклад УВАН у США в шевченкознавство» (1964), «Деякі проблеми української науки на Заході ЗДА» (1965), «Рух спротиву серед молоді України» (1966), «Перша документація української економічної літератури», «Етимологічний словник» (1969), «20 літ науково - організаційних зусиль на Заході ЗСА. 1954–1974» (1974) та ін. [9, с. 95].

У контакті з багатьма відомими українцями та в співпраці з Українським історичним товариством, його друкованим органом «Українським істориком»,

особливо – професором Любомиром Винаром, Інститутом дослідів Волині у Вінніпезі підготував більше 50 статей, рецензій, бібліографічних покажчиків, серед яких «Секція книгознавства УВАН (1946–1953)» (1954), «Книгозбірня Митрополита Іларіона: [спомини]» (1963), «Вклад в шевченкознавство УВАН у США за 1950–1960 рр.» (1964), «Єврейський педагог УГА-УТГІ: силуети, проф. С. Гольдельман як педагог» (1965), «Василь Кузів, 1887–1858: його життя й діяльність» (1966), «Професор Василь Дубровський, 1897–1966» (1966), спогади «На кавказько-турецькому фронті» (1968), «Від Привороття до Трапезунду» (1969), «Книгарні – бібліотеки – академія» (1971), «Українські книгознавчі періодики і збірники першої половини ХХ ст.» (1978), «Мої зустрічі з Олександром Лотоцьким» (1979).

Підсумком особистої наукової діяльності стала бібліографічна праця «У службах українській книзі», яка включила його біографію до початку 70-х років та бібліографічну інформацію про 450 друкованих і рукописних творів [13, с. 28]. Дуже цінував вчене звання доцента, яке 1971 року присудила йому професорська рада Українського техніко-господарського інституту в США, члена-кореспондента УВАН (США), члена НТШ та члена Українського історичного товариства [13, с. 30].

11 січня 1992 року Л. У. Биковський помер.

В Україні здійснено низку заходів з вшанування його пам'яті. У Києві з нагоди 100-річчя від дня народження Л. У. Биковського відбулася науково-практична конференція. 5 жовтня в урочищі Привороття на Звенигородщині встановлена гранітна брила з надписом «Тут стояв будинок, в якому провів дитячі та юнацькі роки відомий український публіцист і книгознавець Левко Устимович Биковський. 1895–1992 рр.» [9, с. 96].

Маємо підстави стверджувати, що саме фундаментальна бібліотека створеного 1918 року Кам'янець-Подільського державного українського університету не тільки об'єднала видатних діячів освіти і бібліотечної справи І. І. Огієнка, С. О. Сірополка, Л. У. Биковського, М. І. Ясинського, а й дала поштовх розвитку бібліотекознавчих ідей, можливість їх апробації в ході

створення університетської книгозбірні, сприяла дальшому розвитку книгознавчих, бібліотекознавчих досліджень в Україні.

Яскравий слід у царині українського бібліотекознавства і бібліології в Україні та еміграції залишив Л. У. Биковський. Спираючись на кам'янецький досвід, він виробив і втілював у життя план розбудови бібліотеки Української господарчої академії в Подєбрадах, в якій працював під час навчання, створив студентський бібліографічний гурток, видавав збірник «Книгознавство», серію «Бібліотека українського бібліографічного мікроба». П'ятнадцять років віддав Варшавській публічній бібліотеці, в якій очолював провідний відділ, а протягом 1942–1944 рр. – саму книгозбірню, зробив помітний внесок у підготовку бібліотечних кадрів на сформованих за його участі Вищих курсах бібліотекознавства, виробив програму занять, навчальні посібники, видав низку книгознавчих та бібліографічних праць. У Сполучених Штатах Америки, де жив протягом 1948–1992 рр., очолював Книгознавчу секцію УВАН у Нью-Йорку, у 1954–1963 рр. працював у Денверській публічній бібліотеці та Денверській групі УВАН. Він залишив більше 500 наукових праць, у першу чергу книгознавчого та бібліографічного характеру. Ставши на службу книзі, він там, на скитальщині, вірою і правдою служив рідній Україні, популяризуючи її науку, культуру, книгу.

Список використаних джерел:

1. Биковський Л. У. Бібліотечна справа. *Наш шлях*. 1920. 20 лют. (Чис. 34). С. 3–4. Рец. на кн. Сірополко С. О. «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла».
2. Його. Варшавські бібліотеки в серпні, вересні і жовтні 1944 р. Женева, 1947. 13 с. (Фундація плекання бібліотекознавства ім. М. Гочалковської; № 9); Початки Національної бібліотеки Української метрополії 1918–1921. Женева, 1947. 19 с. (Фундація плекання бібліотекознавства ім. М. Гочалковської; № 10).
3. Його. Книгарні – бібліотеки – академія : спомини (1918–1922). Мюнхен ; Денвер : Дніпрова хвиля, 1971. 153 с. (Серія: Мемуаристика, № 2).
4. Його. Нова українська бібліографічна організація. *Наш шлях*. 1920. 20 трав. (Ч. 98). С. 4.

5. Його. У службах українській книжці: біобібліографія / передмова Л. Винара. Денвер, 1972. 278 с. : 79 фото. (Укр. бібліол. ін-т).
6. Його. Шостиліття діяльності Укр[аїнських] Суходолового, Морського та Океанічного інститутів, 1940–1946. Женева ; Майнц-Кастель, 1946. 7 с. : іл. (Укр. Черномор. ін-т; № 45).
7. Воротняк Т. І. Бібліографічні студії на шпальтах канадського українськомовного часопису «Віра й культура». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2008. Вип. 1. С. 175–181.
8. Геринович В. О. До історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. *Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти*. Кам'янець-Подільський, 1927. Т. 2. 92 с.
9. Гринько М. Левко Биковський – Дон Кіхот української бібліології. *Слово і час*. 2010. № 12. С. 90–97.
10. Завальнюк О. М. Іван Огієнко – творець національної освіти в Україні, фундатор і ректор Кам'янець-Подільського державного Українського університету/ *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : наук. зб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2008. Вип. 5. С. 297–321.
11. Його. Українська еліта і творення університетської освіти: фундатори і будівничі (1917–1920 рр.). Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2005. 496 с.
12. Заремба О. С. Видавнича та бібліотечна діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині (1918–1939). Київ : Логос, 2006. 176 с.
13. Левко Устимович Биковський (1895–1992) : біобібліогр. нарис / автор-складач Н. В. Казакова. Київ, 1996. 62 с. (Серія: Видатні діячі української книги; вип. 5).
14. Леликова Н. К. Ладислав Живный – Лев Быковский : вклад в книговедение и библиографию. *Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами...* Прага, 1995. Ч. 2. С. 755–761.
15. Ее же. «Мой бог – украинская книга независимо от направлений и партий...» (к 100-летию со дня рождения Льва Быковского). *Историко-библиографические исследования* : сб. науч. тр. Санкт-Петербург, 1996. Вып. 6. С. 148–174.
16. Листування митрополита Іларіона (Огієнка) / упоряд. о. М. Мицик. Київ : Києво-Могилянська акад., 2006. 566 с. (Серія «Джерела з іст. укр. еміграції»).
17. Літопис Волині. Вінніпег (Канада), 1978. Ч. 12. 234 с.

18. Ляхоцький В. П. Тільки книжка принесе волю українському народові... Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – Київ : Вид-во Олени Теліги, 2000. 663 с.
19. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Львів ; Кент ; Острог, 2008. Ч. 1, 372 с. : 232 с. : фотоіл. [Репринтне видання 1942 р., Прага].
20. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2008. Вип. 1. 400 с.
21. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. Вип. 2. 648 с.
22. Огієнко В. В. Родинні зв'язки (про долю родичів Івана Огієнка). *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія історична та філологічна*: наук. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. Вип. 6. С. 279–283.
23. Огієнко І. І. Організаційні та теоретичні передумови українознавчого бібліографічного репертуару. Книголюб. 1927. Кн. 3. С. 1–10.
24. Прокопчук В. С., Філінюк Л. Ф. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 284 с. : іл.
25. Їх. Друге життя бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету. *Студентський меридіан*. 2007. 30 серп.
26. Сохацька Є. І. Штрихи до портрета Івана Огієнка – книголюба (за матеріалами його перших канадських журналів «Слово істини» та «Наша культура»). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2008. Вип. 1. С. 48–54.
27. Тимошик М. С. «Лишуть навіки з чужиною...» Митрополит Іларіон і українське відродження. Вінніпег ; Київ : Укр. правосл. собор Св. Покрови ; Наук.-видав. Центр «Наша культура і наука», 2000. 548 с. : іл.
28. Лев Устимович Биковський. *Вікіпедія*. URL:http://esu.com.ua/search_articles.php?id=41806. (дата звернення: 11.02.2020).
29. Казакова Н. В. Биковський Лев Юстимович (1895–1992). До 115-річчя від дня народження. *Українська бібліотечна енциклопедія* URL:ube.nlu.ua/article/Биковський%20Лев%20Юстимович%20. (дата звернення: 11.02.2020).

30. Герасимова Г. П., Казакова Н. В. Биковський Лев Юстимович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=41806. (дата звернення: 11.02.2020).

The article deals with the library and bibliographic activity of L. U. Bykovskiy – one of the creators of the Fundamental Library of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University, his contribution to library and bibliographic studies both in Ukraine and in the wanderings.

Key words: *Levko Bykovskiy, Ivan Ohienko, library, bibliology, library science, bibliography, western Ukrainian diaspora.*

УДК 908-054.72(477)(092)Биковський

Л. В. Дитинник, м. Хмельницький

ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ ЯК ОРГАНІЗАТОР НАУКИ В ДІАСПОРІ

У статті висвітлюються основні періоди життя і діяльності книгознавця, бібліографа, історика та публіциста Л. Биковського й дослідження доробку науковця українськими та зарубіжними книгознавцями.

Ключові слова: *бібліографічні студії, бібліографія, книгознавство, бібліографічна спадщина.*

В квітні 2020 року виповнилося 125 років від дня народження бібліографа, книгознавця та дослідника української культури і науки Лева Устимовича Биковського. Творчий доробок Л. Биковського – це понад 530 друкованих праць і рукописів з питань книгознавства, бібліотекознавства; бібліографічні студії; публікації історичної тематики, спомини.

Сучасна історична наука протягом останніх кількох років приділяє все більше уваги розвитку науки у діаспорі. Джерельна база таких досліджень, на жаль, в силу різних причин переважно залишається малодоступною. В Україні доробок Л. Биковського представлено фрагментарно, жодна бібліотека не має у своїх фондах повного зібрання його друкованих праць. Серед бібліотечних установ м. Києва найбільші за чисельністю колекції його публікацій

зберігаються в Державній науковій архівній бібліотеці, Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) та Науковій бібліотеці НаУКМА [1].

Метою даної статті є огляд основних праць Л. Биковського та досліджень його творчого доробку в Україні та за кордоном.

Аналіз досліджень та публікацій та виклад основного матеріалу. Поштовхом до повернення та дослідження в нашій країні спадщини видатного книгознавця стало відзначення в 1995 р. його 100-літнього ювілею. НПБУ і НБУВ було проведено дві конференції та видано біобібліографічний нарис у серії «Видатні діячі української книги» [2].

Першу наукову працю (магістерську дисертацію), присвячену дослідженню книгознавчої та бібліотекознавчої концепції Л. Биковського, було захищено у Польщі ще в 1974 році Я. Грабовською за науковим керівництвом професора К. Мігоня. Про актуальність книгознавчої спадщини Л. Биковського свідчать публікації українських книгознавців та бібліотечних працівників: Т. Ківшар, Г. Ковальчук, Н. Королевич, Ю. Секунової, Н. Солонської, Н. Казакової. В Росії дослідженням книгознавчої діяльності науковця займається д. і. н., зав. відділу бібліографії і бібліотекознавства Російської національної бібліотеки (м. Санкт-Петербург) Н. Лелікова [4].

Кожен із періодів життя й діяльності Л. Биковського характеризується «вирозумінням нового щабля Науки про книгу», паралельно він зростав як історик та публіцист. У 1919–1921 рр. Л. Биковський – один із п'яти перших бібліотекарів Всенародної (Національної) бібліотеки України. Саме йому належить авторство першої «Бібліотековіани НБУ» та більш ніж 20 публікацій (1919–1947) про початок діяльності Бібліотеки: першу – «Українська національна бібліотека» – надруковано 1919 року в часописі «Українська старовина», останню – «Початки Національної бібліотеки Української Метрополії (1918–1921)» – 1947 року у Майнц-Кастелі (Німеччина).

Долучився Л. Биковський, разом із І. Огієнком, С. Сірополком, М. Ясинським, й до розбудови наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету, заснованого гетьманом

П. Скоропадським. Про цей період він залишив цікавий спогад. Згадують про діяльність Л. Биковського у цьому навчальному закладі й сучасні дослідники, зокрема, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка О. Завальнюк [5;6]

Найбільш плідними періодами діяльності Л. Биковського можна вважати варшавський (1921–1922, 1928–1944) та чехословацький (1922–1928). З осені 1921 року на еміграції в Польщі, де в 1921–1922 роках навчався на філософському факультеті Варшавського університету і закінчив курси бібліотекознавства при Варшавській публічній бібліотеці. З кінця 1922 року в Чехословаччині, вчився на економічно-кооперативному факультеті Української господарської академії в Подебрадах, був учнем чеського книгознавця Л. Жівного, розвинув теорію засади бібліології. В 1927 році отримав диплом інженера-економіста. Працював в установах, пов'язаних з книговидавництвом; підготував до друку (як автор і редактор) три збірники Українського книгознавства, видав шість праць з теорії та практики книгознавства. В 1930 роки в Україні його ім'я як представника ворожих емігрантських сил було вилучено з обігу, а книжки опинилися в спецфондах.

Перебування в Польщі (1928 – осінь 1944) стало головним періодом в науково-дослідницькій, бібліологічній праці Биковського. Понад 16 років працював у Варшавській міській публічній бібліотеці, спочатку завідувачем відділом комплектування, в 1942–1944 роках її директором, викладав на Вищих курсах бібліотекознавства. Разом з Юрієм Липою організував Український Чорноморський інститут, а згодом сприяв створенню Суходолового та Океанічного інститутів. З січня 1945 року в Німеччині, у різних таборах для переміщених осіб; пізніше займався журналістською працею, перевидав ряд своїх книгознавчих праць, брав участь у розбудові Української вільної академії наук, в якій очолив книгознавчу комісію.

Ці роки перебування в еміграції характеризуються поглибленою розробкою дослідником теоретичних питань книгознавства, бібліографії, бібліотечної педагогіки та організації діяльності публічних бібліотек.

Активними були його професійні контакти з директором Чехословацького бібліографічного інституту, бібліографом Л. Жівним; працівниками УНІКу Ю. Меженком та Я. Стешенком; відомим українським ученим, головою «Товариства прихильників української книги» С. Сірополком та ін. У Чехословаччині Л. Биковський підготував і видав у серії «Книгозбірня українського бібліографічного мікроба» добірку праць, присвячених проблемам книгознавства, бібліотечної справи та бібліографії: «Замітки про книгознавство та книгоживання», «Бібліотечна справа в Чехословаччині 1924–1927» та два збірники «Українського книгознавства» (Подебради, 1922). Саме в цих роботах він виклав власну концепцію книгознавства.

Чи не перший серед українських науковців Л. Биковський розпочав серйозні дослідження діяльності зарубіжних книгознавців. У 1930-х роках у «Бюлетені Варшавської публічної бібліотеки» він друкує біографічні довідки та список основних книгознавчих праць польських, чеських та словацьких бібліотекарів і бібліографів: С. Дембега, Л. Жівного, Е. Коутнього, Зд. Тоболка, С. Мірополка, С. Уртель-Верчинського, Й. Брауна, Й. Друца.

Крім професійної діяльності, Л. Биковський бере активну участь в українському науковому русі, він співпрацює зі співробітниками Українського наукового інституту (Варшава), а також із державними, церковними діячами, політиками: Ю. Липою І. Огієнком, Ол. Лотоцьким, В. Дорошенком, Є. Пеленським та ін.

Вказану діяльність Л. Биковський продовжує й під час перебування у Німеччині (1944–1949): це і робота в книгознавчій секції новозаснованої Української вільної академії наук (УВАН), і співпраця з Ю. Липою, Є. Чикаленком, М. Садовським, У. Самчуком, В. Дубровським, В. Доленгом, М. Міллером, М. Ветуховим, Ол. Лотоцьким, Ол. Оглобліним. Саме у співробітництві з Ю. Липою було засновано Українські Суходоловий, Морський та Океанічний (Чорноморські) інститути, головним призначенням яких було дослідження геополітичних проблем України.

Разом із багатьма українцями Л. Биковський у 1949 році залишив непривітну післявоєнну Європу й за допомогою пастора В. Кузіва потрапив до США, де прожив понад 40 років й брав участь у розбудові українських наукових інституцій, зокрема книгознавчої секції УВАН (США). Він був серед засновників Денверської групи та Українського історичного товариства. Тривалий час плідно співпрацював з Л. Винаром, головою Українського історичного товариства. Лева Биковського і відомого українського історика та організатора наукового життя Любомира Винара довгі роки об'єднували дружні відносини і багато спільних наукових проєктів. Вони у 1961 р. заснували і очолили Український Біологічний Інститут. Лев Биковський, безумовно підтримував ідею створення українського історичного журналу «Український історик» на чужині. Він був активним дописувачем цього часопису, з Л. Винаром їх поєднувало й спільне захоплення бібліографією.

Справедливо вважають Л. Биковського своїм колегою історики [7], адже значну частину його творчої спадщини складають спогади та публіцистичні статті в таких українських часописах, як: «Бібліотечний журнал», «Бібліологічні вісті», «Українська трибуна», «Українська книга», «Книголюб», «Український історик», «Визвольний шлях», «Нові дні», «Літопис Волині», «Свобода», «Вільне слово», «Український голос», «Гомін України», «Книга», «Книжка», «Краківські вісті» та ін. – усього понад 80 назв. Спогади Л. Биковського унікальні, бо висвітлюють маловідомі події в історії різних країн та містять відомості про їхніх учасників. Усі вони отримали широкий розголос та позитивні відгуки серед наукової та культурної громадськості української діаспори.

В останні роки життя науковець реалізував два фундаментальні бібліографічні проєкти: «Українські книгознавчі періодики і збірники першої половини ХХ століття» та власну біобібліографію «У службах українській книжці». Тираж першого видання становить лише десять примірників.

Навіть короткий огляд діяльності Л. Биковського засвідчує актуальність, важливість його спадщини не тільки для дослідників, але й для пересічних людей, які цікавляться історією України. Значний інтерес для бібліотечних

працівників становлять як теоретичні праці, так і бібліографічні покажчики, біографічні студії.

Поки історія перевидання праць Л. Биковського в Україні нараховує лише окремі приклади. У 1996 році в щорічнику «Україна. Наука і культура» було надруковано фрагмент з його спогадів «Від Привороття до Трапезунду»; в 1997 році за фінансової підтримки дружини Л. Биковського М. Биковської науковцями Л. Винаром і Я. Ісаєвичем було перевидано біобібліографію «У службах українській книжці» [8]; в 1999 році завдяки зусиллям Н. Солонської побачила світ праця «Книгодрукування на Вкраїні»

Було б дуже доцільним перевидати найважливіші праці Л. Биковського, що стало б практичним кроком на шляху вшанування пам'яті українського книгознавця, пізнання історії бібліотечного руху минулого століття.

Список використаних джерел:

1. НБ України ім. В. І. Вернадського. Ін-т архівознавства. Ф. 1, оп. 2, од. зб. 1, 2, 3.
2. Наукові читання Інституту української книги, присвячені 100-річчю з дня народження Л. Биковського . *Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи* : [матеріали] міжнар. наук. конф., м. Київ, 10–12 жовт. 1995 р. Київ, 1995. С. 96–107.
3. Ківшар Т. Книгознавча концепція Левка Биковського подебрадського періоду (1922–1923). *Вісн. Львів. ун-ту. Серія : Книгознавство, бібліотечознавство та інформаційні технології*. Львів, 2008. Вип. 3. С. 145–156.
4. Лелікова Н. Ладислав Живный – Лев Быковский : вклад в книговедение и библиографию. *Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами...* Прага, 1995. Ч. 2. С. 755–761.
5. Завальнюк О. Л. Ю. Биковський – помічник бібліотекаря Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920 рр.). *Педагогічне Поділля* : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. Серія соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. Вип. 4, т. 2. С. 3–8.

6. Завальнюк О. М. Биковський Лев Юстимович. *Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.)*. Кам'янець-Подільський, 2006. С. 339–344.
7. Білоконь С. Биковський Лев Юстинович. *Довідник з історії України. А–Я*. 2-ге вид., доопр. і доповн. Київ : Генеза, 2001. С. 63.
8. Биковський Л. *У службах українській книжці* / упоряд. Л. Винар, Я. Ісаєвич. Львів ; Нью-Йорк, 1997. 328 с.

The article examines the cardinal life and work periods of the bibliologist, bibliographer, historian and publicist L. Bykovskyj and studies of his attainments made by Ukrainian and foreign bibliologists.

Key words: *bibliological studies, bibliography, bibliology, bibliographical heritag.*

УДК 023.4Биковський:027.7:378.4(477.43)К-ПДУУ“1919/1920”:930

Т. М. Опря, м. Кам'янець-Подільський

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ Л. Ю. БИКОВСЬКОГО (1919–1920 РР.) У ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА.

У статті проаналізовано творчий доробок сучасних дослідників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, присвячений багатоаспектній діяльності видатного українського бібліотекознавця, бібліографа, книгознавця Л. Ю. Биковського в кам'янецький період (1919–1920 рр.).

Ключові слова: *Л. Ю. Биковський, Кам'янець-Подільський державний український університет, бібліотека і бібліотечна справа.*

Видатний український бібліотекознавець, бібліограф, книгознавець, історик, журналіст, мемуарист Лев Юстимович Биковський (Левко Устимович) народився 10 (23 квітня) 1895 року в селі Вільховець Звенигородського повіту Київської губернії (нині Звенигородський район Черкаської області) в родині лісничого. Закінчив Звенигородську семирічну комерційну школу з срібною медаллю. Вищу освіту здобув у Петербурзькому політехнічному інституті,

будучи студентом працював бібліотекарем Української студентської громади при цьому ж навчальному закладі. Згодом, навчаючись у Київському географічному інституті при університеті св. Володимира, працював у Всенародній бібліотеці України Української академії наук, захопився бібліотечною справою.

Важливим етапом його життєдіяльності став кам'янецький період (1919–1920 рр.), під час якого він брав активну участь у діяльності наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету, котра саме в той час стала місцем праці відомих особистостей, які згодом стали визначними бібліотекознавцями, фундаторами української бібліографії.

Мета статті – проаналізувати праці сучасних науковців і дослідників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка щодо життєдіяльності Л. Ю. Биковського та його участі у розбудові наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету упродовж 1919–1920 рр.

Діяльність Л. Биковського розглядається дослідниками у нерозривному зв'язку з історією заснування та функціонування Кам'янець-Подільського державного українського університету. Як зазначив професор В. С. Прокопчук, тривалий час об'єктивна історія цього навчального закладу і його книгозбірні була малодоступна читачеві. Органи радянської влади зробили все для того, щоб не просочилася інформація і були заховані факти про створення й функціонування протягом 1918–1921 рр. Кам'янець-Подільського державного українського університету. Тільки з проголошенням державної незалежності України відкрився доступ до захованих документів, що стало основою відновлення цілісної картини історії К-ПДУУ, його структурних підрозділів, в тому числі й бібліотеки, відкриття широкому загалу імен видатних діячів освіти, які доклали багато зусиль для того, щоб цей заклад був заснований і функціонував [22, с. 4–5].

Одними з перших серед вузівських вчених звернулися до цієї теми А. Копилов і О. Завальнюк, які опублікували дві розгорнуті статті у часописах

“Дивокрай” та “Український історичний журнал”, надавши тим самим досліджуваній проблемі загальноукраїнського контексту [11–12].

Для О. Завальнюка тема формування і функціонування української університетської освіти у 1917–1921 рр. стала пріоритетною. Дослідженню імен державних, освітніх, громадських діячів, пов'язаних із заснуванням та функціонуванням Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1921 рр.) і його бібліотеки, він присвятив низку наукових видань і публікацій [5–12]. Серед них слід виділити працю «Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.)» [5.] У ній зазначено, що ефективну роботу університету забезпечували представники кількох регіонів і різних генерацій науковців. Як наголосив автор у передмові до книги, “...відновлено історичну справедливість щодо тих представників української інтелігенції, розумом, організаційним хистом, рутинною працею яких творився і розвивався університет у Кам'янці-Подільському, і які тривалий час були або в забутті, або про кам'янецький період їх біографії не було достатньо повної інформації” [5, с. 7]. Серед відомих постатей, причетних до розбудови університетської книгозбірні, значна увага приділена Л. Биковському та його діяльності на посаді другого помічника бібліотекаря університету [5, с. 339–344].

Кам'янецький період життя та діяльності Л. Биковського привернув увагу багатьох сучасних науковців і дослідників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Найбільш глибоко ці питання проаналізовані в працях професорів, докторів історичних наук Л. Баженова [3–4], О. Завальнюка [5–12], А. Копилова [11–12], С. Копилова [10, 13], В. Прокопчука [17–22], В. Лозового [15–16], а також провідних бібліотечних працівників – Л. Філінюк [22] та О. Литвиненко [14].

У науковому виданні В. Прокопчука і Л. Філінюк вперше розкрито цілісну історію бібліотеки університету, діяльність кількох поколінь бібліотечних працівників впродовж 1918–2008 років, які зробили вагомий внесок у її становлення та розвиток. У цій праці неодноразово згадується ім'я

Л. Биковського, висвітлюється його вагома роль у цьому процесі [22].

Окремі аспекти історії бібліотеки, події і факти з життя університетського колективу знайшли відображення в спогадах, наукових і науково-популярних виданнях її фундаторів, у тому числі й Л. Биковського, у яких він проаналізував зусилля ректора університету І. Огієнка, перших бібліотекарів, їхніх помічників, професорів, викладачів, студентського загалу та культурно-просвітницької громадськості, спрямовані на розбудову бібліотеки, налагодження її повноцінної роботи. Спогади, залишені Л. Биковським про ті складні, важкі і водночас натхненні часи, є одним із цінних джерел про формування та діяльність університетської книгозбірні [1–2].

До Кам'янця-Подільського, який був на той час адміністративним центром Поділля, Л. Биковський прибув у вересні 1919 року, маючи намір влаштуватися на роботу до Міністерства пропаганди УНР. Проте він швидко побачив, що праця в міністерстві була для нього за тодішніх умов недоречною. Ознайомившись з містом, яке справило на нього гарне враження, він зацікавився місцевим університетом, де зустрівся з ректором І. Огієнком і, посилаючись на свою попередню працю в Національній Бібліотеці України при УАН в Києві, попросив прийняти його на роботу до університетської бібліотеки. Ректор призначив Л. Биковського другим помічником бібліотекаря. Окрім того, він був зарахований студентом історико-філологічного факультету цього ж університету. Сучасні науковці С. Копилов, О. Завальнюк, В. Прокопчук наголосили на великій ролі І. Огієнка в тодішньому житті Льва Биковського, завдяки піклуванню якого він зміг перебути тодішній скрутний час і продовжити свої теоретичні студії в галузі книгознавства та бібліотекознавства [13, с. 9; 5, с. 343; 6, с. 7; 18, с. 134].

В університетській книгозбірні Л. Биковський пробув до другої половини травня 1920 року і мав можливість взяти участь в усіх процесах, які відбувалися в ній: у формуванні фонду, його упорядкуванні та використанні. Він високо оцінив турботу ректора про становлення університетської бібліотеки, насамперед поповнення її книжкового фонду. За його словами, ректор

І. Огієнко, незважаючи на велику зайнятість, також знаходив час для постійних зустрічей з працівниками університетської бібліотеки, давав їм кваліфіковані поради [2, с. 47].

Восени 1919 р. І. Огієнко командировав Л. Биковського до містечка Янів Подільської губернії для прийняття та перевезення великої книгозбірні та архіву графа Холоневського до Кам'янець-Подільського університету [10, с. 171]. Проте, як з'ясували О. Завальнюк, В. Прокопчук, О. Литвиненко, Л. Філінюк, відправити вагон з цінним бібліотечним вантажем до Кам'янца-Подільського Л. Биковському не вдалося через хворобу та військові події. Бібліотека та архів Холоневського були передані під опіку Жмеринській українській гімназії [5, с. 341; 6, с. 5–6; 20, с. 362; 22, с. 20–21; 14, с. 33].

Як зазначили С. Копилов, О. Завальнюк, В. Лозовий, В. Прокопчук, бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету, нагромадивши у 1918–1920 рр. значний книжковий фонд, проводила активну роботу із забезпечення професорсько-викладацького колективу і студентського контингенту необхідною науковою і навчальною літературою. Університетська книгозбірня постійно поліпшувала обслуговування читачів, тим самим забезпечуючи навчальний процес першої вищої школи на Поділлі, вносячи свій внесок у формування української національної інтелігенції. Бібліотека стала одним із важливих підрозділів, який користувався великим авторитетом як у самому виші, так і поза його межами. Оскільки в 1919–1920 рр. Кам'янець-Подільський став тимчасовою столицею Української Народної Республіки, фундаментальна бібліотека університету виконувала місію державної книгозбірні. Її фондом користувалися службовці міністерств, відомств УНР, військові, які іноді допомагали колективу вирішувати бібліотечні справи [13, с. 9; 8, с. 40; 16, с. 45; 22, с. 42–43].

Як відомо, улюбленою справою Л. Биковського було книгознавство, бібліотекознавство та бібліографія. Сучасні дослідники О. Завальнюк, В. Прокопчук, В. Лозовий, Л. Литвиненко ґрунтовно вивчили його внесок у ці галузі знань. Бібліотекознавча проблематика представлена в його творчості

працями про педагогічні аспекти роботи з читачами, організацію та управління діяльністю бібліотеки, підготовку бібліотечних кадрів. Л. Биковський насамперед здійснив велику роботу з упорядкування університетської бібліотеки, створення систематичного каталогу. У тогочасних місцевих часописах він відповідав за бібліографічні рубрики. Він також вперше склав алфавітний покажчик брошур і статей українських авторів з бібліотекознавства. Це була неоціненна допомога бібліотекарям-початківцям [5, с. 342; 20, с. 362; 15, с. 207; 14, с. 31].

О. Завальнюк наголосив, що незважаючи на деякі свої переваги у фаховій підготовці, Л. Биковський не виставляв їх на громадський суд, поведився чемно, толерантно, готовий був допомагати молодшим колегам, які працювали у бібліотечному фонді [5, с. 341].

Восени 1919 року Л. Биковський став учасником “Кам’янець-Подільського бібліотечного товариства”, яке очолював Степан Сірополко. Діяльність цього товариства розкрита в працях О. Завальнюка, С. Копилова, В. Прокопчука, Л. Литиненко. Вони підкреслили, що метою цієї організації була популяризація бібліотечної справи, сприяння організації університетської бібліотеки, формування наукової бібліографії з української історії, літератури, критики та фольклору. В січні-квітні 1920 р. було складено, наприклад, бібліографію творів Б. Грінченка та праць про нього. Було впроваджено децимальну бібліотечно-бібліографічну класифікацію, створено картковий каталог. Завдяки проведеним упродовж 1919–1920 рр. організаційним заходам бібліотека навчального закладу отримала статус фундаментальної. Л. Биковський часто виступав на засіданнях товариства з доповідями про бібліографічну науку, теорію книгознавства. Разом з тим він опублікував низку бібліотекознавчих публікацій. Навесні 1920 року заходами професора М. Плевако був організований бібліографічний семінар, у якому брав участь і Лев Биковський. На той час він працював над проблемою створення практичної бібліографії. У квітні 1920 року доповідав членам семінару про техніку розумової праці, бібліографію, як науку, десяткову бібліографічну систему за

Ю. Меженком. 20 травня 1920 р. Лев Юстимович опублікував замітку “Нова українська бібліографічна організація”, в якій висвітлив діяльність цього бібліографічного гуртка [6, с. 6; 13, с. 8–9; 20, с. 362; 18, с. 135; 14, с. 33].

Дослідники відзначають, що колектив бібліотеки, окрім прямих обов’язків з комплектації фонду й обслуговування читачів, популяризував бібліотечну справу, зокрема й бібліографію. За цей напрям діяльності відповідав саме Л. Биковський. Наші працівники виявили в тогочасній періодиці понад 30 бібліографічних публікацій Л. Биковського, присвячених актуальним питанням бібліографії, бібліотекознавства, видавничій справі тощо [5, с. 342; 14, с. 9; 21, с. 597–599]. Серед них було і декілька рецензій, зокрема на книгу С. Сірополка “Народні бібліотеки. Організація та техніка роботи бібліотечного діла”, у якій проаналізовано і високо оцінено запропоновані автором нові принципи та прийоми організації бібліотечної справи. Л. Биковський вважав, що праця С. Сірополка відіграє важливу роль в організації діяльності бібліотек. Певний інтерес викликає його “Бібліографія творів по бібліотекознавству на українській мові”. Це була спроба зібрати теоретичні розвідки та інформаційні матеріали, які засвідчували певний доробок українського бібліотекознавства [14, с. 34].

Таким чином, завдяки сучасним науковцям і дослідникам К-ПНУ імені Івана Огієнка проаналізована роль Л. Биковського у становленні фундаментальної бібліотеки К-ПДУУ, активізації бібліотечного життя на Поділлі. Наголошено, що завдяки його праці культурна громадськість змогла познайомитися з діяльністю перших бібліографічних установ і осередків в Україні. Доведено, що Л. Биковський зробив вагомий внесок у розвиток української книжкової культури, залишив після себе значну наукову спадщину.

Список використаних джерел:

1. Биковський Л. Бібліотека Кам’янець-Подільського державного українського університету : (спомини). Нью-Йорк ; Вінніпег, 1949. 9 с.
2. Биковський Л. Книгарні – бібліотеки – академія : спомини (1918–1922). Мюнхен ; Денвер : Дніпрова хвиля, 1971. 153 с. (Серія: Мемуаристика ;

- ч. 2).
3. Баженов Л. В. *Alma mater Подільського краєзнавства (місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики XIX – XXI століть)* : наук. вид. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. 416 с.
 4. Баженов Л. Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського державного університету – осередок краєзнавства та історико-регіональних досліджень Поділля (1991–2007 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство.* Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2008. Вип. 1. С. 182–186.
 5. Завальнюк О. М. Биковський Лев Юстимович. *Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.)* : [наук. вид.]. Кам'янець-Подільський, 2006. С. 339–343.
 6. Завальнюк О. М. Л. Ю. Биковський – помічник бібліотекаря Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920 рр.). *Педагогічне Поділля* : зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. Сер. соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2005. Вип. 4, т. 2. С. 3–8.
 7. Завальнюк О. М. Джерела про заснування і діяльність Київського і Кам'янець-Подільського державних українських університетів (1917–1921 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2011. Т. 17 : Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. С. 519–536.
 8. Завальнюк О. М. Робота фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського університету із забезпечення навчального процесу (1918–1920 рр.). *Бібліотечна справа на Поділлі: минуле і сучасність* : матеріали наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 21 черв. 2016 р. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 34–42.
 9. Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.) : монографія. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. 644 с.
 10. Іван Огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.). Документи. Матеріали. Світлина. Хроніка діяльності / уклад. і авт. статті: С. А. Копилов, О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський : Вид-во «Медобори-2006», 2014. 384 с. (Присвяч. 100-річчю заснування Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка).
 11. Копилов А. О., Завальнюк О. М. Дітище Івана Огієнка. *Дивокрай* : наук.-краєзн. альманах. Хмельницький, 1995. С. 82–89.
 12. Копилов А. О., Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний

- український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.). *Український історичний журнал*. 1999. № 4. С. 41–50; № 5. С. 26–36.
13. Копилов С. А. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: від заснування до сьогодення. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*. Кам'янець-Поділ. : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. 4. С. 7–11.
 14. Литвиненко О. В. Кам'янецький період в бібліографічній діяльності Левка Юстимовича Биковського. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 2. С. 31–36.
 15. Лозовий В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету в добу революції (1918–1920 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 2. С. 206–213.
 16. Лозовий В. С. Організація роботи бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету в революційну добу 1918–1920 рр. *Бібліотечна справа на Поділлі: минуле і сучасність* : матер. наук.-практ. конфер., м. Кам'янець-Подільський, 21 черв. 2016 р. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 42–46.
 17. Прокопчук В. С. Бібліотекознавчий доробок Левка Биковського Кам'янецького періоду (вересень 1919 – травень 1920 рр.). *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства* : матеріали другої наук.-практ. конф., Львів, 23 верес. 2010 р. Львів, 2010. С. 26–33.
 18. Прокопчук В. С. І. І. Огієнко, С. О. Сірополко, Л. У. Биковський : любов до книги – крізь усе життя. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства* : матеріали 3-ї наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Львів, 29 верес. 2011 р. Львів, 2011. С. 130–154.
 19. Прокопчук В. С. Кам'янець-Подільський період в житті й діяльності видатних українських бібліотекознавців і бібліографів С. О. Сірополка, Л. Ю. Биковського, М. Г. Ясинського. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства* : матер. наук.-практ. конф., м. Львів, 12 листоп. 2009 року. Львів, 2009. С. 214–224.
 20. Прокопчук В. С. Організаційна і бібліотекознавча праця С. О. Сірополка, Л. Ю. Биковського, М. І. Ясинського у фундаментальній бібліотеці Кам'янець-Подільського державного українського університету. *Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки* : матеріали всеукр. наук. конф., м. Кам'янець-Подільський, 6–7 жовт. 2009 р.

Кам'янець-Подільський, 2009. С. 360–367.

21. Прокопчук В. С., Литвиненко О. В. Бібліографія Л. Ю. Биковського кам'янецького періоду (1919–1920). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство.* Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 2. С. 597–599.
22. Прокопчук В. С., Філінюк Л. Ф. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту : іст. нарис. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 284 с. : іл.

The article analyzes the works of the modern researchers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University dedicated to the multifaceted activities of the outstanding Ukrainian librarian, bibliographer, bibliologist L. Y. Bykovsky within the Kamianets period of his life and work (1919–1920).

Key words: *L. Y. Bykovsky, Kamianets-Podilskyi Ukrainian State University, library and library work.*

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ. ПОСТАТІ В ЦАРИНІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ

УДК 027.7:378.4(477.43-21)К-ПНУ:001.8«2015-2020»

Л. В. Климчук, м. Кам'янець-Подільський

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА УПРОДОВЖ 2015–2020 РР.

У статті проаналізовано наукову діяльність бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Висвітлено роботу з організації наукових форумів на базі бібліотеки, публікаційну діяльність працівників книгозбірні та випуск друкованої продукції.

Ключові слова: наукова робота бібліотеки, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, збірник «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство».

Наукова робота університетської бібліотеки є однією з важливих складових її діяльності. Трансформація бібліотеки у науково-інформаційний центр університету вимагають проведення кропіткої щоденної наукової роботи. Передусім, це моніторинг інформаційних запитів, формування сучасної бази документних ресурсів та їх використання, залучення бібліотечно-інформаційних технологій, впровадження нових форм обслуговування користувачів. Фахівці бібліотеки університету проводять певний обсяг наукової роботи, що можна поділити за 4 напрямками:

- дослідження історії бібліотеки університету, її персоналій, досвіду роботи та висвітлення результатів дослідження;
- вивчення наукових основ формування та збереження документального фонду бібліотеки, його використання та розвиток власних електронних інформаційних ресурсів;
- науково-бібліографічна робота книгозбірні, що спрямована на

інформаційне забезпечення наукових та освітніх потреб користувачів;

- удосконалення форм і методів обслуговування віртуальних користувачів, розвиток електронних ресурсів.

Останній зазначений напрям набув значного розвитку в умовах пандемії у 2020 році та в умовах дистанційного навчання. Перелічені напрями реалізуються наступними шляхами:

- вивчення та висвітлення на сторінках фахових і наукових видань історії книгозбірні університету;
- аналізу діяльності бібліотеки;
- організація та участь у наукових конференціях, семінарах, презентаціях;
- публікація статей працівників бібліотеки у наукових збірника, періодичних виданнях та збірниках матеріалів конференцій;
- видання збірника «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство»;
- бібліографування творчого доробку науково-педагогічних працівників університету, випуску бібліографічної продукції;
- проведення соціологічних досліджень думки користувачів щодо використання інформаційних ресурсів бібліотеки;

Широке коло питань, які є предметом розгляду наукової роботи книгозбірні, об'єднує єдина мета – підвищити відповідність інформаційного ресурсу бібліотеки потребам освітнього процесу та проводити якісне задоволення інформаційних потреб користувачів.

Протягом 2015–2020 рр. фахівці бібліотеки університету виступили організаторами 3 наукових форумів. А саме:

- 23 квітня 2015 року відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Університетські бібліотеки в сучасному інформаційному просторі»;
- 27-28 вересня 2018 року на базі книгозбірні університету проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Університетські

бібліотеки: історія, досвід та перспективи розвитку» до 100-річчя від дня заснування бібліотеки університету;

- 17 грудня 2020 року проведено круглий стіл «Л. У. Биковський: видатний бібліотекознавець, упорядник університетської книгозбірні (до 125-річчя від дня народження)».

Дані заходи засвідчили зацікавленість наукових, науково-педагогічних працівників та фахівців бібліотек у дослідженні історії бібліотечної справи, проблем удосконалення ролі бібліотек в інформаційному забезпеченні освітнього процесу та наукової діяльності.

Географія учасників конференцій охоплює всі регіони України (Харків, Київ, Кривий Ріг, Полтава, Чернігів, Черкаси, Вінниця, Хмельницький, Могилів-Подільський, Рівне, Львів, Надвірна, Чернівці та ін.). Участь у роботі конференцій взяли науково-педагогічні працівники Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, Київського національного університету культури і мистецтв, Національного університету «Львівська політехніка», Полтавського університету економіки і торгівлі, Рівненського державного гуманітарного університету, Університету менеджменту освіти НАПН України, Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Хмельницького національного університету тощо.

Також активну участь у роботі конференцій взяли науково-педагогічні працівники Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Абрамович С. Д., Адамовський В. І., Баженов Л. В., Баженова С. Е., Гуцал В. А., Завальнюк О. М., Конет І. М., Комарніцький О. Б., Копилов С. А., Лубчинський А. А. Опря А. В. та ін.

Активними учасниками конференцій були фахівці бібліотек – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Наукової бібліотеки Київського національного університету культури та мистецтв, Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка»,

наукової бібліотеки Національного університету «Острозька академія», наукової бібліотеки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет», Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, Вінницького аграрного університету, Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького, бібліотеки Надвірнянського коледжу Національного транспортного університету, Ніжинського державного університету ім. Гоголя, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Наукової бібліотеки Хмельницького національного університету, Подільського державного аграрно-технічного університету, Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки та низки ін. бібліотек.

Під час пленарних засідань та секційних зібрань висвітлювались питання:

- історії становлення та розвитку бібліотек України;
- історико-регіональні дослідження та бібліотечне краєзнавство;
- збереження, формування та раціональне використання фондів;
- традиційні та інноваційні методи бібліотечної діяльності;
- сприяння бібліотек ЗВО формуванню культури академічної доброчесності;
- корпоративна діяльність бібліотек.

До уваги учасників конференцій було представлено низку доповідей та повідомлень з питань історії бібліотечної справи та документознавства, обговорено важливі тенденції та сучасні проблеми функціонування бібліотек ЗВО, розглянуто значення та сприяння відкритих електронних ресурсів у освітньому процесі та науковій діяльності, а також реалізацію положень академічної доброчесності.

Працівники бібліотеки університету беруть активну участь також у роботі конференцій, що проводяться на базі бібліотек інших ЗВО. Упродовж 2015 – 2020 рр. взято участь у 14 науково-практичних конференціях різного рівня. З 2018 року фахівцями відділу електронних інформаційних ресурсів та

читального залу електронної бібліотеки впроваджено новий вид електронної комунікації на допомогу науковій роботі бібліотеки – проведення он-лайн конференцій, семінарів, вебінарів тощо. Так у квітні 2018 року взято участь у скайп-конференції «Упровадження Універсальної десяткової класифікації в практику роботи освітянських бібліотек» (м. Київ) організовану науковими працівниками ДНПедБ України ім. В.О. Сухомлинського НАПН України. Традиційними стали сесії вебінарів щодо використання зарубіжних наукометричних електронних баз.

Фахівці бібліотеки беруть активну участь в організації та проведенні конференцій. Про це свідчить кількість підготовлених наукових доповідей, тез та статей. Упродовж 2015–2020 рр. фахівцями бібліотеки здійснено 97 публікацій.

Тематика статей різнопланова. У публікаціях висвітлюються питання з історії бібліотечної справи та розвитку краєзнавства Поділля; започаткування, становлення та функціонування бібліотеки університету; персоналій в царині бібліотечної справи та їхнього наукового і практичного доробку. Згодом тематику статей розширено за рахунок таких актуальних питань, як академічна доброчесність, трансформація ціннісних орієнтирів суспільства в інформаційному середовищі, використання соціальних мереж як комунікаційної платформи тощо.

Значна частина опублікованого матеріалу увійшла до збірника «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство», який виходить з 2008 року, з періодичністю один раз на два роки. Зазначений збірник є одним з небагатьох ґрунтовних наукових видань з бібліотекознавства. У січні 2020 року розміщено інформацію про науковий збірник на сайті «Української бібліотечної енциклопедії». Науковість матеріалів збірника свідчить про високий рівень вимог до поданих статей, дописувачами яких є автори з науковим ступенем доктора і кандидата наук, вченим званням, працівники провідних вітчизняних та іноземних бібліотек, наукових бібліотек закладів вищої освіти

або є аспірантами та докторантами.

Упродовж 2015–2020 р. опубліковано 2 випуски збірника. Четвертий (2015) та п'ятий (2018) випуски містять, матеріали двох Всеукраїнських науково-практичних конференцій «Університетські бібліотеки в сучасному інформаційному просторі» та «Університетські бібліотеки: історія, досвід та перспективи розвитку» організатором яких виступила книгозбірня університету [1; 2].

Науковий збірник висвітлює питання становлення та розвитку бібліотечних установ, теорії та практики бібліотекознавства, актуальних питань книгознавчих та документознавчих досліджень в Україні. Статті наукового збірника різнопланові, одні – підсумовують та аналізують уже напрацьоване, інші – зазначають, на які аспекти ще слід звернути увагу.

Проаналізувавши авторський колектив збірника, ми виокремили групу дослідників, чия кількість опублікованих статей значно перевершує решту дописувачів. До їх числа входять відомі науковці, краєзнавці, працівники бібліотеки університету, які сприяють розвитку бібліотечної справи та книгознавства, а саме: Айвазян О. Б., Завальнюк О. М., Карова Т. Р., Климчук Л. В., Комарніцький О. Б., Крючкова Н. Д., Опря Т. М., Прокопчук В. С., Резнічук Л. В., Ситник Л. В., Телячий Ю. В. та ін.

Значна частина наукової роботи припадає на інформаційно-бібліографічний відділ. Пріоритетним у роботі відділу є видання бібліографічних покажчиків. Адже власні бібліографічні видання посилюють престиж бібліотеки, саме як наукової структури університету, та сприяють оперативному розкриттю інформаційного потенціалу книгозбірні.

Протягом зазначеного періоду працівниками відділу та інших фахівців бібліотеки підготовлено 29 бібліографічних покажчики. Це чергові випуски серій «Постаті в освіті і науці», «Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка», «Хмельниччина краєзнавча», «Періодичні видання в бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» та інша бібліографічна продукція.

Також працівниками книгозбірні систематично проводяться соціологічні дослідження (опитування, анкетування) які обумовлені потребою в отриманні актуальної інформації про різні аспекти, які слід враховувати при організації, управлінні, плануванні діяльності бібліотеки та формуванні її інформаційного ресурсу. Упродовж зазначеного періоду опрацьовано наступні теми:

- Використання фахових періодичних видань в освітньому процесі та науковій діяльності (2016 р.);
- Інформаційні потреби викладачів та студентів університету у краєзнавчих виданнях бібліотеки (2017 р.);
- Задоволення інформаційних потреб науково-педагогічних працівників університету (2019 р.);
- Ефективність використання наукових періодичних видань учасниками освітнього процесу історичного факультету (2020 р.).

Також у 2019 році працівники бібліотеки взяли участь у всеукраїнському соціологічному дослідженні, що було проведено працівниками Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича КНУ ім. Т. Шевченка «Організація сервісів та послуг для підтримки дослідників у бібліотеках університетів».

Проведення соціологічного дослідження дає відповіді на питання які виникають у повсякденній роботі бібліотекаря щодо інформаційного забезпечення потреб науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти.

Оновлена структурна модель бібліотеки, сучасні виклики освітнього процесу, нові форми і методи реалізації поставлених завдань вимагають і нового професійного рівня співробітників. Зважаючи на такі вимоги, підвищення кваліфікації працівників бібліотеки спрямовано на удосконалення професійної майстерності, загальноосвітнього навчання та на опанування сучасних інформаційних технологій. Упродовж 2015–2020 рр., відповідно до плану роботи бібліотеки, було організовано та проведено школи передового бібліотечного досвіду з проблем наукового дослідництва, професійні лекторії; бібліотечні та методичні ради, координаційні наради.

Протягом зазначеного періоду бібліотеку університету та її працівників за співпрацю у розвитку бібліотечного та історичного краєзнавства, значний внесок у здійснення науково-інформаційного забезпечення освітнього процесу, активне впровадження інноваційних технологій, плідну співпрацю з науковими бібліотеками ЗВО нагороджено:

- Почесною грамотою Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського;
- Почесною грамотою Виконавчого комітету Кам'янець-Подільської міської ради;
- Подякою Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Т. Шевченка;
- Грамотою Хмельницького національного університету;
- Грамотою Державного архіву Хмельницької області;
- Грамотами адміністрації та профкому працівників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Отже, протягом 2015–2020 рр. проведено значний обсяг роботи щодо організації та проведення Всеукраїнських науково-практичних конференцій на базі бібліотеки університету, створення та випуску збірника «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство», публікаційної діяльності працівників бібліотеки, проведення соціологічних досліджень. Але виклики сьогодення сприяють до пошуку та впровадження нових форм науково-інформаційного забезпечення освітнього процесу та наукової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Бібліотека ; редкол.: С. А. Копилов (голова), В. С. Прокопчук (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Поділ., 2015. 369с. (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство ; вип. 4).
2. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Поділ. національний університет імені Івана

Огієнка, Бібліотека ; редкол.: С. А. Копилов (голова), Л. В. Климчук (відп. ред.). Кам'янець-Поділ., 2018. 268 с. (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип. 5).

The article analyzes the scientific activity of the library of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University. The work on the organization of scientific forums on the basis of the library, the publishing activities of the staff of the book collection and the production of printed materials are covered.

Key words: *scientific work of the library, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, collection "Scientific works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University. Series: Library Science. Bibliography".*

УДК 02(477.43)«192»

**В. С. Прокопчук, м. Дунаївці,
О. Б. Айвазян, м. Хмельницький**

ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ МЕРЕЖІ НА КАМ'ЯНЕЧЧИНІ ТА ПРОСКУРІВЩИНІ У 20-І РР. ХХ СТ.

У статті розкривається діяльність органів нової влади на території Кам'янецької та Проскурівської округ з формування у 20-і роки ХХ ст. радянської мережі бібліотек, перетворення їх на ідеологічні осередки партії для перебудови світоглядних засад населення і вкорінення нової влади в місцеве середовище.

Ключові слова: *радянська влада, округ, район, відділ народної освіти, політосвіта, бібліотечна секція, бібліотека, мережа.*

Зайнявши в середині листопада 1920 року Поділля, більшовицька влада з перших кроків докладала зусиль для привернення основної маси населення на свою сторону засобами освіти та посиленої ідеологічної роботи, важливим інструментом якої ставали книги, газети, журнали, а осередками – бібліотеки.

У березні 1919 року резолюція VIII з'їзду РКП(б) про політичну пропаганду і культурно - освітню роботу на селі визначила місце бібліотек і книги в системі цих заходів. Для грамотних на перше місце ставилося розповсюдження політичної і спеціально для селян створюваної популярної

літератури і газет «у витриманому комуністичному дусі» шляхом продажу їх по низьких цінах у школах, хатах – читальнях, радянських лавках, а також залучення селян до числа читачів хат – читалень, шкільних та інших бібліотек. Для неграмотних пропонувалося створювати спеціальні гуртки при школах, хатах – читальнях, сільрадах для проведення періодичних читань літератури, які потрібно було *«супроводжувати наочним демонструванням за допомогою кінематографа чи чарівного ліхтаря, белетристичними читаннями і концертними номерами для залучення більшої кількості відвідувачів* [39, с. 33–34].

На початковому етапі головними завданнями нової влади в бібліотечній справі були: збереження існуючих книжкових фондів, створення розгалуженої мережі бібліотек та наповнення їх потрібною літературою і, звичайно, підготовка бібліотечних кадрів.

На основі декрету Ради народних комісарів РСФРР «Про передачу до відання Народного комісаріату освіти навчальних і загальноосвітніх установ і закладів усіх відомств», опублікованого 5 червня 1918 року, та відповідного декрету РНК УСРР усі бібліотеки передавалися у відання органів управління освітою (губернським, повітовим, волосним), які мали в своєму складі політосвітні підрозділи, а в них культурно – освітні комісії та бібліотечні секції, котрі й займалися нагальними проблемами бібліотечної роботи [30, с. 25].

Найперше, треба було розібратися з наявною мережею і рятувати книги, які знаходилися в ліквідованих установах, закладах та приватних книгозбірнях. Декрет РНК РСФРР «Про охорону бібліотек і книгосховищ Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки» (1918 р.) та директивні документи УСРР, створені на його основі, проголошували, що всі бібліотеки ліквідованих та евакуйованих державних установ, а також окремих товариств і осіб і беруться на облік та під охорону Народним комісаріатом освіти, а установи і громадяни, які володіють бібліотеками, зобов'язані негайно зареєструвати їх [30, с. 27].

Вже 17 березня 1921 р. Кам'янецький повітовий відділ народівіти видав розпорядження про негайну реєстрацію бібліотек її власниками із зазначенням змісту і приблизної кількості книжок у кожній та адреси [6, арк. 185]. Серед зареєстрованих в основному були бібліотеки ліквідованих та діючих державних і громадських установ, закладів та організацій [6, арк. 45, 80], а також приватні книжкові зібрання, скажімо Г. Степури – близько 500 прим. [6, арк. 35], Левинської – 300 прим., мобілізованого військового лікаря Матусова [6, арк. 42] та ін. Зареєстровані приватні книгозбірні ставилися під охорону, яку забезпечували самі власники. Їм видавався спеціальний охоронний лист [6, арк. 78].

Виявлені незареєстровані книгозбірні реквізувалися і передавалися іншим власникам. Так, у Кам'янці-Подільському 1921 року для потреб 537 стрілецького полку було реквізовано бібліотеку громадянина Явора, як незареєстровану у відділі народівіти [6, арк. 243]. З бібліотеки громадянина Левицького бібсекція відділу народівіти реквізувала енциклопедію Брокгауза, Ефрона та інші наукові книги, решту передала в користування військовій частині [6, арк. 125]. 535-му полку передано бібліотеку священика Воскресенського [6, арк. 213], а бібліотеку Думанського – клубу ім. Леніна при особливому відділі загону охорони радянсько-румунського кордону [6, арк. 113].

Водночас з пошуком, реєстрацією та збереженням книжкових зібрань нова влада намагалася сформувати й свою мережу бібліотек, яка б відповідала її завданням та адміністративно-територіальним змінам, що відбулися у 1920-і роки. 12 квітня 1923 року постановою ВУЦВК в Україні були ліквідовані повіти й волості, замість повітів утворені округи по 400–600 тис. населення в кожному, а замість волостей – райони по 25–40 тис. жителів. На території, що входить до сучасної Хмельницької області, було створено 3 округи: Кам'янецький (17 районів і 507 905 жителів) і Проскурівський – 16 і 514 045 відповідно) у межах Подільської губернії і Шепетівський – 14 районів і 589 112 жителів – у Волинській губернії. 1925 року були ліквідовані й губернії і

до 1930 року управління здійснювалося за схемою центр – округ – район – сільрада [38, с. 166–167].

Інколи процес формування книгозбірень набирав характеру зустрічного руху: державні органи тиснули зверху, але й була ініціатива знизу. 1920 року жителька с. Велика Мукша на Дністрі звернулася до Кам'янець-Подільського ревкому з проханням відкрити в поміщицькому будинку бібліотеку, організацію якої брала на себе, обіцявши передати до неї й частину власних книг [35, с. 10].

На початок 1922 року в краї діяла мережа масових (публічних або громадських) бібліотек, яка складалася з губернських, центральних бібліотек повітів, міських, волосних та сільських, а також навчальних книгозбірень, бібліотек підприємств, установ, партійних, комсомольських, профспілкових органів, військових частин [23, с. 120].

На теренах прикордонної Подільської губернії було розташовано чимало військових частин. В армію приходили неосвічені знаннями селяни, а через роботу з солдатом, який згодом повертався в село, можна було впливати на політичну свідомість селян і обстановку на селі. Тому організації бібліотек у військових частинах надавалося великої уваги.

У циркулярному листі секретаря ЦК КП(б)У Квірінга у зв'язку із стабілізацією воєнної і політичної обстановки вимагалось забезпечити військові частини книгами та періодичними виданнями [1, арк. 34]. Підтримані вищим партійним органом військові більш сміливо, а інколи й досить настирливо ставили перед політосвітами вимогу поповнення своїх бібліотек новою актуальною літературою. У жовтні 1924 року заступник кам'янецького окружного військового комісара Заботин листом у категоричній формі вимагав від завідуючого Кам'янецькою окрполітосвітою виділення 300 книг для облаштування на збірному пункті бібліотеки - читальні для призовників 1902 року народження [1, арк. 44].

Підрозділи, які не мали власних книгозбірень, користувалися пересувками, які створювалися при фундаментальних книгозбірнях гарнізонних

клубів. Пересувки супроводжували інструктори – читці, які об'їжджали частини, шпиталі й проводили читки, бесіди, пропонуючи при цьому книги для читання [7, арк. 16].

Увага нової влади була прикута й до створення сільських книгозбірень, як ідеологічних осередків. У 20-х роках основними видами бібліотек на селі були книгозбірні «Просвіт», селянських будинків, подекуди шкіл та хат-читалень.

З приходом радянської влади товариства «Просвіти» і їх бібліотеки перереєстровувалися. Відкривалися й нові. 30 січня 1921 р., наприклад, відбулося відкриття товариства «Просвіта» в приміщенні колишньої ткацької школи в Біланівці, околиці м. Кам'янець-Подільського [5, арк. 47]. Створювалися товариства і при школах, зокрема при Кам'янецькій другій українській трудовій школі на час реєстрації 1921 року воно мало 35 членів, бібліотеку, проводило активну культурну роботу [5, арк. 22]. 1921 року було зареєстровано товариство «Просвіта» в Мукші-Китайгородській, крім дитячого садка і драмгуртка воно створило бібліотеку і планувало поповнити її фонди україномовними виданнями з питань садівництва, підручниками для школи грамоти, дитячою літературою, драматичними творами та іншими популярними в народі виданнями [5, арк. 26]. На початку 1921 р. при Подільській губернській «Просвіті» ще діяла бібліотечна комісія, яка займалася комплектуванням книжкових фондів. Тільки в Кам'янець-Подільському повіті їй підлягали 20 працюючих бібліотек [36, с. 387].

Згодом кожна волость мала мережу бібліотек «Просвіти». У квітні 1921 року в Орининській волості, наприклад, діяло 15 бібліотек, зокрема – у містечку Оринин, селах Ріпинці, Лісківці, Гораївка, Залуччя, Пукляки та ін., укомплектованих книжками, які в 1920–1921 рр. ще видавала «Просвіта». Середня кількість книжок по кожній бібліотеці становила 100–200 прим., яких, звичайно, було замало, особливо - політичної літератури. Орининське товариство перетворилося у волосну «Просвіту» й обслуговувало майже всі села Орининської та суміжні села Лянцкорунської волостей, хоча і її бібліотека була занадто малою і бідною змістом фонду [6, арк. 177, 244].

Влада не тільки контролювала їх роботу, але й намагалася в ідеологічному плані «перековувати». Для прикладу, Кам'янець-Подільське товариство «Просвіта» зустріло 1921 рік під пильним наглядом та за участі представників влади. Перед концертом з відповідними моменту промовами виступили проф. Клименко, який торкнувся історії України, представник відділу народної освіти, який з'ясував місце краю в революції 9 січня 1905 року і перекинув місток до практики соціалістичного будівництва, ідейно насиченою була й промова представника розташованого на Руських фільварках піхотного полку. І лише після того відбувся святковий концерт зі співами, декламацією, фрагментами вистави [5, арк. 3–4].

Зрозуміло, що таким завданням зовсім не відповідали фонди та й ідеологія просвітянських бібліотек. Нова влада під приводом анкетування перевірила їх фонди, вилучила заборонену «буржуазну націоналістичну літературу», здійснила численні арешти серед просвітників і закриття просвітницьких товариств. У листопаді 1922 р. Народний комісаріат освіти УСРР прийняв рішення перетворити осередки «Просвіти» в хати-читальні. На початок 1923 р. на Поділлі діяло 206 організацій «Просвіти», на 1 квітня – 185, а на 1 липня не залишилося жодної. З ліквідацією «Просвіт» фонди їх бібліотек були влиті до складу новостворюваних міських і селищних бібліотек, книгозбірень сельбудів та хат-читалень [21, с. 173, 174].

Серед них важливу роль відігравали **селянські будинки** – громадські організації з членством та виборністю керівних органів, своєрідні центри політико-масової і культурно-освітньої роботи, які з'явилися в Україні в середині 1920 року за ініціативою нашого земляка тоді керівника досить відповідального Наркомату із земельних справ Д. Є. Мануїльського. Перший селянський будинок з'явився в столичному Харкові як заїзжий для селян будинок-гуртожиток, де можна було зупинитися, знайти нічліг, ознайомитися з пресою, почитати книгу, отримати політичну консультацію, господарські поради. Влітку 1920 року на базі цього сельбуду пройшли курси з питань радянського будівництва і 200 молодих людей понесли в свої села політичні

знання, а головне – молодечий запал і бажання міняти життя на краще. До кінця року такі будинки з'явилися в Києві, Катеринославі, Житомирі та деяких повітових містах [30, с. 165].

Працювали селянські будинки, а при них бібліотеки, і в інших містах, зокрема – у Кам'янці-Подільському. У квітні 1921 р. інструктор з бібліотечної справи М. І. Ясінський за вказівкою політосвіти сформував бібліотеку з 300 книг російською та українською мовами для Кам'янецького сельбуду на звернення його керівників [6, арк. 207]. 1922 року завідуючим бібліотекою при Кам'янецькому сельбуді був студент сільськогосподарського інституту Микита Дудка [7, арк. 21,22,]. Книги для бібліотеки цього сельбуду і далі збиралися по закладах та установах міста.

На 1 січня 1921 року в Україні вже було 42 селянських будинки, через рік – упр'ятеро більше – 234, на 1 травня 1923 р. – 665, через пів року й ця кількість подвоїлась і на 1 січня 1924 року склала 1 465 сельбудів, на 1 жовтня 1924 року – 2 454. У числі кращих по їх кількості була Подільська губернія – 428 сельбудів [30, с. 354]. 1921 року було створено Центральне управління селянськими та почали формуватися його структури на місцях. На кінець 1924 року всі 700 райцентрів України мали райсельбуду. Однак мережа не охоплювала навіть усі сільради – з 9 193 сільрад сельбуду і хати-читальні мали лише 6 840 – 77 відсотків. А по відношенню до наявних в Україні 41 664 населених пунктів цей відсоток складав лише 16,6 [30, с. 355]. А бібліотек при сельбудах і хатах-читальнях було ще менше – 1 667 [30, с. 356].

Не без труднощів та з деяким запізненням розгорталася мережа сельбудинків у нашому краї. 1923 року вони були створені в усіх райцентрах, зокрема Грицеві, Дунаївцях, Зінькові, Ізяславі, Красилові, Ляхівцях, Полонному, Старій Синяві, Старій Ушиці та ін. 26 серпня 1923 року в Берездові на відкритті селянського будинку з уже укомплектованою бібліотекою виступив комсомольський секретар Микола Островський і закликав молодь оволодівати знаннями, бути справжніми бійцями на культурному фронті [27, с. 476]. У Славуті діяв Палац праці, робітничий клуб, районий

сельбуд з бібліотекою кожен [27, с. 465]. У Віньківцях 1923 року працював сельбудинок, хата-читальня і бібліотека [27, с. 121], у Волочиську – сельбуд, 3 клуби і 4 хати-читальні [27, с. 150]. У Сатанові – центрі Юринецького району 1923 року розгорнув роботу сельбуд, в якому працювала бібліотека, політичний, драматичний і хоровий гуртки, читались лекції, проводились голосні читки газет, відзначалися революційні (радянські, звичайно) свята [27, с. 205]. У Новій-Ушиці діяли два клуби – КСМУ і робітничо-селянської міліції, під клуб пристосували костел. Книга користувалася попитом, тому 1922 року в селищі відкрили філію харківського акціонерного товариства «Село-книга» [27, с. 427]. Відкрили районний сельбуд з бібліотекою та бібліотеку в райкомі партії теофіпольці [27, с. 534]. Діяли сельбуди та хати-читальні в Білогірці, Летаві, Тарноруді, Ямполі, інших населених пунктах.

Солобковецький районний селянський будинок також розпочав роботу 1923 року. 6 червня культосвітня секція Солобковецького райвиконкому по інформації голови Веляєва прийняла постанову: *«1. Заврайсельбудинком призначити Трачука, якому приступити до виконання обов'язків з сьогоднішнього дня. 2. Організувати райсельбудинок, для чого скликати всіх членів, що подали заяви, на 10 червня. 3. Рухнути роботу по селах у сельбудинках, а також у хатах-читальнях [10, арк. 45].*

Культосвітня комісія райвиконкому та райсельбудинок, як методичний центр, посилювали тиск на місця, впливаючи на добір і підготовку кадрів, створення відповідної матеріальної бази та розгортання роботи. 22 листопада 1924 року Томашівська сільська рада цього району, розглянувши питання про роботу хати-читальні, намітила завідуючому план дій: привести в належний стан приміщення; скликати систематичні зібрання хати-читальні; за рахунок членських внесків закупити нові книги; проводити читки на загальних зборах комнезаму; запрошувати для читання лекцій місцевого вчителя. Визначено термін-місяць для поліпшення стану справ [11, арк. 64]. Робота з активізації діяльності культустанов і закладів дала очевидні результати - на 1 грудня

1925 року в Солобковецькому районі вже працювало 13 бібліотек, які зосредили 4 310 книг, діяло 11 хат-читалень та один клуб [34, с. 4].

Зростала мережа сельбудів і в наступні роки. На 1 січня 1927 року їх було вже 3 436 і за рік добавилося ще 420, у 1928–1929 роках – 4 550. Сельбуди відіграли важливу роль у становленні бібліотечної мережі і згорнули роботу на початку 30-х з посиленням ролі колбудів [30, с. 590].

Не меншою увагою і підтримкою влади користувалися **хати-читальні**. Вони з'явилися ще в ХІХ ст., але широкого розвитку набули у 1920-і роки в ході проголошеної радянською владою культурної революції.

Напрямок і зміст роботи хат-читалень визначали рішення VIII-го з'їзду РКП(б) (березень 1919 р.), I-го Всеросійського з'їзду з питань позашкільної освіти (травень 1919 р.) та "Положення про хати-читальні", розроблене в липні 1920 року Народним комісаріатом освіти УСРР. Координував їх діяльність створений в грудні 1920 р. при Наркомосі Головний політосвітній комітет.

Помітним ідеологом бібліотечної справи радянської доби, зокрема й хат-читалень, була Н. К. Крупська. У статтях "Хати-читальні", "Про роботу хат-читалень", "Як повинна вести хата-читальня пропаганду сільськогосподарських знань" та ін., у доповідях на з'їздах та нарадах вона відстоювала необхідність розвитку мережі хат-читалень під опікою партійних організацій. Вона наголошувала, що «хата-читальня – це сума всіх форм освітніх закладів у селі, водночас і клуб, і довідковий стіл, і осередок, навколо якого організуються і школа дорослих, і екскурсії, і вистави, і різні практичні заходи культурно-просвітницького характеру [29, с. 101].

Влада настирливо рекомендувала організувати хати-читальні з бібліотеками в кожному селі, селищі, містечку, де є не менше 25 дворів. Фонд таких бібліотек складався в середньому з 50 книг, підібраних згідно рекомендаційних списків. 1923 року в Україні було 2 490 хат-читалень, у чотири рази більше ніж сельбудів, а 1 вересня 1924-го – 4 386, на Поділлі – 810 [30, с. 354]. Мережа хат-читалень збільшувалася і в наступні роки:

1925 року в селах України вже було 5 910 хат-читалень, на 1 січня 1927 р. – 6 939, у 1928 р. – 7 114 [40, с. 105]. На кінець 1925 року в Кам'янець-Подільському окрузі нараховувалось 58 бібліотек і 50 хат-читалень, у Проскурівському – 23 бібліотеки і 28 хат-читалень [28, с. 127].

У першій половині 20-х років діяльність клубів - читалень була поширена навіть на підприємства. Зважаючи на недостатню кількість бібліотечних установ на селі та їх низьку активність у реалізації ідеологічних завдань партії, постановою оргбюро ЦК ВКП(б) від 11 листопада 1929 року хата-читальня була визнана *«організаційним центром культурної і політичної активності бідняцьких і середняцьких мас»*, на бібліотечних працівників поширені права і пільги, які мали сільські учителі, поставлено завдання протягом п'яти років створити хати - читальні в кожній сільраді [31, с. 22–23].

Однак задовільнити всі культосвітні потреби на селі сельбудинок і хата-читальня не могли. Здебільшого невелике помешкання хат-читалень не могло вмістити усіх бажаючих. Багато неграмотних сельчан сиділо вдома. Розуміючи це, влада шукала спосіб наблизити політико-освітню роботу до селянина, до його хати, а отже утворити підсобну мережу політосвітроботи.

За нестачі книжок популярності набирали **пересувні бібліотеки**. Пересувна бібліотека (пересувка, «рухома бібліотека») була ні чим іншим як комплектом книг, нерідко виділених у спеціальний фонд стаціонарних бібліотек, для обслуговування населення за місцем роботи або проживання. Пересувки активно використовувалися в діяльності міських бібліотек, знайшли й поширення на селі. 17 квітня 1923 року Головополітосвіта УСРР направила губполітосвітам циркулярного листа, в якому констатувала появу тенденції до скорочення, а подекуди й повного припинення пересувної роботи бібліотек, тенденції, на думку влади, неправильної, такої, що йшла в розріз з потребою залучення до бібліотек самих відсталих мас населення, і зажадала посилення цієї ділянки бібліотечної роботи. У містах рекомендувала міським бібліотекам перейти до створення на підприємствах книжкових абонементів з постійно оновлюваним фондом до 50 примірників, які видавав би на громадських

засадах за дорученням працівника міської бібліотеки хтось з працівників підприємства. На селі залишалася раніш запроваджена форма обслуговування населення пересувними бібліотеками з опорою на бібліотечний актив.

На початку 20-х років основу фонду пересувок Кам'янецької райбібліотеки складала україномовна література, видана в колишньому державному центрі УНР українським видавництвом «Дністер». Зокрема в одній з пересувок з 268 назв книг тільки 19 відсотків (близько 50 прим.) були російськомовними [9, арк. 98–100].

Варто зазначити, що пересувки залишалися популярною формою розповсюдження книг серед населення впродовж всього десятиліття. На початку 1928 р. у Затонській районній бібліотеці, якою завідувала Кирик, було укомплектовано чотири пересувки по 100 книг у кожній. У роботі з пересувками було враховано досвід попередніх років, уніфіковано облік книг, удосконалено роботу з повернення видань, які осідали по установах, збереження та переоблік фонду, посилено відповідальність за дотримання терміну їх використання [3, арк. 3].

Поряд з пересувними бібліотеками почали з'являтися **червоні кутки, які** у різних місцевостях називали кутковими хатами-читальнями, частинними хатами-читальнями, філіями сельбуду, курінними хатами-читальнями. За твердженням І. А. Багмута, автора книги «Червоні кутки на селі (куткові хати-читальні)» – це *«нові культурні посиденьки, де замість балачок про «нечистих» обговорюють питання сільського життя, читають радянську книжку і селянську газету»* [18, с. 6]. Влада використовувала їх як ще один ідеологічний центр донесення потрібної інформації до кожного жителя найвіддаленішого села. На початок 1928 року у Маківському районі ще діяло два червоних кутки [3, арк. 13].

Робота хат-читалень, як і бібліотек при сельбуддах, була під неусипним контролем, на етапі їх становлення часто перевірялася, нерідко з допомогою анкетування. Більшість інструкцій та обіжних листів стосувалися ідеологічної роботи бібліотек. Зокрема, в «Інструкції про проведення річних кампаній в

райсельбудах» (1927 р.) зазначалося, що бібліотеки, як і всі політосвітні установи, мусять відзначати всі кампанії – організовувати тематичні виставки книжок, присвячені тій чи іншій кампанії; складати рекомендаційні списки літератури, яка є в бібліотеці; вивішувати лозунги і плакати; організовувати навіть невеликі вистави. До цієї інструкції додавався список основної літератури до святкування 8 березня (міжнародний жіночий день), 12 березня (знищення царизму) [4, арк. 33–34]. Про участь у проведенні кожної такою кампанії бібліотекар мусив звітувати. Владу цікавив зміст проведених заходів, наочної агітації, рекомендаційних списків, інформація про найактивніших учасників, методи залучення читачів до бібліотеки та перешкоди під час святкування [4, арк. 8].

Того ж року НКО України та ДПУ, обстеживши роботу сільських бібліотек республіки, виявили, що багато з них існувало тільки на папері. Деякі місцеві партійні та радянські органи недооцінювали роботу бібліотек, зокрема сільських, вважали їх другорядними ланками культосвітньої роботи. Бібліотечний фонд застарів, читання книг селянами здійснювалося без належного керівництва з боку бібліотекарів. У низці бібліотек українські книги становили всього 10–15% від усього фонду. Читачів на селі було 1 млн., тобто один читач на 5 дворів, у місті – 700 тис. читачів, 1 читач на 2 родини [33, с. 67].

Отже, на кінець 20-х років мережа сільських бібліотек у нашому краї складалася з районних бібліотек, книгозбірень районних та сільських сельбудів, хат-читалень, доповнених пересувними бібліотеками та червоними кутками.

Мережа у містах складалася з центральних окружних бібліотек як для дорослих, так і дітей, робітничих, міжспілкових, районних міських бібліотек, клубних, бібліотек підприємств, навчальних закладів. У Кам'янці-Подільському бібліотеку книг здебільшого ліквідованих книгозбірень мав і окружний архів, за її роботу відповідав Бесідовський [2, арк. 58].

Вагому роль у розвитку бібліотечної справи в регіоні відігравали міські публічні бібліотеки Кам'янця-Подільського та Проскурова. Найдавнішою

публічною бібліотекою була **Кам'янецька окружна центральна бібліотека**, фонд якої складався головним чином із книг Російської публічної бібліотеки, відкритої 1 (14) січня 1866 року. На початку Першої світової війни через брак коштів на утримання бібліотека була закрита. Після дворічної перерви існувала виключно за рахунок внесків читачів. 21 грудня 1922 року на Губернаторській площі (нинішній майдан Вірменський ринок) розпочала роботу як центральна робітничка бібліотека – головна бібліотека Кам'янця-Подільського.

Після першої радянської адміністративно-територіальної реформи бібліотека набула статусу центральної окружної і знаходилася спочатку на вул. Радянській, 8, на одному поверсі з інспектурою народної освіти. Згодом для належного її розміщення було відведено будинок № 3 по вул. Котовського, де крім бібліотеки містився центральний зразковий ліквідпункт і кабінет ліквідатора [2, арк. 45]. Завідував бібліотекою Йосип Олександрович Залевський, безпартійний, з середньою освітою, мав 6 років стажу роботи в політосвітніх установах, з них 4 роки – у бібліотеці. Утримувалася бібліотека коштом політосвіти. Її фонд нараховував 12 752 прим. У роботі з фондом використовувалася десяткова система класифікації, велись карткові каталоги – систематичний та абетковий. Бібліотека мала читальний зал та дитячий відділ – 452 книги. При абонементі було сформовано 24 пересувки. Штат складався з п'яти працівників: завідувача, 3-х бібліотекарів, технічного працівника [2, арк. 1].

Бібліотека працювала щоденно, крім четверга, з 15-ї до 21-ої години. Серед читачів було 450 робітників, 10 селян, 15 червоноармійців, 517 службовців, 120 учнів і 20 непрацюючих. На початок 1925 року за читання бралася плата: з членів профспілки – 3 коп. за одну книгу, з учнів – 4 коп., інших – 2 коп. Колектив готував рекомендаційні списки до політичних кампаній, на час заповнення анкети були оформлені виставки літератури до річниці смерті В. І. Леніна та Шевченківських днів [2, арк. 1, 44]. На 20 вересня того ж року в діючому фонді, дозволеному для читання, налічувалося вже 10 437 книг, а решта 21 132 примірники були віднесені до заборонених і

знаходились в архіві. Головним чином це були дореволюційні видання колишньої публічної бібліотеки і книги, надруковані видавництвом «Дністер» за Директорії, коли Кам'янець-Подільський був державним центром УНР. Щодня бібліотеку відвідувало в середньому 100 читачів [2, арк. 63].

Основні статистичні показники Кам'янецької окружної центральної бібліотеки мали чітку тенденцію до зростання: кількість читачів у 1923–1925 рр. коливалася від 638 у 1923 р. до 1 132 у 1925 р., помітно збільшилась відвідуваність, зріс фонд, але в основному за рахунок вилученої і переданої бібліотеці на збереження забороненої літератури, яка становила 67 відсотків від загальної кількості книг [2, арк. 63]. Як центральна бібліотека, вона отримувала обов'язковий примірник з місцевих видавництв, а з 1925 р. – і центральних [2, арк. 64].

1925 року окружна політосвіта встановила нову плату за користування книжками бібліотеки: студентам – 10 коп. за книгу, членам профспілок у залежності від рівня зарплати – від 10 до 30 коп. Безкоштовно видавалися книги безробітним та в колективних абонементів у селах. Збереженню фондів слугувала система штрафів за передані іншим та невчасно повернуті книги: за перший раз – 30 коп., 2-ий – 60 коп., на 3-ій раз – виключення з абонементу. За порушення термінів користування книгами штраф складав 2 коп. за кожен день [2, арк. 41].

Крім обслуговування власних читачів бібліотека виконувала функції центральної методичної установи для бібліотек округу. На базі бібліотеки здійснювалася теоретична і практична підготовка кадрів для бібліотек округу. Призначення бібліотечних працівників у місті проводилося після прослуховування ними теоретичного курсу, практичного стажування і здачі іспитів в центральній бібліотеці. Тут проходили перепідготовку працюючі бібліотекарі, відбувалися наради, семінари [2, арк. 46, 48, 50].

Врешті за дорученням окрполітосвіти бібліотека взяла на себе функції координації діяльності усіх бібліотек міста Кам'янця - Подільського. З цією метою було створено **бібліотечну раду**. 13 липня 1924 р. на організаційних

зборах за участі завідуючого окружною центральною бібліотекою при робочому клубі Залевського (голова зборів), зав. науковою бібліотекою ІНО Суслопарова, бібліотекарів радпартшколи Коровича, прикордонного загону ДПУ Лоренса, партклубу Кречета, СГІ Більчанина, руськофільваровецького сельбуду Швеця (секретар зборів) та ін., було створено раду, обрано її президію – Залевський, Корович, Суслопаров, Лоренса, визначено основні напрями роботи: саморозвиток бібліотечних працівників шляхом періодичних читок доповідей на відповідні теми та проведення широких дискусій, бесід; допомога бібліотекарям повіту в справі ведення та упорядкування бібліотек; улаштування виставок; створення рекомендаційних списків; популяризація праці та життя бібліотек шляхом подання матеріалів до місцевих газет; захист інтересів бібліотекарів, як працівників вищої кваліфікації. На цьому ж засіданні домовились збиратися раз на два тижні, у неділю, о 12 год [1, арк. 48]. Протокол установчих зборів був направлений в губполітосвіту, а відтак до губерньської бібліотечної ради, в тісному зв'язку з якою надалі працювали кам'янчани.

Бібліотека стала важливим об'єктом і водночас суб'єктом кампанії з українізації суспільного життя. Основу українізації бібліотек мало б скласти суттєве посилення україномовної складової фондів. Натомість їх роль у цій кампанії циркулярний лист за підписом інспектора Кам'янецької окрполітосвіти Попеля, 1925 року надісланий завідуючим окружною та інших бібліотек, зводив до організації вечірок, присвячених популяризації класиків, популяризації бібліографії творів українського друку з експонуванням цих книг, організації виставок, кутків, вітрин з новинками українських книг, які отримала бібліотека, складання тематичних і предметних каталогів української літератури, яка надходила до бібліотеки, рекомендаційних списків українських книжок для просування в маси [2, арк. 30].

1927 року бібліотека отримала нове приміщення на Старопоштовій вулиці біля Новопланівського мосту. Це був триповерховий будинок з просторим, світлим читальним залом, добре обладнаним абонементом. Книги з

книгосховища подавались на транспортерах. Саме ця книгозбірня залишила гарний слід в пам'яті автора «Кам'янецької фортеці» Володимира Беляєва: *«Пригадується перша радянська бібліотека на Старопоштової вулиці, і я усвідомлюю, як багато відіграла вона в моєму житті»* [35, с. 10].

1929 року бібліотека брала участь у Всесоюзному поході за масове обслуговування читачів. Наприкінці 20-х із 30 тис. книг 21 тис. були російською мовою, 7 тис. – польською, і лише 2 тис. – українською та єврейською мовами. Занадто низьким був і рівень видачі україномовної літератури [36, с. 387].

1921 року відновила роботу **міська бібліотека Проскурова**, створена на базі колишньої Проскурівської міської публічної бібліотеки ім. О. С. Пушкіна, відкритої ще 1901 р. Бібліотеку очолила Марія Іванівна Наумова і доклала зусиль до комплектування фонду та його збереження. За її спогадами в роки національно-визвольних змагань (1918–1920) бібліотека неодноразово була пограбована, не раз доводилося переховувати найцінніші видання, перечікуючи важкі часи [26, с. 3].

1923 року бібліотека отримала статус окружної, 1926 року їй присвоєно ім'я Ф. Дзержинського. На той час фонд становив 4,2 тис. прим. Зростанню книжкового фонду сприяло відкриття 1925 року в місті книжкової палати, яка постачала бібліотекам повіту літературу, а школам підручники [17].

Важлива роль в організації культурно-освітньої роботи відводилася **профспілкам** та іншим громадським організаціям. VI конференція КП(б)У в грудні 1921 р. поставила перед профспілками завдання сприяти піднесенню культурного рівня мас в тісному контакті з державними і партійними та політосвітними органами [43, с. 427].

Основні напрями діяльності робітничих бібліотек були визначені в резолюції II з'їзду профспілок України: *«Планомірне й організоване постачання літератури; залучення самих робітників до роботи в бібліотеках (зокрема створення гуртків «Друзів бібліотеки»); організація курсів підвищення кваліфікації бібліотекарів; організація роботи з пересувими*

бібліотеками, видача книг через книгонош в гуртожитках, цехах, майстернях і їдальнях; узгодження роботи бібліотек з планами клубів, участь у заходах з політосвітньої роботи; вилучення з бібліотек шкідливої літератури» [43, с. 432].

Профспілкові органи виділяли на організацію і роботу бібліотек кошти, допомагали з приміщеннями, дбали про кадрове забезпечення. Станом на жовтень 1924 р. тільки силами членів профспілки Всеробітземлісу в губернії було організовано 120 бібліотек з фондом 11 000 книжок, 185 пересувок, 68 червоних кутків, передплачувалося 1 500 газет і журналів. Своїм впливом ця мережа охопила 4 858 селян-читачів. При більшості профспілкових бібліотек діяли читальні зали. У селах профспілками спільно з місцевою владою організували 122 хати-читальні, в яких щоденно бувало понад 3 000 відвідувань [43, с. 434].

У м. Кам'янці-Подільському в першій половині 20-х років працювали профспілкова читальня при Раді комунальних робітників [7, арк. 7], книгозбірня фінвідділу, створена на базі бібліотеки колишньої Подільської фінансової палати, яка мала у фонді до 6 тис. книжок [6, арк. 103], книгозбірка при першій військовій лікарні [6, арк. 268], пересувна бібліотека в будинку червоних інвалідів [7, арк. 2], бібліотека читальня з 300 книг на призовному пункті [1, арк. 44] та ін.

Доповнювали мережу бібліотек **книгозбірні національних меншин**. У центральному робітничому клубі в Кам'янці-Подільському працювала польська бібліотека, якою завідувала Тамара Гілевич [7, арк. 3].

Діяла міська єврейська бібліотека, яка 1921 року мала проблеми з коштами на її утримання, бібліотека при єврейських курсах «ОРТ», в яку через бібсекцію замовляли книги, журнали навіть з Києва, у тому числі посібник С. О. Сірополка «Народні бібліотеки». Перша єврейська бібліотека на 1 березня 1921 р. діяла в буд. № 4 по вул. Соборній. Її фонд налічував 5 623 прим., ним користувалися 497 читачів. Однак, як зазначали читачі, бракувало художньої, особливо дитячої та української літератури [6, арк. 128]. Друга єврейська

бібліотека була створена на основі фонду приватної бібліотека Зейделевої, яка нею і завідувала. Бібліотека обслуговувала населення Польських фільварків, Біланівки та частини Нового плану. 1921 року вона стала районною бібліотекою на Польських фільварках [6, арк. 161, 171–172].

Працювали єврейські бібліотеки і в районах, зокрема Орининська єврейська бібліотека [6, арк. 244].

Вагомим сегментом бібліотечної мережі Поділля 20-х років були книгозбірні інститутів, технікумів, шкіл та інших **навчальних закладів**. Бібліотеки вишів знаходилися у великих містах губернії на державному фінансуванні.

Важливу роль в інформаційній підтримці навчального процесу відіграла бібліотека **Кам'янець-Подільського державного українського університету**. З дня заснування 5 вересня 1918 року до 1 жовтня 1920 року в бібліотеку поступило, згідно інвентарної книги, 33 258 видань, у тому числі 611 – періодичних. Протягом 1920 року надійшло 13 936 видань, з них 11 187 – подарованих. Була впроваджена прогресивна на той час міжнародна децимальна класифікація, книги описані і 20 045 із них занесені до алфавітного та систематичного каталогів [15, арк. 2].

Керівники бібліотеки С. О. Сірополко, М. І. Ясинський і Л. Ю. Биковський, згодом відомі бібліотекознавці і бібліографи, справляли вплив на становлення бібліотек регіону, зокрема С. О. Сірополко – своїм методичним посібником «Народні бібліотеки» (1919).

Однак більшовицька влада, експериментуючи в царині вищої школи, зліквідувала університети в Україні. Книги фундаментальної бібліотеки КПДУУ були розподілені між створеними на його базі інститутом народної освіти та сільськогосподарським інститутом, значна частина вивезена за кордон, де продовжувала функціонувати в польському місті Тарнові як книгозбірня Кам'янець-Подільського державного українського університету, обслуговувала інформаційні потреби викладачів, студентів, службовців цивільних і військових установ, які опинилися в еміграції [16].

У спадок бібліотеці інституту народної освіти дісталася лише незначна частина літератури із книгозбірні українського університету, тому довелося її створювати майже заново. Комплектування на початку 20-х років носило випадковий характер. 1922 року вдалося придбати 4 191 книгу і довести фонд до 44 000 прим. [12]. За рішенням ради Української книжкової палати від 7 січня 1924 р. бібліотека стала отримувати обов'язковий примірник. Крім того ІНО налагодив обмін виданнями з іншими вишами України, РСФРР, ВУАН, краєзнавчими установами, Науковим товариством ім. Т. Шевченка у Львові, Всенародною бібліотекою України. Бібліотека інституту отримувала наукову літературу від товариства «Книга» (Берлін), здебільшого з педагогіки та фізики. Купувала чимало фахових наукових видань, зокрема книги «Научная организация труда в системе Тейлора», «Азбука НОТА», «Психотехніка», «Как производится изучение рабочего времени тощо» [13].

На початок 1923–1924 навчального року розпочала роботу читальня, де одночасно могли працювати до ста чоловік. 1924 року до Кам'янець-Подільського ІНО був приєднаний Вінницький ІНО, що позитивно позначилося на збільшенні фонду начальної літератури. Продовжувалося комплектування іноземними виданнями [25, с. 20].

Бібліотека, особливо її очільники Михайло Ілліч Ясинський, який певний час виконував і обов'язки інструктора бібліотечної секції політосвіти, підготував «Короткий підручник для упорядкування й ведення селянських бібліотек», рукопис якого 1923 року передав Кам'янецькому повітвиконкому для надрукування, а після нього Микола Захарович Суслопарів, посилили співпрацю з центральною міською бібліотекою з питань поповнення фонду, обміну досвідом з обслуговування читачів і організації просвітницької діяльності, розвитку науково-теоретичних засад бібліотечної роботи, а останній ввійшов до складу бібліотечної ради, яка координувала роботу бібліотек міста, не раз виступав на семінарах і нарадах з питань бібліотечної праці, був учасником всеукраїнської наради з бібліотечної роботи у Харкові, виступив з доповіддю. Поступово комплектування набирало системного характеру,

змінювався зміст роботи та й сама бібліотека і на кінець 1927 р. фонд бібліотеки разом з архівом нараховував біля 100 тис. документів. 30 000 книг були особливо цінними з наукової точки зору [14].

Помітною книгозбірнею міста була й **бібліотека Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту (СГІ)**, яка поетапно виросла з 68 підручників та книг створеної 1919 року ще в рамках українського університету бібліотеки сільськогосподарського факультету [24, с. 27–32], а надалі в різний спосіб поповнилася за рахунок поділу фонду закритого 1921 року Кам'янець-Подільського державного українського університету. Комплектуванням і облаштуванням книгозбірні займалася бібліотечна комісія, не раз зверталася до бібліотечної секції Кам'янецької окрполітосвіти з питань поповнення фонду. Книги дарували викладачі, закупляв інститут. На кінець 1921 року бібліотека-читальня мала 1 598 книг, із них 1 578 – з питань сільського господарства, 20 – з історії, 768 книг були занесені до каталогу [6, арк. 200, 223].

Незважаючи на всі зусилля, 1925 р. бібліотека СГІ все ще знаходилася в поганому стані. Не вистачало кваліфікованих бібліотечних кадрів – на посадах бібліотекарів працювали помічник бухгалтера та стенографіст. Бібсекція політосвіти направла двох бібліотекарів, але їх було звільнено з незрозумілих причин [2, арк. 69, 70]. З огляду на те, що в подальшому в бібліотеці працювали студенти, бібліотекаря з такою кваліфікацією знайти не вдалося. 1924 року бібліотеку очолював О. М. Зварикін, на посаді бібліотекаря 1-го розряду працювала П. А. Зейделєва [19, с. 18]. 1927 року в бібліотеці налічувалося 13,5 тис. книг. 1929 року передплачувалося 87 назв журналів і газет на суму.

1930 року Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут був поділений на два – птахівничий і технічних культур. 1935 році відповідно до ухвали уряду і ці вищі навчальні заклади в прикордонному Кам'янці-Подільському були закриті, а бібліотечний фонд розпорошений між іншими закладами [32, с. 106–109].

В мережу освітніх бібліотек входили і **книгозбірні технікумів**. Одними з перших наприкінці 1921 р. були створені цукровий та агрономічний технікуми, на базі яких після декількох реорганізацій 1923 року постав індустріальний технікум, до кінця року реорганізований у хімічний [41, с. 149].

Бібліотека Кам'янець-Подільського хімічного технікуму на кінець 1924–1925 навчального року налічувала з 5 253 примірників книг, з них науково-технічної літератури – 1 035 прим., соціально-економічної – 523, історико-географічної – 563, художньої – 1 750 та ін. Відвідування становило 21 читач у день. До кінця наступного навчального року фонд збільшився до 6 485 прим. На думку керівництва бібліотеки, зафіксовану у звіті, така кількість *«не може задовільнити потреби студентства. Не вистачає підручників, особливо зі спеціальних дисциплін»* [41, с. 151].

Для підготовки вчителів на Поділлі, крім Кам'янець-Подільського ІНО діяли Вінницький інститут народної освіти та в 15 населених пунктах трирічні і короткотермінові учительські курси [32].

Проскурівські педагогічні курси були відкриті 1921 року. Їх бібліотечний фонд склали 179 книг з педагогіки і психології та 612 художніх, історичних, політичних видань. Всебічно сприяв розвитку бібліотеки, збагаченню її книжкових фондів директор Дмитро Іванович Попа, кваліфікований педагог, представник дореволюційної інтелігенції, який прагнув утвердити авторитет ввіреного йому закладу [22]. На початок 1925–1926 навчального року в бібліотеці налічувалося 2 100 книг і 110 читачів – студентів, на кінець – 3 608. Для порівняння: у бібліотеці Шепетівського педтехнікуму на цей час було 3 966 книг і 138 читачів з числа студентів, у бібліотеці Гайсинського педтехнікуму – 2 819 і 80 відповідно, у Кам'янець-Подільському хімічному – 5 253 видання. Бібліотека передплачувала періодику як загальнополітичного характеру («Комуністичний інтернаціонал», «Комуністична революція», «Международное рабочее движение», «Летопись революции», «Правда», «Комсомольская правда» та ін.), так і педагогічного («Радянська освіта», «Народний учитель», «На путях к новой школе»,

«Учительская газета», «Студент революции» тощо) [41, с. 158]. Першим бібліотекарем була Ольга Іванівна Цинурдеєва. Бібліотека займала окрему кімнату, у другій половині дня вивільнявся клас під читальний зал [22].

З утворенням 1924 року педагогічного технікуму імені Т. Г. Шевченка і підготовкою учителів для початкової та семирічної трудової шкіл бібліотека зазнала дальшого зміцнення. Впродовж 1926–1927 навч. року придбано 1 830 книг, у 1927–1928-му – 1 631. Однак 1935 року технікум, як і інші вищі навчальні заклади прикордонної зони, був розформований, студентів, майно і бібліотечний фонд передано навчальним закладам Вінниці, Тульчина, Немирова. 1939 року, після приєднання західних українських земель до УРСР, була відновлена педшкола, але вже не в Проскурові, а в Городку, де розпочалося формування нової бібліотеки.

Мережа **шкільних бібліотек**, як і до встановлення радянської влади, залишалася найбільшою серед навчальних та публічних книгозбірень. У 1924–1925 навчальному році на Поділлі нараховувалося 2 005 шкіл. Шкільним навчанням було охоплене лише 153 тис. осіб із 729 тис., тобто 21% дітей шкільного віку. Гострою залишалася проблема забезпеченості підручниками [37, с. 297].

У першій половині 20-х років до відділу народної освіти, бібліотечної секції політосвіти звідусіль надходила інформація про нестачу навчальної літератури і прохання про поповнення шкіл необхідними підручниками. Зокрема 1921–1922 н. р. – зі школи Мукші-Боришковецької [8, арк. 23], Вільховецької волості [9, арк. 39], з VII трудової школи м. Кам'янця-Подільського, де були відсутні підручники з історії та географії [8, арк. 22], з села Студениця, де при школі взагалі не було бібліотеки і «книжок для читання, і селянство, як і діти, не мають де дістати» [8, арк. 10]. Були й конкретні вказівки бібліотечної секції про передачу майна з бібліотеки учительської семінарії та книжок польською мовою XIII трудовій школі м. Кам'янця-Подільського [6, арк. 184] тощо.

Губернська влада намагалася зарадити цьому, але її можливості були також обмежені. Навесні 1921 р. для 2 438 трудових шкіл було відпущено 22,7 тис. підручників і книг (в середньому на одну школу – 9). В окремих школах бібліотеки існували при гуртках та літературних секціях. Зокрема при першій Кам'янець-Подільській трудовій школі існував гурток «Кобзар», статут якого передбачав створення книгозбірні [5, арк. 44], а Жванецька літературна секція «Молодь» мала власну бібліотеку з 500 книжок [6, арк. 187].

У наступні роки постачання шкіл дещо поліпшилося. 1924 року в Староконстантинівському і Меджибізькому районах Проскурівського округу школи були забезпечені підручниками лише на 20–30 відсотків. У повному обсязі проблема не була вирішена і до кінця 20-х рр. Особливо це стосувалося шкіл нацменшин. Все це ускладнювало навчально-виховний, перешкоджало реалізації багатьох назрілих питань [42, с. 402].

Таким чином, у 20-і рр. ХХ ст. на терені, що нині відноситься до Хмельницької області, в основному була сформована мережа, яка складалася з бібліотек товариства «Просвіта», хат-читалень, селянських будинків, окружних, районних та інших публічних бібліотек, книгозбірень військових частин, навчальних закладів, бібліотек профспілок та інших відомств. Найбільшу кількість становили шкільні та сільські бібліотеки, але вони мали й найменші фонди, які почали розвиватися тільки наприкінці 20-х рр. Найбільші фонди мали Кам'янець-Подільська, Проскурівська та Шепетівська окружні, бібліотеки ІНО та СГІ, які базувалися на фондах ліквідованого Кам'янець-Подільського державного українського університету. Якщо у Подільській губернії 1921 року було 153 бібліотеки, 743 хати-читальні, 78 клубів, то 1925 року, на кінець відбудовного періоду – 527 бібліотек, 821 хата-читальня, 229 клубів і селянських будинків [20, с. 238].

Їх діяльність без виключення залежала від низки факторів, і в першу чергу – від фінансування, обсягу та якості фондів, комплектування яких залежало цензурного тиску та всезростаючої заполітизованості й заідеологізованості суспільства, освітнього та професійного рівня кадрів.

Список використаних джерел:

1. Циркуляри Подільського губернського відділу політосвіти, протокол організаційного зібрання по організації бібліотечної роботи в м. Кам'янці-Подільському, списки політосвітніх установ, при яких організовані бібліотеки. 1924 р. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-5. Оп. 1. Спр. 750. 51 арк.
2. Доповідні записки та звіти про роботу і стан окружної бібліотеки, квартальні плани роботи і анкети бібліотеки, списки книг для хат-читалень і червоних кутків. 1925 р. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-5. Оп. 1. Спр. 861. 73 арк.
3. Протоколи нарад завідуючих сельбудами та хатами-читальнями про стан та перспективи роботи та ін. 1926–1928 рр. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-5. Оп. 1. Спр. 881. 59 арк.
4. Протоколи засідань бібліотечної секції при окружному кабінеті політпросвітпрацівника, плани роботи пересувних бібліотек і списки книг, що надійшли до бібліотеки Віньковецького району. 1927–1928 рр. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-5. Оп. 1. Спр. 937. 34 арк.
5. Доповіді про Кам'янець-Подільське культурно-освітнє товариство «Просвіта», статuti культурно-освітніх товариств та гуртків, звіти про їх діяльність та інше. 24 грудня 1920 – 24 лютого 1921 рр. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-6. Оп. 1. Спр. 151. 65 арк.
6. Листування з місцевими установами про укомплектування бібліотек літературою та про облік бібліотек і літератури. 1920–1921 рр. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-6. Оп. 1. Спр. 153. 287 арк.
7. Інструкція та листування з культосвітніми установами про організацію та укомплектування бібліотек. 1922 р. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-6. Оп. 1. Спр. 160. 34 арк.
8. Відношення та заяви культосвітніх установ і шкіл про видачу їм підручників, акт передачі книг київським краєвим видавництвом до повітового відділу наросвіти. 1921 рік. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-6. Оп. 1. Спр. 178. 60 арк.
9. Відношення культосвітніх установ, шкіл і військових частин про забезпечення їх підручниками та інші документи. 1921 р. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-6. Оп. 1. Спр. 179. 100 арк.
10. Звіти та відомості про роботу сільських Рад за 1923 р. 1.01.–31.12.1923 р. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-84. Оп. 1. Спр. 26. 319 арк.

11. Книга запису протоколів засідань президії Томашівської сільради і загальних засідань членів сільради і комнезаму за 1924 р. 27.01.–31.12.1924 р. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-170. Оп. 1. Спр. 1. 87 арк.
12. Пояснювальна записка колишнього завідуючого фундаментальною бібліотекою Михайла Ясинського від 1.12.1922 р. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-302. Оп. 1. Спр. 267. Арк. 62.
13. Про закупівлю Кам'янець-Подільським ІНО фахових видань. 1926 р. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-302. Оп. 1. Спр. 915. Арк. 60.
14. Інформація про особливо цінні книги Кам'янець-Подільського ІНО. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-302. Оп. 1. Спр. 1134. Арк. 43.
15. Звіт бібліотеки з 1 жовтня 1919 р. по 1 жовтня 1920 р. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-582. Оп. 1. Спр. 100. 6 арк.
16. Листування ректора КПДУУ Івана Огієнка. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-582. Оп. 1. Спр. 104а. Арк. 6.
17. Опис № 2 справ постійного зберігання за 1972–1975 рр. ДАХО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-4185. 5 арк.
18. Багмут І. А. Червоні кутки на селі (куткові хати-читальні). Держвидав України, 1927. 72 с.
19. Баєр М. М. Підсумки будівництва Кам'янецького сільськогосподарського інституту та перспективи його розвитку. Кам'янець на Поділля, 1927. 21 с.
20. Баженов Л. В., Винокур І. С., Гуменюк С. К. Нариси історії Поділля. На допомогу вчителю. Хмельницький, 1990. 328 с.
21. Вінниця : іст. нарис / гол. ред. А. М. Подолинний. Вінниця : Книга-Вега, 2007.
22. Дитинник Л. В. Бібліотека Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії: від витоків до сьогодення. *Просвітницька діяльність бібліотек вищої школи: проблеми, пошук, перспективи* : матер. наук.-практ. конфер., 20 квіт. 2016 р. / редкол.: О. О. Мацей, С. А. Молчанова, О. С. Нечипорук ; гол. ред. О. Б. Айвазян. Хмельницький : НБ ХНУ, 2016. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/4828> (дата звернення: 16.03.2020).
23. Дубровина Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті. Київ, 2009. 530 с.
24. Дурицька М. В. Бібліотека Подільського державного аграрно-технічного університету: відродження історичної пам'яті (До 100-річчя заснування). *Книги і бібліотеки в глобалізованому світі* : матер. всеукр. наук.-практ.

- конфер., 15–16 трав. 2019 р. Кам'янець-Подільський : ПДАТУ, 2019. С. 27–32.
25. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський державний університет (1918–2005 рр.) : істор. нарис. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. 172 с.
26. Золотницький М., Крочек Я. Перший бібліотекар міста Хмельницького : [про М. І. Наумову]. *Радянське Поділля*. 1959. 4 верес. (№ 173).
27. Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. Київ : Ін-т іст. АН УРСР, 1971. 706 с. : іл.
28. Карван С. Л. До історії розвитку бібліотечної справи на Хмельниччині. *Хмельницькому – 500* : тези наук.-теор. конфер. Хмельницький, 1991. 168 с.
29. Крупская Н. К. О библиотечном деле : сб. тр. Москва : Книга, 1982. Т. 1 : 1918–1924.
30. Культурне будівництво в Українській РСР. 1917–1927 : зб. док. і матер. Київ : Наук. думка, 1979. 666 с.
31. Культурне будівництво в Українській РСР. 1928 – червень 1941 : зб. док. і матер. Київ : Наук. думка, 1986. 414 с.
32. Малина Л. І. Історичні відомості про наукову бібліотеку Подільської аграрно-технічної академії. *Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві* : матер. наук.-практ. конфер., присвяч. 40-річчю б-ки Технологічного ун-ту Поділля. Хмельницький : ТУП, 2003. С. 106–109.
33. Мандрик Я. І. Становище сільських бібліотек УРСР наприкінці 20-х – 30-ті роки ХХ ст. *Вісник Харківської державної академії культури* : зб. наук. пр. Харків : ХДАК, 2000. Вип. 3. С. 67–75.
34. Матеріали для опису округ УРСР. Кам'янецька округа. Харків, 1926. 48 с.
35. Мілютін В. Бібліотеки Хмельниччини в минулому і тепер : короткий істор. нарис. Хмельницький, 1957. 58 с.
36. Нестеренко В. А. Бібліотечна справа на Поділлі у контексті політичних процесів 1920–1930-х рр. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : збірник наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. Т. 14. С. 385–395.
37. Олійник М. П. Трансформаційні процеси на Поділлі в добу непу (1921–1928 рр.) : монографія. Хмельницький : Поліграфіст-2, 2015. 480 с.
38. Олуйко В. М., Слободянюк П. Я., Баюк М. І. Адміністративно-територіальний устрій Поділля. Історія і сучасність : монографія. Хмельницький : Мошак М. І., 2005. 399 с.
39. Прокопчук В. С. Бібліотеки Хмельниччини: від заснування до наших днів. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : збірник наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. Т. 14. С. 3–39.

- 40.Рибак І. В. Бібліотеки у соціально-побутовій інфраструктурі українського села радянської доби. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство.* Кам'янець-Подільський, 2008. Вип. 1. С. 105–107.
- 41.Суровий А. Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : збірник наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. Т. 14. С. 147–171.
- 42.Його. Школи Поділля в 1920-х роках: навчальна робота. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки.* Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 3. С. 396–406.
- 43.Суровий А. Ф., Жезицький В. Й. Участь профспілок Поділля у культурно-масовій роботі серед трудящих у 1920-х роках. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : збірник наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. Т. 13. С. 427–436.

The article describes the activities of the new authorities in the territory of Kamianets and Proskuriv districts in the formation of the Soviet network of libraries, transformation them into ideological centers of the party, for the change of the population outlook and rooting of the new power in the local environment in the 1920s.

Key words: *Soviet power, region, district, department of public education, political education, library section, library, network.*

УДК 027.53(091)(477.43-25)''1944/1966''

Н. М. Синиця, м. Хмельницький

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА У ПЕРІОД ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ (1944–1966 роки)

У статті розкривається становлення і розвиток Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки у повоєнний період, роки її становлення до надання статусу наукової (1944–1966 роки).

Ключові слова: *обласна бібліотека, бібліотечні фонди, бібліотечні кадри, відродження бібліотек.*

Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека – провідний

інформаційний, просвітницький, культурний центр Хмельниччини, депозитарій краєзнавчих видань, інформаційно-методичний та координаційний центр з питань бібліотекознавства і книгознавства для бібліотек усіх систем та відомств області. Вона є однією з найстаріших публічних бібліотек регіону. За період своєї історії бібліотека мала статус міської, окружної, земської та обласної.

Питанням дослідження історії обласної бібліотеки та бібліотек області займалось чимало науковців та краєзнавців Хмельниччини. До 100-річчя з часу заснування бібліотеки у 2001 році відбулася науково-практична конференція «Бібліотеки в інформаційному суспільстві», видано матеріали конференції, ювілейний збірник «Бібліотека і час». Проте повоєнний період діяльності бібліотеки до надання їй статусу наукового і методичного центру для бібліотек області (період 1944–1966 років) потребує більш глибокого дослідження.

У 1941 році Президією Верховної Ради Української РСР було видано Указ «Про перенесення обласного центру з міста Кам'янця-Подільського до міста Проскурова». Протягом березня-квітня 1941 р. до нового обласного центру Проскурова переїхали всі обласні державні і партійні установи. Проте, до початку війни не встигли перебратись деякі обласні установи і заклади, як наприклад театр, бібліотека та інші. Не була перейменована область – вона ще до 1954 р. залишалася Кам'янець-Подільською, а відповідно і обласна бібліотека носила назву Кам'янець-Подільська обласна бібліотека [1].

До війни книги з Кам'янця-Подільського до Проскурова перевезти не встигли і майже всі вони були знищені, а найцінніші були вивезені до Німеччини. На початок війни в області діяло 1 438 бібліотек, в т.ч. дві обласних (для дорослих і дітей), 34 районних, 3 міських, 14 дитячих. Війна не тільки обірвала життя мільйонів людей, принесла розруху народному господарству, а й знищила культурні надбання краю. Знищення, пограбування книжкових багатств носило планомірний характер. Воно організовувалось і направлялось такими високими чинами вермахту, як рейхсляйтер Розенберг, шеф управління архівами, музеями, бібліотеками при рейхскомісаріаті України Вінтер. Обсяг збитків, заподіяних бібліотекам області становив 1 268 104 крб. За період

окупації було втрачено 1 223 400 примірників книг [2]. В результаті цих злодіянь станом на 3 жовтня 1945 року в області залишилось лише 190 бібліотек, з них 146 масових.

*Директор бібліотеки
М. І. Мілютін*

Новий етап у розвитку обласної бібліотеки розпочався після звільнення області. У пограбованій Проскурівській міській бібліотеці залишилося 6 тис. книг, і з цим фондом вже в статусі обласної вона розпочала роботу у виділеному їй приміщенні міського казначейства на розі нинішніх вулиць

Грушевського – Театральної (на той час Мільйонної і Комерційної). Спочатку виконуючим обов'язки директора обласної бібліотеки було призначено Торбіна І. Н. (Наказ № 1 від 1 квітня 1944 року по обласній бібліотеці), а з 8 травня 1944 року наказом по Кам'янець-Подільському обласному відділу народної освіти директором призначено Мілютіна М. І., фахівця з вищою освітою (у 1939 році закінчив Харківський бібліотечний інститут).

У цей непростий період він більше 22 років очолював обласну бібліотеку (з 8 травня 1944 по 5 серпня 1966 року). У штаті бібліотеки було всього 8 чоловік. Почалась активна робота по формуванню обліку та інвентаризації книжкового фонду. На кінець року фонд бібліотеки становив уже 35 тисяч примірників.

Велику допомогу у формуванні фонду надавав Держлітфонд, який був створений у Москві. Там зберігались книги, які видавались в роки війни, а також дублетні книги з бібліотек союзних республік. До обласної бібліотеки надійшло по одному примірнику цих книг. Крім того, до 1949 року обласна бібліотека отримувала обов'язковий безплатний примірник книг, що виходив в усіх видавництвах країни, а також обов'язковий платний примірник українських книг [3].

Завдяки старанням М. І. Мілютіна у букіністичних магазинах Москви та Ленінграда було закуплено цінні дореволюційні книги, які і сьогодні є

багатством та окрасою фонду бібліотеки. У обмінних фондах бібліотек Києва, Львова, Вінниці, Житомира виявлялась дублетна краєзнавча література, яка через обмінні фонди передавалась у бібліотеку. До цього часу по штампах та екслібрисах бібліотек можна прослідкувати джерела надходження книг до бібліотеки. В середньому фонди бібліотеки щорічно поповнювались на 15–20 тисяч примірників. Значно покращився стан комплектування фонду після створення обласного бібліотечного колектора при облкниготорзі. Бібліотека здійснювала замовлення по тематичних планах видавництв, що дало можливість формування фондів згідно тематико-типологічного плану комплектування. Три працівники обласної бібліотеки входили до Ради сприяння комплектуванню.

Робота бібліотек в той період була значно політизована, адже бібліотека була ідеологічним центром партії. Як і в довоєнні роки проводилось списання «ідеологічно шкідливої» літератури. Щороку надходило по кілька циркулярів Головліту про списання, знищення, або передачі до спецфондів книг окремих авторів чи видань. У масових бібліотеках така література підлягала знищенню, а в обласній зберігалась у спецфондах. Це питання було на постійному контролі Головліту, періодично проводились контрольні-вибіркові перевірки фонду. За недотримання вимог окремі працівники отримували попередження та догани.

У фондах бібліотеки переважали книги російською мовою. Українською мовою була лише 5-та частина книг. Ситуація з виданням книг українською мовою трохи покращилась у 1960 році у зв'язку з проведенням у Москві декади Української культури.

Для вивчення та впровадження нових форм роботи, обміну досвідом у 1945 році між Кам'янець-Подільською і Вінницькою обласними бібліотеками було підписано договір про організацію соціалістичного змагання. Були взяті зобов'язання по основних напрямках роботи.

У 1947 році Рада Міністрів України прийняла постанову «Про заходи до зміцнення районних і сільських бібліотек». Ця постанова дала можливість на місцевому рівні відкривати нові бібліотеки, покращити питання підготовки

кадрів, зміцнювати матеріальну базу. Велика увага приділялась встановленню тісних зв'язків з сільськими бібліотеками, вивченню стану упорядкування бібліотечного фонду. Значно збільшилась кількість виїздів працівниками обласної бібліотеки в сільські бібліотеки. Для вивчення діяльності формувались робочі групи, які по 4–5 днів вивчали роботу бібліотеки, після чого проводились розширені слухання на методичній раді, розроблялись рекомендації, які потім надсилались всім районним та міським бібліотекам. Надавалась практична і методична допомога в упорядкуванні книжкових фондів, налагодженні довідково-бібліографічної і масової роботи, в складанні планів бібліотечного обслуговування населення. Тільки за 1954 рік було здійснено 107 виїздів. Працівники методичного кабінету більше половини свого робочого часу проводили у селах та районах [5].

Кадровий склад сільських бібліотек був слабкий. Не було бібліотечних фахівців. Обласною бібліотекою було закладено основи системи підвищення кваліфікації в області. З 1952 року на базі обласної бібліотеки було організовано бібліотечне учнівство, 1–3 місячні курси сільських бібліотекарів, які не мали фахової освіти. Відповідальність за проведення курсів покладалась на директора, а навчали слухачів найдосвідченіші фахівці бібліотеки – кожний за своїм напрямком діяльності.

У 1959 році була прийнята постанова ЦК КПРС «Про стан та заходи по вдосконаленню бібліотечної справи в країні», в якій критикувалось відставання

бібліотек від потреб суспільства, завдяки чому стало можливим поліпшувати матеріальну базу бібліотек [4]. Зросла кількість сільських, колгоспних бібліотек. Станом на 1 січня 1959 року в області було 2552 бібліотеки. Тобто за 15 років (з 1944 по 1959 рр.) їх кількість збільшилась на 2406.

Значно зросла роль обласної бібліотеки у підвищенні кваліфікації бібліотекарів через проведення п'ятиденних семінарів, конференцій. Практикувалось проведення міжобласних семінарів завідуючих міськими та

районними бібліотеками Хмельницької та Вінницької областей; дво- та триденні кущові семінари працівників сільських, клубних та районних бібліотек. Так у 1960 році таких семінарів було проведено 4: в Кам'янці-Подільському, Ружичній, Ізяславі, Шепетівці. Семінарами було охоплено 300 бібліотекарів. Крім семінарських занять та обміну досвідом роботи проводились екскурсії в кращі сільські бібліотеки, взаємоперевірки сільських, клубних, районних та міських бібліотек.

Обласна бібліотека ставала центром координації бібліотечної та методичної роботи. В районних бібліотеках було введено посади методистів. Почалась координація у передплаті періодичних видань. Готувались методичні та рекомендаційні матеріали для масових бібліотек, зокрема з питань організації роботи читальних залів, створенні каталогів, організації книжкових виставок. Почалась координація у передплаті періодичних видань.

Колектив бібліотеки, 1961 рік

У зв'язку з початком розвитку краєзнавства в республіці, обласна бібліотека розпочала збирання краєзнавчих матеріалів, створення краєзнавчої бібліографії, укладання рекомендаційних списків для певних кіл читачів. Популяризувались через бібліографічні списки і визнані радянською владою такі діячі культури, як Іван Франко, Павло Тичина, Леся Українка. Михайло Коцюбинський.

У 1959 році фонд обласної бібліотеки зріс до 226 589 книг. Приміщення бібліотеки було дуже тісним. В книгосховищі книги були у стосах. Все це впливало на якість бібліотечного обслуговування, часті відмови користувачам. У 1961 році у читальному залі бібліотеки стояло тільки три столи, за якими одночасно могли працювати тільки 12–14 читачів.

Для наближення книг до робочих місць було створено 4 пункти видачі: на цукерковій фабриці, заводі трактордеталь, заводі залізобетонних конструкцій та при домоуправлінні № 1.

Тому добудова книгосховища стала одним із важливих питань. Це дало б

можливість правильно організувати весь книжковий фонд бібліотеки.

У 1960 році виконкомом Хмельницької обласної Ради було прийняте спеціальне рішення щодо перспективного плану розвитку бібліотечної мережі області. Ним передбачалось створити стаціонарні сільські бібліотеки у населених пунктах, де мешкає 500 і більше жителів та добудувати приміщення обласної бібліотеки. У 1961 році розпочалась робота по будівництві додаткового приміщення обласної бібліотеки. У 1962 р. книгосховище було побудовано, створено відділ збереження та обмінно-резервний фонд.

Активізувалось будівництво сільських і районних бібліотек. Досвід Ізяславського району – протягом року за рахунок колгоспів та інших місцевих ресурсів відремонтувати приміщення усіх сільських бібліотек та побудувати 20 нових приміщень бібліотек з читальними залами та дитячими кімнатами був схвалений Міністерством культури і підтриманий не тільки в районах області, а й у інших областях України.

Важливим завданням було охоплення читанням кожної сім'ї. В кінці 50-х – на початку 60-х років був розповсюджений рух під девізом: «Книгу в кожную сім'ю». Його основна мета – охопити книговидачею кожного жителя. Книги носили в ті будинки, мешканці яких не були записані в бібліотеку. Таким чином обслуговувалися сім'ї колгоспників за місцем роботи: на польових станах, в бригадах, в майстернях, у віддалених населених пунктах. Бібліотекарі створювали так звані «Сімейні картотеки».

Почався ініціативний рух бібліотекарів за розвиток форм залучення читачів до бібліотек – проводились читацькі конференції, видавались бібліотечні плакати, узагальнювалась робота бібліотек за різними напрямками.

Директор бібліотеки Мілютін М. І. багато уваги приділяв зростанню як кількісного, так і якісного кадрового потенціалу бібліотеки. Вже на кінець 1961 року було сформовано справжній творчий колектив бібліотеки з 26 бібліотечних працівників. Майже всі вони мали вищу освіту. Тільки два бібліотекарі мали середню освіту, один з яких навчався у Ленінградському бібліотечному інституті. Було створено кадрове ядро досвідчених бібліотекарів,

серед яких В. П. Гусько, Р. В. Нагорна, Т. В. Логвиненко, Р. Ф. Шпилько, В. М. Ярова (Петрицька), Г. К. Буяновська, В. М. Гальчевська, А. П. Макарова, П. Н. Ключкова, М. Й. Глузголь, В. М. Бойко, М. В. Цикрович, О. П. Єфремова, К. Є. Мілютіна. Вони були зачинателями краєзнавчої та рекомендаційної бібліографії, стояли біля витоків створення довідково-бібліографічного апарату бібліотеки, методичної діяльності, комплектували ядро бібліотечного фонду і забезпечували його збереження, обслуговували читачів .

У 1966 році наказом Міністерства культури УРСР № 5-н «Про заходи поліпшення діяльності обласних бібліотек Української РСР» обласним бібліотекам було надано статус наукового і методичного центру для бібліотек області, затверджено типовий статут і примірну структуру обласної бібліотеки. Разом з тим було вказано як на успіхи, так і на недоліки у діяльності обласних бібліотек, визначено головні завдання з усіх напрямків діяльності. З наданням бібліотеці наукового статусу зросла її роль як у науковій, так і методичній діяльності. Було введено посаду головного бібліотекаря по координації роботи, на яку призначено досвідченого фахівця Шупригана І. М. У цьому ж році бібліотека розпочала перехід на нову структуру. Було створено відділи: бібліографічний, комплектування, технічної і патентної літератури, обслуговування спеціалістів сільського господарства, нотно-музичний. Було видано перший «Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини».

Період післявоєнної діяльності обласної бібліотеки заклав міцний фундамент для подальшого її розвитку і становлення як обласного методичного центру.

Список використаних джерел:

1. Єсюнін С. М. Перенесення обласного центру із Кам'янець-Подільського до Проскурова. *Хмельницькі краєзнавчі студії* : наук.-краєзн. збірник / [редкол. Баженов Л. В. (гол.), Блажевич Ю. І. (спів гол.), Єсюнін С. М. (секр.) та ін.]. Хмельницький, 2016. Вип. 7. С. 44.
2. Довідка про збитки, завдані німецько-фашистськими загарбниками колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам, установам і громадянам області. *Поділля у Великій Вітчизняній війні (1942–1945 рр.)* : збірник док. і матер. Львів : Каменяр, 1969. С. 320–323.

3. Мілютін М. Бібліотеки Хмельниччини в минулому і тепер : короткий істор. нарис. Хмельницький облвидав, 1957. С. 45.
4. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті. Київ, 2009. С. 364.
5. Звіт про роботу Хмельницької обласної бібліотеки ім. Островського за 1954 р. Машинопис. Хмельницький. 50 с. з дод.

The article reveals the formation and development of the Khmelnytsky Regional Universal Scientific Library in the postwar period, the years of its formation before the granting of scientific status (1944-1966).

Key words: *Khmelnytskyi regional library, library funds, library staff, revival of libraries.*

УДК 025.171:027.7(477.43)

А. О. Михайлик, м. Кам'янець-Подільський

ФОРМУВАННЯ ФОНДУ РІДКІСНОЇ КНИГИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АГРАРНО- ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Статтю присвячено особливостям формування фонду рідкісної книги наукової бібліотеки ПДАТУ в контексті історії самого університету. Визначаються загальні особливості фонду, характеризуються найбільш цікаві книги. Значну увагу приділено бібліотечним штампам як джерелу інформації щодо надходжень до університетської бібліотеки.

Ключові слова: *бібліотека, аграрна освіта, університет, книги, книжкові печатки, наука, інформація.*

Унікальні пам'ятки, накопичені впродовж багатолітньої діяльності бібліотеками України, відкривають дорогу до знань, до самовдосконалення та самопізнання всіх її користувачів – науковців, викладачів, студентів, школярів, усіх небайдужих до книги людей. Як слушно зауважила Л. М. Мальована: «Справа не лише в тому, що інформація, вміщена в старовинній книзі, стала надбанням історії. Вже сама така книга є пам'яткою книгодрукування,

бібліографічною рідкістю і має величезну історико-культурну цінність» [1, с. 185].

Інтерес сучасного українського суспільства до ретровидань є цілком виправданим, адже старовинні та рідкісні книги є таким самим предметом захоплення і колекціонування, як монети, картини, предмети антикваріату, медалі та нагороди. Більше того, книгу, на відміну від багатьох інших антикварних речей, практично не можливо підробити.

Бібліотечні фонди України зберігають унікальні книги та періодичні видання, які є культурним надбанням всього народу та виступають його документальною пам'яттю. Такими скарбами володіє і наукова бібліотека Подільського державного аграрно-технічного університету.

Виходячи з цього 2000 р. було утворено фонд цінної та рідкісної книги в структурі наукової бібліотеки ПДАТУ, який на даний час представлений 822 книгами та документами. Зауважимо, ця цифра постійно змінюється, оскільки до нього прибувають нові надходження.

Фонди сучасної наукової бібліотеки ПДАТУ почали формуватися наприкінці 1918 р., за два місяці до початку занять у новоствореному Кам'янець-Подільському державному українському університеті. Першим керівником університетської книгозбірні, яка на момент свого утворення навіть не мала початкового базового фонду, 1 вересня 1918 р. було призначено Івана Григоровича Сливку [2, с. 7].

Невдовзі місто опинилося у воєнній блокаді і купувати книги за його межами стало неможливо. Місцева влада і сформована нею університетська комісія ініціювали передачу книг і періодичних видань до книгарні з фондів бібліотек інших установ, що розташовувалися у місті. Крім того, бібліотеці Кам'янець-Подільського державного українського університету надіслали друковані видання окремі шкільні бібліотеки, Університет Св. Володимира, Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, що передало 408 томів [3, с. 17].

1919 р. у складі університету було утворено сільськогосподарський факультет, а 1921 р., на базі Кам'янець-Подільського державного

університету, було утворено два окремі виші: Інститут народної освіти і Сільськогосподарський інститут. Того ж таки 1921 р. сільськогосподарському інституту було передано ряд будівель колишньої Подільської духовної семінарії, яку було закрито більшовицьким урядом. У тому числі головна будівля семінарії, де відбувалися заняття, знаходилася адміністрація навчального закладу і бібліотека (тепер – перший корпус ПДАТУ, вул. Шевченка, 13).

За логікою, наявні там книги мали б перейти у власність Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту та закласти основу його бібліотеки, оскільки сільськогосподарський факультет окремої книгарні не мав. Тим більше, фонд семінарської читальні складали книги не тільки богословського спрямування, але й аграрного також. Однак, зараз у бібліотеці ПДАТУ немає жодної книги з печаткою семінарської книгарні. Ймовірно, всі наявні там книги були вилучені органами ВЧК як «неблагонадійні» та такі, що аж ніяк не відповідали комуністичній ідеології. Більшість з них зараз зберігається у бібліотеці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника та фонді рідкісної книги КПНУ імені Івана Огієнка.

Отже, після відкриття інституту однією з проблем, які повстали перед освітнім закладом був брак книг, зокрема, на аграрну тематику. Фактично, інститутська бібліотека, як і у випадку з Кам'янець-Подільським державним українським університетом, почала формуватися «на рівному місці». Щоправда, до її фондів було передано також частину книг з університетської книгарні. Книги з відповідними печатками є в наявності у фондах наукової бібліотеки ПДАТУ.

Такі зміни наклали відбиток на наповнення книгозбірні ПДАТУ та, особливо, фонду рідкісної книги. Найважливішою його особливістю є те, що практично всі книги та документи, представлені в ньому, пов'язані з аграрною тематикою: землеробством, тваринництвом, ветеринарною медициною тощо. Присутні у фонді книги з інших галузей науки складають скоріше виняток.

Умовно структуру фонду можна представити таким чином: біля 45% фонду складають видання, присвячені проблемам рослинництва, ще 45% висвітлюють питання тваринництва і біля 10% книг представляють інші науки, в тому числі це енциклопедії, довідники, підручники тощо.

Саме до останньої категорії віднесемо три класичні праці Аристотеля, присвячених тваринному світу [4]. Названі книги знаходяться в чудовому стані, немов тільки вийшли з друкарського верстату.

Продовжує ряд класична праця Ганса Вейнерта «Происхождение человечества», де автор, услід за Дарвіном, чітко ставить питання про беззаперечну спорідненість сучасної людини з антропоморфними мавпами, однак називає неандертальця прямим її предком [5].

Наукову цікавість являє собою коротка розвідка Миколи Вавілова, присвячена проблемам північного землеробства, зокрема вирощуванню в умовах холодного клімату різновидів тропічних і субтропічних культур [6]. Мова йде про спроби синхронізації цвітіння рослин, які не визрівали в кліматі Радянського Союзу. Саме таке завдання стояло перед колективом Вавілова. На це також були направлені зусилля Трофима Лисенка, який згодом перетворився з учня на опонента та запеклого ворога самого Миколи Івановича і науки генетики загалом.

До унікальних, безумовно, належать три праці ректора Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту (1921–1926 рр.) Миколи Баєра [7]. Кам'янецький період життя і творчості видатного українця, по-суті, є найменш дослідженим.

Важливим джерелом інформації про формування фонду є штампи на книгах, які дають змогу відстежити звідки вони надійшли до книгозбірні сучасного ПДАТУ. Їх аналіз дає змогу відстежити розвиток аграрної освіти на території України протягом першої половини ХХ ст.

Так, у фонді рідкісної та цінної книги ПДАТУ наявні видання зі штампами: «БІБЛІОТЕКА Київський Агро-Економічний Інститут» (як окремих виш існував з 1930 до 1954 рр.), «БІБЛІОТЕКА Чернівецький Державний

Учительський Інститут (навчальний заклад існував у м. Чернівцях з 1944 до 1955, до об'єднання з Чернівецьким університетом), «ФУНДАМЕНТАЛЬНА БІБЛІОТЕКА Харківського Інституту Сільського господарства і Лісоводства» (під такою назвою діяв у Харкові з 1921 р. до 1930 р. найдавніший аграрний виш України – Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва), «БИБЛИОТЕКА Сельскохозяйств. инстит. г. Днепропетровск» Сільськогосподарського інституту в м. Дніпропетровськ (працював у Дніпропетровську (сучасне м. Дніпро) з 1934 р. до 1991 р. Зараз – Дніпровський державний аграрно-економічний університет. Зоотехнічний факультет Дніпропетровського сільськогосподарського інституту 1955 р. було переведено до Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту. Разом з ним до Кам'яня-Подільського було перевезено частину книг з бібліотеки ДСІ, які осіли в читальні КПСГ).

У фонді є книги з бібліотеки Тімірязевської Сільськогосподарської академії (рос. – ТСХА) (правильна назва вишу – Сільськогосподарська академія імені К. А. Тімірязєва. Таку назву мав сучасний «Російський державний аграрний університет – Московська сільськогосподарська академія імені К. А. Тімірязєва» у 1923–1994 рр. Однак на бібліотечному штампі він позначений таким чином: «Т.С.Х.А. Библиотека Тимир. Сел. Хоз. Акад.»).

У фонді зустрічаємо книги з печаткою «Фундаментальна бібліотека Харківського зернового інституту» (саме так на бібліотечному штампі називався Український науково-дослідний інститут зернового господарства, який повстав у Харкові 1929 р., однак вже 1932 р. був переведений до Дніпропетровська. Зараз – Інститут рослинництва імені В. Я. Юр'єва НААН України (м. Харків)).

Присутні також книги з печаткою Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Всесоюзної академії сільськогосподарських наук імені В. І. Леніна (в оригіналі російською мовою: «Центральная Научная Сельско-хоз. Библиотека Всесоюзной Академии с.-х. наук им. Ленина»). Книги раніше належали бібліотеці вищої науково-дослідної і координаційно-

методичної установи з проблем розвитку сільського господарства СРСР, до складу якої входило більше 150 наукових установ. Існувала академія з 1929 до 1992 рр. Зараз – Російська академія сільськогосподарських наук). Окрім того, у фонді наявні видання з печаткою «Библиотека Институт Аспирантуры В.А.С.Х.Н.И.Л.».

Зустрічаємо також книги з печаткою «Бібліотека комуністичного університету ім. Т. Артема». (Навчальний заклад з такою назвою існував у 1922–1932 роках у Харкові й готував кадри для партійних, профспілкових і радянських органів. 1932 р. реорганізований у Вищу комуністичну сільськогосподарську школу).

Окрім штампів навчальних закладів зустрічаємо також видання з печатками книгарень наукових установ, державних органів та приватних осіб. Серед них печатки «БИБЛИОТЕКИ ВЕТЕРИНАРНОГО УПРАВЛЕНИЯ Минист. Внутр. Дел.». (Ветеринарне управління при Міністерстві Внутрішніх справ Російської імперії існувало з 1901 до 1917 року, було установою адміністративного характеру і відповідало за питання попередження епідемій у тварин та розподіл коштів від процентного збору з гуртів).

До більш пізніх віднесемо штампи «Бібліотека Інституту Ботаніки АН УРСР». (Провідний український центр з ботаніки діяв під такою назвою з квітня 1931 р. й до 1971 р. З 1971 р. й до наших днів офіційна назва наукової установи «Інститут ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України»).

У фонді наявні книги з печатками «Інститут зоології АН УРСР. БИБЛИОТЕКА». (Інститут зоології АН УРСР повстав 1939 р. на базі Інституту зоології та біології АН УРСР. З 1981 р. – Інститут зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України).

Є книги з печатками громадських організацій та приватних осіб. Це, зокрема, «БИБЛИОТЕКА РАЗЯНСКІЙ СОЮЗ КРЕДИТН. КООПЕРАТИВОВ» (існував у 1915–1917 рр.), «Священник Сергій Стефанович Крыжановскій», «БИБЛИОТЕКИ АЛЕКСЕЯ СЕРГЕЕВИЧА ЕРМОЛОВА» та ін.

Отже, наукова бібліотека ПДАТУ пройшла довгий і складний шлях від свого утворення до нашого часу. Багато питань на цьому шляху залишаються слабо вивченими й потребують подальшого дослідження. Серед них – формування фондів книгарні, на яке від 1917 р. й до середини ХХ ст. потужно впливали ідеологічні та політичні чинники тоталітарного СРСР.

Список використаних джерел:

1. Мальована Л. М. Ретровидання у фондах наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. 4. С. 185–190.
2. Копилов С. А. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: від заснування до сьогодення. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. 4. С. 7–11.
3. Прокопчук В. С., Філінюк Л. Ф. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту : іст. нарис Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 284 с. : іл.
4. Аристотель. О возникновении животных / Аристотель [пер. с греч. В.П. Карпова]. – Москва ; Ленинград : Академиздат, 1940. 250 с.; Аристотель. О частях животных / Аристотель [пер. с греч В. П. Карпова]. – Москва : Биомедгиз, 1937. – 220 с.; Аристотель. Физика / Аристотель [пер. с греч. В. П. Карпова]. – 2-е изд. – М. : Госсосоциэкономиздат, 1937. – 230 с.
5. Вейнерт Г. Происхождение человечества / Г. Вейнерт ; под ред. М. А. Гремяцкого; [пер. Л. Е. Опочининой]. – Москва ; Ленинград : Биомедгиз, 1935. – 335 с.
6. Вавилов Н. И. Проблема северного земледелия: материалы ленинградской чрезвычай. сессии АН СССР (Ленинград, 25 – 30. XI. 1931) / Н. И. Вавилов. – Ленинград : Изд-во АН СССР, 1931. – 16 с.
7. Баєр М. М. Науково-дослідна катедра «Природи, сільського господарства й культури Поділля при Кам'янецькому сільсько-господарському інституті» / М. М. Баєр. – Кам'янець на Поділля : Друкарня ім. Леніна, 1927. – 19 с. (Відб. з кн. 4-ї «Записок сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділля», 1927); Баєр М.М. Підсумки будівництва Кам'янецького сільсько-господарського інституту та перспективи його розвитку / М. М. Баєр. – Кам'янець на Поділля : Друкарня ім. Леніна, 1927. – 21 с. (Відб. з кн. 4-ї

«Записок сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі», 1927); Баєр М. М. Спроба обґрунтувати необхідну й достатню точність означення поля (площі) при землеурядженню / М. М. Баєр. – Кам'янець на Поділлі : Друкарня ім. Леніна, 1927. – 11 с. – (Відб. з кн. 4-ї «Записок с.г. інституту в Кам'янці на Поділлі», 1927 р.).

The article is devoted to the fund of the rare book of the scientific library of the State Agrarian and Engineering University in Podilia, features of its formation and filling in the context of the history of the university itself. Determine the general features of the fund, characterized by the most interesting books. Significant attention is paid to library stamps as a source of information on income in the university library.

Key words: *library, agrarian education, university, books, book seals, science, information.*

УДК 930.1:027.8(477.4)«18/19»

І. І. Кушнір, Л. Ж. Смельцова, м. Кам'янець-Подільський

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА РОЗВИТКУ ШКІЛЬНИХ БІБЛІОТЕК ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті проаналізовано історіографічну та джерельну базу дослідження шкільних бібліотек в Правобережній Україні (друга половина XX ст. – на початку XX ст.). Простежено умови розвитку історіографії зазначеної проблеми. Проаналізовано праці радянських, російських та українських істориків, висвітлено їхні історичні та педагогічні погляди щодо розвитку учнівських книгозбірень зазначеного періоду.

Ключові слова: *історіографія проблеми, джерельна основа, шкільні бібліотеки, Правобережна Україна.*

Історія бібліотечної справи у 30–40-ті рр. XX ст. вивчалася дуже вибірково, в центрі уваги радянських дослідників перебувала тільки діяльність бібліотек революційних організацій. У працях бібліотекознавців А. Громової та Н. Фрідьєвої розглядалась переважно історія публічних бібліотек, шкільних же – лише частково. Розкрила значення шкільної бібліотеки у вихованні справжньої культурної людини праця «Библиотечное дело» (1933)

Н. Крупська [34]. Значний внесок у розвиток бібліотечної справи зробив визначний український книгознавець, бібліотекознавець Степан Сірополко. Його заслуга полягає в розробці основної класифікації народних бібліотек і їхніх читацьких категорій за віком, фахом та соціальним станом читачів. У статтях «Школа і книжка» (1910) [54], «Ученические библиотеки» (1914) [53] С. Сірополко висвітлив значення шкільної бібліотеки для здійснення навчально-виховного процесу. Проблеми бібліотек знайшли висвітлення у роботах, які присвячені питанням позашкільної освіти [52]. Особливе місце займає його праця «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла», у 1919 році була опублікована на Поділлі. У ній висвітлюється порядок створення народних бібліотек, роль місцевого населення в бібліотечній справі, питання внутрішньої роботи бібліотеки, обов'язки бібліотекаря. Вона вважається однією з перших в Україні бібліотекознавчих праць [60].

Степан Сірополко визначив суспільне призначення бібліотеки, її соціальні функції, і в першу чергу, освітню, як одну з важливих складових забезпечення розвитку освіти, що реалізується шляхом комплектування спеціального фонду, обслуговування читача – вчителя і учня, добором відповідних форм і методів роботи з ним. У книзі зафіксовані основоположні засади організації діяльності бібліотеки, принципи і методи комплектування фонду, демократизації управління бібліотекою, форми бібліотечної статистики, роль бібліотекаря як провідної особи бібліотечного процесу. У 2008 р. книга С. Сірополка отримала своє друге життя. Вона була перевидана у «Наукових працях Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство» [45] і, попри зміни бібліотечних технологій, ідеї С. О. Сірополко, висловлені 100 років тому, залишаються підвалинами бібліотечної теорії і практики в наш час. У 1937 році у Львові вийшла ще одна монографія «Історія освіти України» – унікальне дослідження культурно-освітньої діяльності, яка провадилася впродовж століть на українських теренах. У праці приділено величезну увагу розвитку шкільних бібліотек [59].

Цінні дані серед дореволюційних праць були знайдені у дослідників, які висвітлювали тогочасну діяльність земств, та про роботу шкільних бібліотек, їх комплектування та роль у формуванні читацьких інтересів учнів окреслено в статтях істориків Я. Абрамова [3] та В. Акімова [5].

Однак, у цих узагальнюючих працях, присвячених загально російським показникам розвитку позашкільної освіти та діяльності земств, зокрема і в розвитку шкільної бібліотечної справи, майже відсутні відомості про шкільні бібліотеки Правобережної України. Але у їхніх роботах ми знаходимо матеріал, який відображає загальні тенденції становлення і розвитку бібліотечної справи, законодавчу основу і та особливості діяльності різних типів бібліотек у кінці XIX – на початку XX ст.

У 1959 року вийшла праця істориків К. Абрамова і В. Васильченко «История библиотечного дела в СССР (до 1917 г.)», зроблено спробу узагальнення історії створення та розвитку бібліотек усіх типів. Попри те, що книгу присвячено історії бібліотек до Жовтневої революції 1917 року, багата на фактичний матеріал, зокрема найповніше розкривалась історія розвитку публічних бібліотек. Підкреслимо, що згадуване видання – єдина робота, яка дає загальну, хоч і коротку картину виникнення й розвитку протягом століть різних типів бібліотек, серед них і шкільних книгозбірень [1, с. 29].

З середини 1980-х рр. розпочалося вивчення історії бібліотек окремих типів, зокрема шкільних. Важливе місце посідала праця історика К. Абрамова «История библиотечного дела в СССР» (1980), де автор в одному з розділів висвітлив бібліотечну справу в другій половині XIX ст. й описав діяльність народних бібліотек при школах на території Росії[2].

Б. Тебієв у статті «Внешкольное образование в России в конце XIX – начале XX века» (1984) коротко виклав історію позашкільної освіти, наголошуючи про те, що вона відображала суспільний інтерес у поширенні мережі недільних шкіл, відкритті при них книгозбірень, заснуванні народних бібліотек і читалень, проведенні народних читань [65].

Аналізуючи праці радянських науковців свідчать, що вони писалися на

засадах марксистсько-ленінської ідеології. У цих роботах не розкриваються педагогічні засади роботи шкільних книгозбірень.

Посилилась увага сучасних істориків до розвитку шкільної освіти після проголошення самостійності української держави. Це пояснюється необхідністю об'єктивного висвітлення тих чи інших процесів на основі інформації з раніше недоступних джерел. Внесок вітчизняних педагогів у розвиток освіти і виховання присвячено праці українських учених: Н. Антонєць, Л. Березівської, Л. Бондар, Н. Гупана, Н. Дічек, С. Золотухіної, Т. Куліш, Н. Побірченко, О. Сухомлинської, Т. Філімонової. Діяльність початкових і середніх навчальних закладів розглядуваного періоду, при яких створювалися бібліотеки, вивчали О. Бабіна, В. Білинська, Л. Бондар, І. Сесак, О. Сухомлинська, О. Шевчук. У дослідженнях вищезгаданих учених побіжно й фрагментарно йдеться й про діяльність шкільних бібліотек [50, с. 563]. Загальні питання історії бібліотечної справи, методики дослідження розвитку бібліотек загалом та окремих типів і видів книгозбірень – спеціальні (серед яких шкільні), публічні та національні – висвітлювалися у працях Л. Дубровіною, В. Ільганаєвою, Т. Ківшар [27], О. Сухомлинською.

Навчальний посібник за редакцією О. Сухомлинської «Нариси історії українського шкільництва: 1905–1933» (1996). Книга дає пояснення витоків національного виховання, містить змістовні теоретичні положення, значний фактичний матеріал про розвиток української школи і педагогічної думки обраного нами періоду. У розділі «Освітня діяльність земств» висвітлено роль земств у організації шкільних бібліотек, яких до створення цих органів самоврядування в Україні не було [43, с. 32].

У навчальному посібнику «Українська педагогіка в персоналіях» (2005) за редакцією О. Сухомлинської подано нариси про персоналії українських педагогів досліджуваного періоду (Х. Алчевської, Б. Грінченка, В. Дурдуківського, С. Русової, Я. Чепіги), в яких фрагментарно згадується про діяльність шкільних бібліотек в Україні другої половини ХІХ ст. – 20-х років ХХ ст. [67].

За радянських часів у вивченні бібліотекознавчих проблем розпочався наступний етап, в якому переважало марксистське трактування. Серед робіт 1920-х рр. на увагу заслуговує праця Є. М. Мединського, в якій подані історичні факти та статистичні дані про народні бібліотеки, уточнена роль земств, приватна та громадська ініціатива з організації та відкриття бібліотек, що розглядалися як центри загальнокультурної роботи [38].

Наукові праці українських радянських дослідників є значним внеском у розробку досліджуваної проблеми. Історія бібліотек як складову історико-культурного процесу проаналізував Д. Балик [6]. Аналіз стану бібліотечного обслуговування сільського населення за 1917 року здійснила З. В. Гімальдінова [11].

Значущим для мого дослідження є посібник «Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття)» (2010), укладений авторським колективом українських учених за редакцією О. Сухомлинської. У розділах: Л. Березівська, О. Шевчук «Колегія Павла Галагана в контексті розвитку освіти в Україні (1871–1920)», Л. Бондар, В. Курило «Харківська жіноча недільна школа Х. Д. Алчевської (1862–1919)», О. Сухомлинська «Школа В. О. Сухомлинського в Павлищі (50–60-ті рр.)», Т. Філімонова «Київське дитяче містечко ім. В. І. Леніна», «Одеське дитяче містечко ім. III Інтернаціоналу» побіжно висвітлюються різні аспекти проблеми нашого дослідження [42].

Деякі аспекти розглядуваної теми фрагментарно розкрито в дисертаційних роботах істориків. У кандидатському дослідженні «Педагогічні засади роботи бібліотек з учнівською молоддю в Західній Україні 1919–1939 рр.» (2009) І. Скоморовська проаналізувала стан дослідженої проблеми в історико-педагогічній літературі, здійснила ретроспективний аналіз змісту терміну «бібліотека», та розкрила суть поняття «бібліотечна робота». Було висвітлено значення рідномовної літератури у вихованні української учнівської молоді Західної України в 20–30-х роках XX ст., встановлено вимоги до змісту й оформлення вітчизняних книг, розкрито зміст, форми й методи організації

бібліотечної роботи з учнівською молоддю у шкільний та позашкільний час [50, с.564]. Окреслено також перспективи творчого використання досвіду діяльності шкільних бібліотек на західноукраїнських землях 1919–1939 рр. у сучасній Україні [61].

У дисертаціях Л. Корж [32], Н. Коляди [28], А. Малько [36], С. Єсюнін [21] побіжно висвітлено діяльність шкільних книгозбірень.

Важливе значення для досліджуваної теми слід відзначити монографію бібліотекознавця Г. Погребняка «Становлення та розвиток дитячих бібліотек України» (2003). Розкрив автор історію створення бібліотек, зокрема при навчальних закладах, висвітлив внесок українських педагогів у розвиток дитячого читання [49].

Дослідник А. Волинець у своїй статті «Земські народні бібліотеки України у другій половині ХІХ століття» (1998) висвітлив один із головних напрямів діяльності земств – культурно-освітню роботу, що полягала в сприянні відкриттю національних шкіл, бібліотек-читалень, наповненню їхніх фондів книжками, проведенню народних читань. Наголошувалося також і на влаштуванні бібліотек при навчальних закладах [10].

У статті О. С. Покусової [50] зроблено спробу показати історіографічну джерельну базу дослідження педагогічних засад роботи шкільних бібліотек в Україні (друга половина ХІХ ст. – 20-ті роки ХХ ст.). Простежено умови розвитку радянських, російських та українських істориків, висвітлені їхні педагогічні та історичні погляди щодо розвитку учнівських книгозбірень зазначеного періоду.

Історик І. Мілясевич у публікації «Мережа бібліотек Рівненщини в кінці ХІХ – на початку ХХ століття» (1998) описала діяльність учнівської бібліотеки Рівненського реального училища та мережу земських бібліотек на Волині, серед яких найчисленнішими були шкільні книгозбірні [40].

Л. Домбровська у статті «Внесок Степана Сірополка у вивчення шкільних бібліотек» (2012) розкрила роль відомого бібліотекознавця й педагога С. Сірополка (1872–1959) у розвитку шкільних бібліотек в Україні другої

половини XIX – початку XX століття [18].

Ступінь доступності читання для дітей з соціальних низів на прикладі Подільської губернії досліджуваного періоду охарактеризувала Т. В. Кароєва [26]. Вона показала до яких типів бібліотек мали доступ діти з соціальних низів і яку літературу (релігійну чи світську) вони могли отримати.

Існує ряд дисертаційних робіт з історії України, які висвітлюють деякі аспекти обраної теми дослідження. Заслуговує на увагу дисертація П. Рогової «Педагогічні бібліотеки України (другої половини XIX – 20-ті рр. XX ст.)». Автор вперше дослідила історію діяльності педагогічних бібліотек зазначеного періоду. Особливу увагу приділено аналізу розвитку різних видів книгозбірень у період українізації, зокрема шкільних бібліотек [51]. В. Мозгова [41] та С. Коляденко [29] розкрили становлення та розвиток бібліотек ліцеїв, їх типологію та фонди. Дисертанти Г. Бородіна та М. Зніщенко [24], Т. Новальської [46; 47], окремі розділи своїх досліджень присвятили формуванню бібліотек початкових, середніх і вищих навчальних закладів, розкрили напрями їх діяльності.

У дисертації А. Гуз «Культурно-освітня діяльність земських установ в Україні (1864–1914)» (1997) окреслено роль земських установ у розвитку бібліотек при земських початкових школах [14]. Для мого дослідження вище згадані дисертаційні роботи істориків цікаві з точки зору фактологічного матеріалу. Аналіз історіографії проблеми показав, що організаційно-змістові характеристики діяльності шкільних бібліотек в Україні другої половини XIX ст. – 20-х років XX ст. – періоду, коли в результаті шкільного реформування змінювалися парадигми виховання учнів – досліджено недостатньо.

З огляду на це коротко проаналізуємо систематизовані неопубліковані й опубліковані джерела з обраної нами проблеми. Джерельну базу дослідження представлено нормативно-правовими документами: законодавчими й нормативними актами державних органів управління Російської імперії, Української Народної Республіки, Української Радянської Соціалістичної

Республіки; постановами, розпорядженнями, циркулярами, статутами, положеннями, інструкціями Міністерства народної освіти; звітами земств та губерній, шкіл. Ці документи містяться інформація про роботу шкільних бібліотек. Державні розпорядження, накази, правила, інструкції про відкриття бібліотек при навчальних закладах, змістовне наповнення їх фондів друкувались у «Сборнике законов и справочных сведений» В. Чарнолуського та «Журнале Министерства народного просвещения». На його сторінках вміщено Інструкцію інспекторам народних училищ губерній: Київської, Подільської й Волинської (1871 р.), згідно з якою в параграфі 17 йшлося про обов'язкове заснування при народних училищах учнівських книгозбірень. Відомості про заснування бібліотек при навчальних закладах досліджуваного періоду містяться в щорічних виданнях «Огляд початкової народної освіти в Київській губернії» та численних звітах попечителя Київського учбового округу («Отчет о земских школах и земских внешкольных просветительных мероприятиях в Киевской губернии...»), «Отчет о земских школах и земских внешкольных просветительных мероприятиях в Каневском уезде Киевской губернии...»), «Отчет о земских училищах и внешкольных просветительных мероприятиях в Киевском уезде...») та доповнює джерельну базу «Звіти подільських губернаторів (кінець 1860-х – середина 1880-х рр.)» [23]. Книги «Ежегодник коллегии Павла Галагана с октября 1896 г. по 1 октября 1897 г.» (1897) [20] та «25-летие коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 г. – 1 октября 1896 г.) с портретами, рисунками, планами» (1896) за редакцією директора колегії П. Галагана, А. Степовича [17], висвітлюють навчально-виховний процес приватного закладу і діяльність їхньої учнівської бібліотеки.

Цікаву інформацію з історії окремих книгозбірень Поділля ми знаходимо у працях М. Яворовського та Ю. Сіцинського [4, с. 9]. Одним із перших опублікував кілька статей з проблем створення бібліотек знаний дослідник і краєзнавець Микола Яворовський, який 15 років завідував фундаментальною бібліотекою Подільської духовної семінарії, разом з Ю. Сіцинським був творцем Єпархіальної бібліотеки, а також – бібліотеки Подільського

єпархіального історико-статистичного комітету (з 1903 р. – церковного історико-археологічного товариства), сприяв їх комплектуванню, редактор журналу «Подольские епархиальные ведомости», голова Подільського церковного історико-археологічного товариства. На сторінках преси він неодноразово виступав з аналізом діяльності книгозбірень, привертая увагу до них як важливих осередків просвіти і культури [58, с. 805].

У статті «Про церковно-парафіяльні бібліотеки» М. Яворовського доводив, що головним засобом проти цієї «народної недуги» є піднесення інтелектуального і морального рівня народних мас з допомогою освіти, а «важливим засобом і зброєю для досягнення цієї мети може бути читання книг». Він закликав пастирів брати на себе функцію облаштування народних бібліотек, організувати голосні читки і в такий спосіб будити інтерес пастви до книги, до навчання. Виступив не тільки як просвітник, а й як бібліотекознавець, виробив низку рекомендацій священникам щодо порядку створення книгозбірень, формування їх книжкового фонду, читацького репертуару, ведення каталогу, організації роботи [72, с. 132].

Перші узагальнення у працях про розвиток бібліотек, зокрема шкільних, з'явилися у 1890-х роках. Це «Внешкольное образование народа» В. Вахтерова [8], «Народные библиотеки и читальни» Н. Тулупова [66]. У працях було здійснено спробу показати причини появи й розвиток бібліотек, зокрема й шкільних, проаналізувати їх діяльність і класифікувати за різними критеріями. Досить вагомою працею другої половини ХІХ ст. є покажчик Г. Геннаді (1826–1880), що містить цінні відомості про діяльність бібліотек (зі шкільними включно), які існували на українських землях. Неабияку роль для нашого дослідження мають роботи істориків: Н. Чехова «Народное образование в России» (1912) в розділі «Внешкольное образование» [44] та Б. Веселовського «История земства за сорок лет» (1912) [9] та Є. Мединський [37]. У цих працях розкривалася роль земств у заснуванні шкільних бібліотек.

Аналіз історико-педагогічної літератури й публікацій у періодичних виданнях досліджуваного періоду дає підстави стверджувати, що в працях

вітчизняних педагогів Х. Алчевська, А. Гендрихівська, В. Дурдуківський, С. Русова, К. Ушинський, Я. Чепіга, С. Черкасенко та ін., порушено чимало педагогічних питань, пов'язаних із вагомою роллю шкільних книгозбірень у вихованні молодого покоління. Загальні засади розвитку й діяльності народних бібліотек і читалень, шкільних бібліотек другої половини ХІХ – початку ХХ ст. висвітлено в працях істориків і бібліотекознавців: Д. Багалія, І. Білоконського, Д. Міллера, О. Пругавіна, С. Сірополка, М. Сумцова, Г. Фальборка, В. Чарнолуського [50, с. 565].

Істотний інтерес для мого дослідження відіграють статті, що окреслюють певні аспекти обраної для розгляду проблеми. Так, дослідник П. Казанцев у публікації «Школьные библиотеки» (1911) [25] висвітлює значення бібліотек навчальних закладів і їх організацію. Про роботу шкільних бібліотек, їх комплектування та роль у формуванні читацьких інтересів учнів окреслюють статті Н. Бунакова «Сельская школа и народная жизнь: наблюдения и заметки сельского жителя» та Н. Кривободрова «О пополнении школьных библиотек» (1916) [33].

У роботі «Книга в деревне и роль школы в ее распространении» (1908) Н. Малиновський на підставі особистих спогадів і об'єктивних даних висвітлює історію розповсюдження книги в селі, підкреслюючи при цьому ту роль, яку може відіграти в цій справі народна школа зі своєю шкільною бібліотекою за умови докорінної переробки її каталогу й оновлення її складу, а також описує незадовільний стан фондів шкільних бібліотек [35].

Варто зазначити, що бібліотекам Поділля присвятили свої дослідження відомі історики краю: Завальнюк О. М. [22], Хоптяр Ю. А. [69; 70], Григоренко О. П. [12; 13], Комарніцький О. Б. [30; 31]. Однак, шкільні бібліотеки не знайшли належного висвітлення так як основна увага приділена іншим типам бібліотек, зокрема публічним. Частково бібліотеки навчальних закладів Поділля висвітлено у статті І. О. Старенького [63].

Дослідниця О. С. Покусова у своїй праці «Педагогічні засади роботи шкільних бібліотек в Україні (друга половина ХІХ ст. – 20-ті роки ХХ ст.):

історіографічна і джерельна основа дослідження» проаналізувала історіографічну і джерельну основу дослідження педагогічних засад роботи шкільних бібліотек в Україні (друга половина ХХ ст. – 20-ті роки ХХ ст.). Проаналізовано праці радянських, російських та українських істориків, висвітлено їхні педагогічні та історичні погляди щодо розвитку учнівських книгозбірень зазначеного періоду [50].

І. В. Сесак у монографії «Освіта на Поділлі (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.)» (1999) вперше висвітлює заснування й діяльність середніх навчальних закладів Поділля у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., при яких створювалися шкільні книгозбірні [57] та ряд досліджень присвячено шкільним бібліотекам, що підпорядковувались Міністерству народної освіти, зокрема [55; 56] та розвитку народних бібліотек Л. В. Дитинник [16]. Спроби простежити зародження і розвиток бібліотечної справи на Хмельниччині зроблено у праці М. І. Мілютіна [39] та В. Гуська [15].

У монографії О. Б. Айвазян та В. С. Прокопчука «Бібліотеки Поділля (друга половина ХІХ – ХХ ст.)» (2016) [4] проаналізовано процес формування мережі бібліотек у Подільській губернії у другій половині ХІХ – ХХ ст. Встановлено, що вона включала книгозбірні закладів та установ православного єпархіального відомства (окружні, навчальні, церковні, єпархіальні, музейні), Міністерства народної освіти шкільні, організаційні, Товариства «Грамотності», «Просвіти», спеціальних (учительських, бібліотек заводів, установ та організацій), приватних. Автори показали стан бібліотек церковних навчальних закладів Поділля (церковно-приходських, духовних училищ, зокрема Тульчинського жіночого єпархіального училища, Подільської духовної семінарії). Проаналізовано нормативно-правову базу її діяльності, визначено періоди і у відповідності з ними розглянуто особливості розвитку бібліотек губернії в контексті політичних, економічних, соціальних та культурних процесів, що відбувалися в регіоні, дано комплексний історико-бібліотекознавчий аналіз їх роботи. Досліджено вплив бібліотек на культурно-освітнє життя краю та духовне життя його громади. Встановлено кількість

бібліотек, склад їх фондів, роль держави, церковних, громадських організацій, освітніх і громадських діячів у формуванні, розвитку та збереженні бібліотек краю.

Навчально-виховний процес у церковнопарафіяльних ЦПШ висвітлювала у своїх працях О. О. Драч. Територіальні рамки її дослідження охоплюють 9 губерній України, які перебували в складі Російської імперії [19]. Г. В. Степаненко кандидатську дисертацію присвятила дослідженню освітньої діяльності православного духовенства в Україні у ХІХ – на початку ХХ ст. [64].

Монографічне дослідження присвятив ЦПШ Правобережної Київщини ХІХ – початку ХХ ст. історик В. С. Перерва [48], який проаналізував церковне шкільництво, матеріальне забезпечення, учнівський контингент, учительський склад, відносини між державними і церковними навчальними закладами в містах і селах Київщини. Дослідниця С. Б. Бричок присвятила свою дисертацію також ЦПШ в системі початкової освіти на Волині у другій половині ХІХ – 20-ті рр. ХХ століття [7]. Здійснила цілісний аналіз діяльності шкіл даного типу в системі початкової освіти Волинської губернії, виявлено їх навчально-виховні засади та особливості. Розкрито сутність і зміст кадрового та науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу в церковнопарафіяльних школах.

Майже не дослідженою залишалася історія розвитку бібліотек єпархіального відомства. У наукових працях С. Фунтікової дається загальна характеристика та аналіз діяльності різних типів православних бібліотек Російської імперії [68]. Загально подана історія бібліотек Подільської православної єпархії в публікації Т. Соломонової «Бібліотечна мережа Подільської православної єпархії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.» [62].

Не можна не відзначити ролі підручників, посібників з історії педагогіки, теорії організації бібліотечної справи, а також довідкових видань (енциклопедій, словників, довідників, каталогів) у розкритті окресленої мною проблеми. Важливим джерелом дослідження історіографії діяльності бібліотек Подільської губернії є наукові видання Кам'янець-Подільського національного

університету – збірники наукових праць «Освіта, наука і культура на Поділлі», «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Історичні науки», «Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки», «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Бібліотекознавство. Книгознавство».

Отже, дослідження історіографії даної проблеми дає підстави стверджувати, що попри наявну кількість досліджень, які стосуються діяльності шкільних бібліотек до цього часу немає узагальнюючих праць, у яких би було достатньо висвітлено процес створення, функціонування, матеріальне забезпечення шкільних бібліотек у Правобережній Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Список використаних джерел:

1. Абрамов К., Васильченко В. История библиотечного дела в СССР (до 1917 года) : учеб. для студ. библ. ин-тов. Москва : Сов. Россия, 1959. 200 с.
2. Абрамов К. И. История библиотечного дела в СССР : учеб. для библ. фак. ин-тов культуры, пед. вузов и ун-тов. 3-е изд. Москва, 1980. 352 с.
3. Абрамов Я. Очерки современного земства: земство и народное образование. *Русская мысль*. 1889. С. 142–172.
4. Айвазян О. Б., Прокопчук В. С. Бібліотеки Поділля (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : монографія. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д.Г., 2016. 256 с.
5. Акимов В. В. Постановка учебного дела в земских школах. *Изв. по нар. образованию*. 1916. Ч. 49, май. С. 113–172.
6. Балик Д. Бібліотека в минулому / Український науковий інститут книгознавства. Київ : Держ. вид-во України, 1925. 119 с.
7. Бричок С. .Б. Церковнопарафіяльні школи в системі початкової освіти на Волині (друга половина ХІХ – 20-ті рр. ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Житомир, 2005. 26 с.
8. Вахтеров В. П. Внешкольное образование народа. Москва : Т-во И. Д. Сытина, 1896. 380 с.
9. Веселовский Б. Б. История земства за сорок лет : [в 4 т.]. Санкт-Петербург : Изд-во О. Н. Попова, 1909. Т. 1 : Бюджет. Медицина. Общественное призрение. Образование. Систематический указатель литературы по земским вопросам. 724 с., 2 л. карт. библиогр.: С. 593–628.

10. Волинець А. Земські народні бібліотеки України у другій половині XIX століття. Бібліотека. Інформація. Суспільство : зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., 20–22 жовт. 1998 р. / Нац. парлам. б-ка України ; гол. ред. В. Бабич. Київ : [б. в.], 1998. С. 70–73.
11. Гімальдінова З. В. Бібліотечне обслуговування сільських місцевостях в Україні в дожовтневий період. Бібліотекознавство і бібліографії : міжвідом. респ. зб. 1971. Вип. 11. С. 43–51.
12. Григоренко О. П. Бібліотечна справа в містах Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матер. IV міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 25 жовт. 2012 р. Львів : Вид-во Львів. Політехніки, 2012. С. 577–590.
13. Григоренко О. П. Формування публічних бібліотек у містах Подільської губернії в другій половині XIX – на початку XX ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський* : Аксіома, 2010. Вип. 2. С. 117–123.
14. Гуз А. М. Культурно-освітня діяльність земських установ в Україні (1864–1914) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 1997. 205 с.
15. Гусько В. П. Становлення бібліотечної справи на Хмельниччині (нотатки одного з фундаторів). *Культура Поділля: історія і сучасність : матеріали другої науково-практичної конференції, присвяч. 500-річчю м. Хмельницького, 27–29 серп. 1993 р.* Хмельницький : Поділля, 1993. С. 175–177.
16. Дитинник Л. В. Становлення і розвиток бібліотек системи Дирекції народних училищ на Поділлі (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський* : Аксіома, 2010. Вип. 2. С. 137–143.
17. 25-летие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 – 1 октября 1896 года) / под ред. А. И. Степовича. Київ : Тип. И. И. Чоколова, 1896. 338 с.
18. Домбровська Л. В. Внесок Степана Сірополка у вивчення шкільних бібліотек. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський*, 2013. Вип. 3. С. 74–78.
19. Драч О. О. Розвиток початкової освіти в Україні (1861–1917 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Харків, 2001. 280 с.
20. Ежегодник коллегии Павла Галагана с 1-го октября 1896 г. по 1-е октября 1897 г. Київ : [б. и.], 1897. 354 с.

- 21.Єсюнін С. М. Міста Подільської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. : соціальна інфраструктура, адміністративний та економічний аспекти : дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01. Кам'янець-Подільський, 2011. 276 с.
- 22.Завальнюк О. М., Комарницький О. Б. Подільські бібліотеки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2002. Т. 2. С. 3–15.
- 23.Звіти подільських губернаторів (кінець 1860 – середина 1880-х рр.) : зб. док. / автори-упоряд., передм., коментарі: Ю. С. Земський, В. В. Дячок. Хмельницький : ХНУ, 2007. 127 с.
- 24.Зніщенко М. П. Становлення та розвиток бібліотек для дітей в Україні (1900–1939 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08. Київ, 1998. 182 с.
- 25.Казанцев П. Школьные библиотеки. *Русс. шк.* 1911. № 4. С. 97–109.
- 26.Кароєва Т. Р. Дитячі читання у Подільській губернії друга половина ХІХ ст. – початку ХХ ст.: проблема доступності для соціальних низів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія Бібліотекознавство. Книгознавство.* Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка, 2015. Вип. 4. С. 52-58.
- 27.Ківшар Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр). Київ : Логос, 1996. 344 с.
- 28.Коляда Н. Розвиток недільних шкіл в Україні (друга половина ХІХ ст. – початок ХХ ст.) : дис. ... канд. наук : 13.00.01. Київ, 2004. 241 с.
- 29.Коляденко С. М. Зміст та організація діяльності Кременецького ліцею як осередку освіти на Волині (1805–1833 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1997. 144 с.
- 30.Комарницький О. Б. Бібліотеки містечок Правобережної України наприкінці ХІХ ст. – 1920 р. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка, 2008. Вип. 1. С. 122–128.
- 31.Комарницький О. Б. Містечкові бібліотеки Подільської губернії перед Українською революцією 1917–1920 рр. *Бібліотеки в інформаційному просторі.* Хмельницький, 2001. С. 240–247.
- 32.Корж Л. Освітня діяльність земств Харківської губернії (кінця ХІХ ст. – на початку ХХ ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Суми, 1999. 190 с.
- 33.Кривободров Н. А. О пополнении школьных библиотек. *Школа и жизнь.* 1916. № 6. С. 4–5.
- 34.Крупская Н. К. Библиотечное дело: библиотечное дело в РСФСР. Детская книга и детская библиотека. Москва : Соцэкгиз, 1933. 156 с.
- 35.Малиновский Н. Книга в деревне и роль школы в ее распространении. *Вестн.*

- воспитания. 1908. № 8. С. 133–149.
36. Малько А. Концепція розбудови шкільної бібліотеки в контексті інформатизації суспільства : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08. Київ, 1995. 214 с.
37. Мединский Е. Н. Земство и внешкольное образование в 1914 г. Учитель и школа. 1915. № 1. С. 1–10.
38. Мединський Е. Н. Энциклопедия внешкольного образования : в 2-х т. Общая история внешкольного образования. Москва, 1923. Т. 1. 138 с.
39. Мілютін М. І. Бібліотеки Хмельниччини в минулому і тепер : короткий іст. нарис. Хмельницький, 1957. 58 с.
40. Міляевич І. В. Мережа бібліотек Рівненщини в кінці ХІХ – на початку ХХ століття. Вісник Книжкової палати. 1998. № 6. С. 21–29.
41. Мозгова В. Бібліотеки ліцеїв України: становлення та розвиток (ХІХ – ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08. Київ, 2000. 20 с.
42. Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (ХХ століття) : навч.-метод. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської, В. С. Курила. Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. 444 с.
43. Нариси історії українського шкільництва : 1905–1933 : навч. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ : Заповіт, 1996. 304 с.
44. Народное образование в земствах: основы организации и практика дела : сборник / под ред. Е. А. Звягинцева. Москва : Задруга. 1914. 443 с.
45. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О. М. Завальнюк (голова), В. С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : КПНУ, 2008. Вип. 1. С. 344–366.
46. Новальська Т. В. Визначна віха в історії бібліотечної справи (Перший Всеросійський з'їзд з бібліотечної справи 1911 р.). Бібліотечний вісник. 2005. № 4. С. 17–22.
47. Новальська Т. В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : монографія. Київ, 2005. 252 с.
48. Перерва В. С. Історія шкільництва в містах і селах Київщини ХІХ – на початок ХХ століття. Біла Церква : Пшонківський О. В., 2008. 672 с. ; Його ж: Церковні школи в Україні (кінець ХVІІІ – поч. ХХ ст.) : забутий світ. Біла Церква : Пшонківський О. В., 2014. Т. 1. 576 с.
49. Погребняк Г. Становлення та розвиток дитячих бібліотек України. Київ, 2003. 92 с.
50. Покусова О. С. Педагогічні засади роботи шкільних бібліотек в Україні (друга половина ХІХ ст. – 20-ті роки ХХ ст.) : історіографічна і джерельна основа дослідження. Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред.

- І. М. Шаробура : ХПА, 2013. Вип. 15. С. 563–568.
- 51.Рогова П. І. Педагогічні бібліотеки України (друга половина ХІХ – 20-ті рр. ХХ ст.) / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; наук. ред. О. С. Онищенко; рецензенти: О. В. Сухомлинська, Л. А. Дубровіна. Київ : Четверта хвиля, 2009. 270 с.
- 52.Серополко С. Внешкольное образование : сборник статей. Москва : Изд. Журн. «Педагогический листок», 1912. 128 с.
- 53.Серополко С. О. Основные вопросы внешкольного образования. Москва : Изд. Журн. «Народный учитель», 1913. 63 с.
- 54.Серополко С. О. Школа и книжка. Світло. 1980. Кн. 4. С. 3–6.
- 55.Сесак І. В. Духовні навчальні заклади Поділля православного відомства у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. Т. 5. С. 80–90.
- 56.Сесак І. В. З історії шкільних бібліотек початкових міністерських училищ Поділля (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Духовні витоки Поділля : творці історії краю*. Хмельницький : Поділля, 1994. Ч. 1 : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 9–11 вер. 1994 р. м. Кам'янець-Подільський. С. 236–238.
- 57.Сесак І. В. Освіта на Поділлі : у 2-х ч. Кам'янець-Подільський : Абетка, 1999. Ч. 2 : Середні навчальні заклади Поділля у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. 184 с.
- 58.Сицинский Е. И. Его Преосвященству Преосвященнейшему Дмитрию, епископу Подольскому и Брацлавскому, священника Евфимия Сицинского докладная записка. ПЕВ. Часть неофиц. 1891. № 52. С. 804–808.
- 59.Сірополко С. Історія освіти на Україні. Ленінград, 1937. 912 с.
- 60.Сірополко С. Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла. Кам'янець-Подільський : Друк. Поділ. народ. управи, 1919. 24 с.
- 61.Скоморовська І. А. Педагогічні засади роботи бібліотек з учнівською молоддю в Західні Україні (1900–1939 рр.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Івано-Франківськ, 2009. 280 с.
- 62.Соломонова Т. Р. Бібліотечна мережа Подільської православної єпархії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. *Наук. записки Вінницького державного пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Сер. Історія*. Вінниця, 2009. Вип. 16. С. 109–113.
- 63.Старенький О. І. Єпархіальна бібліотека в м. Кам'янець-Подільський – важливий осередок збереження пам'яток друку та письма Подільської губернії. *Православ'я в Україні : зб. матер. II всеукр. наук. конф.* Київ : Київська православна духовна академія, 2013. Ч. 2. С. 524–529.

64. Степаненко Г. В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2002. 225 с.
65. Тибиев Б. К. Внешкольное образование в России в конце перша XIX – начале XIX вв. *Сов. педагогіка*. 1984. № 4. С. 98-104.
66. Тулупов Н. В. Народные библиотеки и читальни. Москва, 1896. 46 с.
67. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 2005. Кн. 1. 624 с.
68. Фунтикова С. П. Православные библиотеки: прошлое и настоящее : учеб. пособ. 2-е перераб. изд. Москва : МГУКИ, 2002. 256 с.
69. Хоптяр Ю. А. Розвиток бібліотечної справи в Подільській губернії (70-ті рр. XIX – початок XX ст.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2001. Т. 5(7). С. 310–323.
70. Хоптяр Ю. А. Становлення та розвиток бібліотечної справи в м. Кам'янці-Подільському (30–70-ті рр. XIX ст.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2001. Т. 6(8). С. 344–351.
71. Яворовський Н. И. Несколько слов по поводу статьи «О церковно-приходских библиотеках». *Подольские епархиальные ведомости*. 1883. № 11. С. 246–249.
72. Яворовський Н. И. О церковно-приходских библиотеках Прибавление к «Подольским епархиальным ведомостям». 1883. № 7. С. 131–136.

УДК 930.2:02(477.43)«189/191»

Н. Д. Крючкова, м. Кам'янець-Подільський

«ОБЗОРЫ ПОДОЛЬСКОЙ ГУБЕРНИИ» ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ 90-Х РОКІВ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті йдеться про щорічники «Обзоры Подольской губернии», в яких наведені статистичні дані як джерело вивчення розвитку бібліотечної справи в Подільській губернії 90-х рр. XIX – початку XX ст.

Ключові слова: *бібліотека, Подільська губернія, «Обзоры», абонемент, книжкові магазини, книжкові лавки.*

Для вивчення історичних подій, явищ велике значення мають статистичні джерела як точний інструмент пізнання процесів, що відбувалися в суспільстві, зокрема, розвитку бібліотечної справи. порушене питання, на жаль, не знайшло глибокого висвітлення у спеціальних дослідженнях. Однак бібліотеки займали і займають важливе місце в підвищенні культурно-освітнього рівня населення як м. Кам'янець-Подільського, так і Подільської губернії. Власне, ця обставина, а також потреба привернути увагу до необхідності використання оглядів губернії в дослідницькій роботі і спричинили постановку розгляду вказаної проблеми.

Основним завданням автора є аналіз щорічних оглядів стану бібліотечної справи в Подільській губернії через призму використання статистичних даних.

Хронологічні межі дослідження визначають наявні у відділі рідкісних видань бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка огляди Подільської губернії. Хоча вони почали виходити з 1871 року, у нас збереглися «Обзоры Подольской губернии» лише за 1890, 1891, 1892, 1893, 1895, 1896, 1897, 1898, 1901, 1903 і 1905 роки. Щорічники висвітлюють господарську діяльність населення, стан освіти, охорону здоров'я, благоустрій з інших галузей життя.

Серед малодосліджених питань регіональної історії України є бібліотечна справа, яка в ці часи відігравала велику роль в культурному житті українців. Спроба відкрити в Кам'янці-Подільському публічну бібліотеку була зроблена ще в 30-х роках ХІХ ст. відповідно до розпорядження Міністерства освіти. На жаль, точні відомості про дату її заснування, що знаходилися в архіві Подільського губернського правління, загинули під час пожежі ще 1862 року [1, с. 139].

Перша спроба відкриття публічної бібліотеки із-за браку коштів та наявності в ній літератури переважно релігійного змісту закінчилася невдачею. Після тривалого підготовчого періоду 1 січня 1866 р. було відкрито вдруге Кам'янець-Подільську публічну бібліотеку [2, с. 5]. У ці роки розпорядчий комітет бібліотеки очолювали Л. С. Лебедев (1870 р.), Є. І. Цвет (1871 р.),

М. Г. Островський (1872 р.), Ф. В. Оміров (1873–1878 рр.), Ф. П. Івков [3, с. 310].

Протягом цих років значно покращилось фінансування бібліотеки, головним чином за рахунок збільшення кількості відвідувачів і поступового збільшення абонентської плати читачів. Різноманітним став фонд видань. Крім російської публічної бібліотеки в Кам'янці-Подільському була заснована ще одна – єпархіальна, яка розмістилася в кафедральному соборі, а згодом відкрились і працювали ще три публічні бібліотеки в Бару, Могилеві та Немирові [4, с. 323–330].

Протягом 80–90-х рр.. кількість публічних бібліотек залишилась незмінною – 5, лише в 1893–1895 рр. їх кількість зросла до 6 за рахунок відкриття 1893 року бібліотеки в м. Проскурові, а 1895 р. – м. Могилеві. Крім державних публічних і народних бібліотек, згодом з'явилися бібліотеки різних товариств, приватні книгозбірні, які активно почали відкриватись на початку ХХ ст. У 1908 р. в Кам'янці-Подільському читачів обслуговували:

- бібліотека для безплатного користування членами пожежного товариства (відкрита 27.02.1898 р.);
- бібліотека Пушкінського дому;
- бібліотека українського товариства “Просвіта” (відкрита 10.05.1908 р.);
- дві приватні бібліотеки (відкриті 1906 р.).

Функціонування бібліотек сприяло підвищенню освітнього рівня подолян, відіграло відчутну роль у культурно-освітньому житті краю. Зростали кількість відвідувачів, читалень, книжкова зала. Проаналізовано статистичні звіти, які готувалися щорічно губернським управлінням, з наявних в нашій бібліотеці – одинадцяти щорічників.

Обзор Подольской губернии за 1890 г. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б. м.] : [б. и], [1890]. – III, 172, 77 с.

В губернії у звітному році було п'ять бібліотек, крім бібліотек при навчальних закладах. Дві в м. Кам'янець-Подільському, одна в м. Могилеві,

одна в м. Балта і одна в м. Немирові Брацлавського повіту. Всіх абонентів на протязі року було 1 096, із них: 943 брали книги додому, 143 – відвідувачі читальні. Порівняно з 1889 роком, фінансові витрати бібліотеки в звітному році зменшились на 423 крб. 84 коп., або на 41,6%. Книжкових магазинів і лавок працювало – 17 [5, с. 137].

Обзор Подольской губернии за 1891 г. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б. м.] : [б. и], [1891]. – IV, 155, 12, 21, [38] с.

Бібліотек було п'ять. Порівняно з 1890 роком, витрати бібліотеки збільшилися на 258 крб. 92 коп., або на 9,9%. Надходження фінансові збільшилися на 310 крб. 85 коп., або на 11,5%. Всіх абонентів було 983, в т. ч.: 305 брали книги додому і 178 – відвідувачів читальні. Порівняно з 1890 роком, кількість абонентів зменшилась на 103 (9,5%), а кількість відвідувачів з читальні, навпаки, збільшилась на 35 (24,4%) [6, с. 147].

1 січня 1891 р. – 25 років від дня офіційного відкриття Кам'янець-Подільської російської публічної бібліотеки. За цей період на утримання бібліотеки затрачено 62 026 крб. 49 коп. Книжкових магазинів і книжкових лавок в губернії – 18.

Обзор Подольской губернии за 1892 г. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б. м.] : [б. и], [1892]. – IV, 181, 83 с.

Бібліотек було п'ять. Із двох бібліотек, що знаходились в м. Кам'янець-Подільському, одна – публічна російська бібліотека, друга – приватна. Порівняно з 1891 роком, фінансові витрати бібліотеки за звітний рік збільшилися на 34 крб. 94 коп., а надходження зменшились на 37 крб. 66 коп. Кількість абонентів бібліотеки, які брали книги додому – 686, а відвідувачів читальні – 600. Порівняно з 1891 роком, кількість абонентів зменшилась на 120, а кількість відвідувачів з читальні, навпаки, збільшилась на 422, або майже втричі [7, с. 172].

Кількість періодичних видань в губернії – 16 005, із них: щомісячних – 1 175, щонедільних – 8 868, щоденних – 5 187, інших – 775. Книжкових магазинів і книжкових лавок в губернії – 18.

Як досліджено, через читацьких уподобань, як і у попередній період, найбільше цікавились творами російської, іноземної літератури, а також книгами з історії. Серед періодичних видань перевага надавалась журналам “Дело”, “Отечественные записки”, “Вестник Европы” та іншим. Варто підкреслити, що попит на журнали був таким, що задовольнити його було неможливо, не зважаючи на звіти, читачі проявили до церковної літератури (всього 75 замовлень за 1890 р.). Серед журналів найбільшою популярністю користувались “Наблюдатель”, “Русская мысль”, “Вестник Европы” та інші.

Обзор Подольской губернии за 1893 г. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б. м.] : [б. и], [1893]. – IV, 170, [181] с.

“Обзор Подольской губернии” вказує, що станом на 1893 р. в Подільській губернії нараховувалось 6 бібліотек.

Фінансові витрати бібліотеки зменшилась на 119 крб. 76 коп., а прибуток зменшився теж на 150 крб. 68 коп. Бібліотека поповнилась 69 назвами нових книг. Абонентів було 706, відвідувачів читалень – 558. Порівняно з 1892 роком, абонентів збільшилося на 21, а відвідувачів читалень, навпаки, зменшилось на 42. Книжкових магазинів і лавок – 20 [8, с. 199].

Обзор Подольской губернии за 1895 г. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б. м.] : [б. и], [1895]. – IV, 208, [101] с.

Бібліотек було шість. Фінансові витрати і надходження Кам'янець-Подільської російської публічної бібліотеки наступні:

витрати – 2 469 крб. 75 коп.;

надходження – 2 599 крб. 41 коп.;

залишок – 129 крб. 66 коп.

Витрати бібліотеки за звітний рік зменшилися на 43 крб. 01 коп., проте зменшилися і надходження на 55 крб. 90 коп. В бібліотеки надійшло 192 назви

нових книг в 557-ми томах. Кількість абонентів – 725, відвідувачів читалень – 626. Книжкових магазинів і книжкових лавок в губернії – 21 [9, с. 147].

Обзор Подольской губернии за 1896 г. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б. м.] : [б. и], [1896]. – IV, 204, [122] с.

Бібліотек було п'ять. Порівняно з 1895 роком, витрати бібліотеки у звітному році зменшились на 127 крб. 84 коп. Бібліотека отримала протягом року 163 назви нових книг, в 485-ти томах. Абонентів у звітному році – 822; відвідувань читалень – 564. Статистичні звіти зафіксували наступне: кількість абонентів збільшилась на 97 або на 13,4%, а кількість відвідувачів читалень, навпаки, зменшилась на 62 або на 9%. Книжкових магазинів і книжкових лавок в губернії – 21 [10, с. 180].

Обзор Подольской губернии за 1897 г. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б. м.] : [б. и], [1897]. – IV, 171, [93] с.

Бібліотек в губернії в 1897 р. було п'ять. Порівняно з минулим роком, кількість їх залишилась незмінною. Фінансові витрати збільшились на 377 крб. 32 коп., а надходження збільшились на 364 крб. 56 коп. Протягом року бібліотека отримала 169 назв книг, в 489-ти томах.

Абонентів в звітному році – 700; відвідувачів читальні – 452. Статистичні звіти зафіксували наступне: кількість абонентів зменшилась на 122, або на 14,8%, а кількість відвідувачів читачів – 112, або на 19,8%. Книжкових магазинів і книжкових лавок в губернії – 23 [11, с. 162].

Обзор Подольской губернии за 1899 г. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б. м.] : [б. и], [1899]. – IV, 252, [193] с.

Як свідчать дані, кількість бібліотек залишилась незмінною – 5. Фінансові витрати бібліотеки у звітному році збільшились на 1 585 крб. 05 коп. Протягом року бібліотека отримала 52 назви нових книг в 419-ти томах. Абонентів – 732, відвідувачів читалень – 319. Порівняно з 1898 роком, кількість абонентів збільшилась на 14, або на 2%, а кількість відвідувачів, навпаки, зменшилась на 224, або 41,2%. Книжкових магазинів і книжкових лавок в губернії – 28 [12, с. 216].

Обзор Подольской губернии за 1901 г. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б. м.] : [б. и], [1901]. – IV, 215, [208] с.

Кількість бібліотек залишається незмінною – 5. Порівняно з 1900 роком, витрати бібліотеки збільшилися на 3 095 крб. 29 коп. Абонентів – 776, відвідувачів читальні – 695. Як засвідчують статистичні дані, кількість абонентів збільшилась на 25, або на 3,5%. Книжкових магазинів і книжкових лавок в губернії – 40 [13, с. 185].

Обзор Подольской губернии за 1903 г. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б. м.] : [б. и], [1903]. – IV, 195, [87] с.

Кількість бібліотек – 5. Порівняно з 1902 роком, фінансові витрати бібліотеки зменшилися на 105 крб. 63 коп. Абонентів 766, а відвідувачів читальні – 682. У порівнянні з 1902 роком, кількість абонентів зменшилась на 68, або на 9,2%, також зменшилась кількість відвідувачів на 43, або 9,4%. Книжкових магазинів і книжкових лавок в губернії – 55 [14, с. 173].

Обзор Подольской губернии за 1905 г. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б. м.] : [б. и], [1905]. – 164, [47] с.

Кількість бібліотек – 5. Фінансові витрати бібліотек у звітному році зменшилися на 362 крб. 33 коп. І надходження зменшилися на 710 крб. 17 коп. Бібліотека отримала 106 томів нових творів, 232 томи журналів. Абонементів – 641; відвідувачів читальні – 896. Порівняно з 1894 роком, кількість абонементів зменшилась на 89, або на 12,2%, а кількість відвідувачів читальні, навпаки, збільшилась на 232, або на 34,9%. Книжкових магазинів і книжкових лавок в губернії – 86 [15, с. 154].

Узагальнену картину розвитку бібліотечної справи на Поділлі в означений час представляє надана таблиця:

Роки щорічників	1890	1891	1892	1894	1895	1896	1897	1899	1901	1903	1905
Кількість бібліотек	5	5	5	6	6	5	5	5	5	5	5
Кількість абонементів	1086	983	685	706	725	822	700	732	776	786	641
Кількість відвідувачів	143	178	600	558	626	561	452	319	635	682	896

читалень											
Книжкові магазини лавки	17	18	18	20	21	21	23	28	40	55	86

Список використаних джерел:

1. Бойцова М. О. З історії Кам'янець-Подільської бібліотеки. Хмельницькому – 500 : тези наук.-прак. конф. Хмельницький, 1991. С. 139.
2. Двадцятипятилетие Каменец-Подольской русской публичной библиотеки (1866–1890 гг.) / сост. И. К. Михалевич. Каменец-Подольский, 1891. С. 5.
3. Хоптяр Ю. А. Розвиток бібліотечної справи в Подільській губернії (70-ті рр. XIX – початку XX ст.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського університету. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2001. Т. 5(7). С. 310.
4. Гульдман В. К. Подольская губерния : опыт географически-статистического описания. Кам'янець-Подільський, 1889. С. 323–330.
5. Обзор Подольской губернии за 1890 год. Приложение к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. С. 137.
6. Обзор Подольской губернии за 1891 год. Приложение к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. С. 147.
7. Обзор Подольской губернии за 1892 год. Приложение к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. С. 172.
8. Обзор Подольской губернии за 1893 год. Приложение к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. С. 199.
9. Обзор Подольской губернии за 1895 год. Приложение к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. С. 147.
10. Обзор Подольской губернии за 1896 год. Приложение к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. С. 180.
11. Обзор Подольской губернии за 1897 год. Приложение к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. С. 162.
12. Обзор Подольской губернии за 1899 год. Приложение к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. С. 216.
13. Обзор Подольской губернии за 1901 год. Приложение к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. С. 185.
14. Обзор Подольской губернии за 1903 год. Приложение к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. С. 173.
15. Обзор Подольской губернии за 1905 год. Приложение к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. С. 154.

The article deals with the annual “Obzory Podolskoy gubernyi”, which presented statistics as a source for studying the development of libraries a province in Podolsk 90s of XIX – early XX century.

Keywords: *library, province in Podolsk, “Review”, subscription, book stores, book shops.*

УДК 025.1Прокоччук:027.7:378.4(477.43-21)К-ПНУ

Н. О. Козак, м. Кам'янець-Подільський

**ВИСОКОПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ВІКТОРА СТЕПАНОВИЧА ПРОКОПЧУКА У ПРОЦЕСІ
ТРАНСФОРМАЦІЇ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА У
ПРОВІДНИЙ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР**

У статті розповідається про одного з лідерів бібліотечної справи України, мудрого керівника-професіонала, який володіє бездоганним авторитетом і здатен спрямовувати колектив на виконання поставлених завдань наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – Віктора Степановича Прокоччука та трансформацію бібліотеки університету під його керівництвом (2004–2015 рр.).

Ключові слова: *Віктор Степанович Прокоччук, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, бібліотека, директор бібліотеки, електронний каталог, електронна бібліотека, інформаційні технології.*

*Університет – це зібрання розумних
людей навколо гарної Бібліотеки*

Томас Карлейль, англійський філософ

Історія бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – це одна зі сторінок відродження нашої альма-матер, її досягнень і звершень. Книгозбірня розвивалась разом із Університетом. Які б сторінки історії не доводилося переживати університету в період його становлення, бібліотека завжди була його творчою ланкою.

Бібліотека університету – це багатофункціональна організація, діяльність якої чимало залежить від думки та особистості кожного бібліотекаря. Завданням адміністрації бібліотеки є скерування діяльності всіх працівників в одне дієве русло згідно з ДСТУ, інструкціями, правилами та іншими регламентуючими документами. Важливими складовими цього процесу є організація роботи, контроль за виконанням планових завдань, звітність тощо. Велика роль у цьому належить директору бібліотеки ЗВО, який на основі аналізу ситуації, окрім основних завдань, сприяє і запровадженню інновацій, а отже – розвитку бібліотеки, покращенню якості обслуговування користувачів [1, с. 72].

Статтю присвячено висвітленню високопрофесійної діяльності директора бібліотеки К-ПНУ ім. І. Огієнка (2004–2015 рр.) В. С. Прокопчука, його ролі в історії розвитку бібліотеки університету, запровадженні інновацій, удосконаленні роботи з читачами та колективом.

Життєвий і професійний шлях, невтомна наукова, педагогічна і громадська діяльність вченого, високої проби особисті якості В. С. Прокопчука ґрунтовно висвітлено у більш як 140 публікаціях, авторами яких є відомі вчені (Л. В. Баженов, О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький, І. М. Конет, С. А. Копилов, А. Г. Філінюк та ін.), краєзнавці (А. П. Гаврищук, В. Захар'єв, А. Роздобудько та ін.), журналісти (В. Г. Добровольський, М. І. Красуцький та ін.). Дослідники й аналітики життєдіяльності Віктора Степановича загострюють увагу на його мудрості, таланті дослідника, відданості справі, винятковості у колі краєзнавців, людяності і доброзичливості [4, с. 323].

Найбільш ґрунтовною з них стало довідково-бібліографічне видання «Віктор Степанович Прокопчук (до 70-річчя від дня народження та 50-річчя педагогічної і наукової діяльності)», що побачило світ влітку 2014 р. Його підготували професори ректор С. А. Копилов і проректор з наукової роботи І. М. Конет, які про здобутки ювіляра обізнані найкраще. Саме ці автори звернули увагу на таку домінанту в життєвій і професійній парадигмі вченого, як постійне відчуття нового [6, с. 11].

Знаний в Україні, на Поділлі-Хмельниччині й отчій Дунаєвеччині як відомий педагог загальноосвітньої і вищої школи (Заслужений працівник освіти України), учений-історик (доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук), теоретик і будівничий національного краєзнавства (Почесний краєзнавець України, лауреат всеукраїнських Премій Дмитра Яворницького, Петра Тронька, Хмельницьких обласних премій імені Юхима Сіцинського, Іона Винокура й ін.), один з фундаторів Всеукраїнської спілки краєзнавців (з 1990 р.) та член правління Національної спілки краєзнавців України (з 2008 р.), багаторічний член правління Українського фонду культури (з 1988 р.), член Національної спілки журналістів України, заступник голови Хмельницької обласної організації НСКУ, очолив бібліотеку Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 1 вересня 2004 року [2, с. 35].

На сучасному етапі бібліотека ЗВО стає інформаційним центром забезпечення європейського рівня якості і змісту навчального процесу, освітньо-наукової діяльності університету, трансформуючи увесь комплекс послуг для якомога повнішого задоволення потреб користувачів. Керувати такою установою непросто, а керувати так, щоб вона постійно розвивалася і досягала нових висот у непростому світі конкурентної боротьби серед наукових закладів, взагалі надзвичайно складно. Для цього потрібно бути особливою людиною. Саме такою, без сумніву, і є Віктор Степанович Прокопчук.

Робота в університеті розширила горизонти педагогічної, наукової і громадської діяльності Віктора Степановича, дала простір розквіту його творчих сил. Маючи величезний досвід роботи на керівних посадах, вміння мудрого керівника-професіонала, який володіє бездоганим авторитетом і здатен спрямовувати колектив на виконання поставлених завдань, він успішно і по-новаторському працював на посаді директора однієї з найбільших у системі вищої школи університетської наукової бібліотеки, активно розбудовував її, дбаючи про оновлення і зростання фонду літератури, впроваджуючи комп'ютеризацію.

З перших днів роботи В. Прокопчук вивчав структуру бібліотеки, щодня відвідуючи її підрозділи, особисто знайомився з кожним працівником, змістом роботи підрозділів. На посаді директора активно розбудовував структуру бібліотеки, дбаючи про посилення спеціалізації в роботі та наближення її фондів до читачів. У вересні 2005 року було відкрито абонемент і читальний зал природничо-економічного факультету, на початку осені 2006-го – такі підрозділи в Інституті реабілітології та на природничому факультеті. Презентації кожної з цих підструктур бібліотеки перетворювалися в справжні події не тільки факультетів і університету загалом, а й усього міста, про що повідомляли місцеве телебачення та радіо. На той час структурно бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка складалася з 4-х загально-бібліотечних відділів, центрального абонементу, 16 абонементів і читальних залів факультетів, 23 книгозбірень кабінетів і кафедр, навчально-консультаційного центру в м. Шепетівка. Бібліотека перетворилася в своєрідне інформаційне об'єднання, рівне найбільшим в області централізованим бібліотечним системам [8, с. 100].

Пріоритетним напрямком роботи університетської книгозбірні, як і раніше, виступає формування книжкового фонду, передусім за рахунок найновішої україномовної, в тому числі навчальної, навчально-методичної, наукової, художньої літератури, нових довідкових, енциклопедичних видань. Цьому питанню великої уваги надає керівництво університету та директор, які дбають про оновлення і зростання фонду літератури, роблячи акцент на поповненні бібліотеки літературою, відповідною новим спеціальностям і спеціалізаціям. Моніторинг, що систематично ведеться працівниками бібліотеки, дає можливість стовідсотково забезпечувати літературою переважну більшість навчальних дисциплін і, навіть, – цілі цикли дисциплін, які ведуть кафедри, незважаючи на постійне оновлення нормативних і спеціальних курсів. Паралельно з традиційним джерелом поповнення книжкового фонду – закупівлею літератури, бібліотека отримує книги від дарувальників, підручники, навчальні і методичні посібники, видані науково-педагогічними і

науковими працівниками університету. Щорічно до 6 тис. книг бібліотеці дає акція «Подаруй бібліотеці книгу», започаткована у 2006 році. Серед активних меценатів – керівники університету, викладачі, студенти, а також представники діаспори [8, с. 100–101]. Упродовж 2004–2015 рр. документальний фонд бібліотеки збільшився на 90 тис. з 881 151 до 971 089 примірників [5, с. 37].

Під керівництвом В. С. Прокопчука розпочата робота зі створення власних електронних інформаційних ресурсів. Чільне місце в роботі книгозбірні посідає нагромадження інформаційних документів на електронних і магнітних носіях. Розгорнута робота з формування бібліотеки електронних видань. Комплектування електронного фонду відбувається з урахуванням досягнутого статусу та профілю університету найновішими виданнями з різноманітних галузей науки, методичними і інформаційними матеріалами, виданнями університету, зокрема підручниками, навчальними посібниками, методичними рекомендаціями й вказівками тощо. Інформаційний потенціал бібліотеки активно розвивається як за рахунок створення документів зусиллями науково-педагогічних працівників університету, так і шляхом розширення доступу до інформаційних ресурсів через університетську локальну мережу. У зв'язку з цим активізувалася співпраця бібліотеки з вченими радами факультетів, кафедрами, провідними вченими, зросла роль книгозбірні та її працівників, ці питання неодноразово розглядалися на засіданнях ректорату, вчених рад університету, більшості факультетів [8, с. 106–107].

Чільне місце в роботі книгозбірні посідає нагромадження інформаційних документів на електронних і магнітних носіях. Розгорнута робота з формування бібліотеки електронних видань. Інформаційний потенціал бібліотеки активно розвивається як за рахунок створення документів зусиллями науково-педагогічних працівників університету, так і шляхом розширення доступу до інформаційних ресурсів через університетську локальну комп'ютерну мережу.

У серпні 2006 року розпочато комп'ютеризацію бібліотечних процесів. Придбано комп'ютерну програму „УФД. Бібліотека”, яка вважається однією з кращих, а головне – вона поширена в системі бібліотек вищої школи України,

що полегшує інтеграцію в їх інформаційний простір. Програма підтримує паперові технології: друк каталожних карток, книжкових формулярів і списків. Найсуттєвіші зміни передусім торкнулися обслуговування користувачів в автоматизованому режимі. Завдяки застосуванню програми налагоджено цілеспрямоване формування електронного каталогу. На 1 вересня 2008 року він складав близько 150 тис. примірників літератури або більше третини активного фонду бібліотеки. Для його формування книгозбірні передано 10 нових персональних комп'ютерів. В автоматизованому комп'ютерному режимі розпочинають роботу всі підрозділи бібліотеки.

2007 року в бібліотеці відкрито відділ інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення бібліотеки. У центральному корпусі відкрито комп'ютерний читальний зал, покликаний стати центром збирання, зберігання і надання доступу читачам до інформації на електронних носіях. Комп'ютерний читальний зал надає такі послуги: вільне користування фондом електронних матеріалів; доступ до електронного каталогу бібліотеки та мережі Internet: вихід на Web-сайти вітчизняних і зарубіжних бібліотек, а також до повнотекстових баз даних; самостійна робота з текстами, графічними і табличними редакторами; запис на електронні носії інформації, роздрукування матеріалів тощо. Автоматизація бібліотечних процесів внесла цілий спектр нових, раніше недоступних бібліотекарю можливостей, одночасно ліквідувала рутинні, одноманітні операції та підвищила ефективність роботи шляхом її модернізації.

Якісно новим напрямом роботи стала наукова діяльність бібліотеки, яку спрямовували директор і вчений секретар бібліотеки. Відомий науковець і краєзнавець Віктор Степанович виявив великий інтерес до питань історії, теорії і методики бібліотечної справи, проблем бібліографознавства, виступив організатором кількох бібліотечнознавчих конференцій різних рівнів, зініціював і зредагував чотири випуски «Наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство», більше 20 біобібліографічних покажчиків серії «Постаті в освіті і науці» та 4-х випусків серії «Хмельниччина краєзнавча» та ін. У

співавторстві опублікував нарис історії університетської бібліотеки «Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту» (співавторство з Л. Ф. Філінюк) (2009), монографію «Бібліотеки Поділля (друга половина XIX – початок XX ст.)» (співавторство з О. Б. Айвазян) (2016), колективну монографію «Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька область» (2010) та ін. У співпраці з професором Т. І. Ківшар, досліджував кам'янецький період бібліотечної та бібліографічної діяльності всесвітньовідомих бібліографів С. О. Сірополка, Л. У. Биковського, М. І. Ясинського, опублікував низку наукових статей [5, с. 37, 38]. До наукових досліджень залучалася переважна більшість працівників бібліотеки, які брали активну участь у проведенні наукових конференцій з питань бібліотекознавства, готували наукові статті, ставали укладачами бібліографічних покажчиків тощо. Слід наголосити, що Віктор Степанович приділяв велику увагу редагуванню всіх наукових статей працівників бібліотеки та бібліографічних покажчиків.

Всі ці нововведення вимагали суттєвих змін у кадровій роботі, посилення освітнього потенціалу, добору працівників з фаховою підготовкою, а головне – організації їх навчання і самоосвіти. З метою підвищення професійного рівня працівників було організовано школу передового бібліотечного досвіду з основ наукового дослідження, в якій працівники бібліотеки опановували теорію і методику наукового пошуку, написання різних видів наукових праць. З допомогою Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти проведено курси підвищення кваліфікації й проатестовано групу працівників. Атестація виявилася чималим стимулом посилення інтелектуального потенціалу, мотивації діяльності. Крім того, у бібліотеці розпочала роботу школа молодих бібліотекарів, проведено цикл практичних занять і консультацій з опанування комп'ютерною технікою, раз у квартал проходили фахові семінари з участю керівників усіх бібліотечних підрозділів.

Велика увага з боку директора була приділена краєзнавчій роботі бібліотеки. У жовтні 2009 року було прийнято рішення про створення

зведеного краєзнавчого каталогу наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (ЗвКК), головне призначення якого – найповніше та різнобічне відображення існуючих документів про край, місто, університет тощо. Була врахована специфіка нашої бібліотеки, яка нараховувала 14 підрозділів, розташованих у різних районах міста. Керівникам структурних підрозділів доручено вивчати свої фонди з метою виявлення краєзнавчих документів, надавати інформацію в картковому варіанті до ЗвКК. Визначено завдання для керівників структурних підрозділів: сформувати тематичні краєзнавчі картотеки у підрозділах бібліотеки згідно їхнього профілю. Згодом сформовано електронний варіант «Зведеного краєзнавчого каталогу», який включено до програми «УФД. Бібліотека».

Важливе місце в краєзнавчій діяльності бібліотеки займає підготовка краєзнавчих бібліографічних покажчиків. Колектив бібліотеки досяг значних успіхів у цій сфері. Це, насамперед, науково-допоміжні ретроспективні бібліографічні покажчики: “Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета (церковного историко-археологического общества) (1876–1916) : зведений каталог і покажчик змісту” (В. Прокопчук, Н. Крючкова), “Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2008)” (Т. Опря, В. Пархоменко, Л. Савченко, Є. Сільвеструк), “Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1920–2009) : бібліогр. покажч. змісту” (О. Веселовська, Т. Опря, В. Пархоменко), покажчик “Періодичні видання доби української революції 1917–1920 рр. у відділі рідкісних видань” (Н. Крючкова).

Вагоме місце займає укладання персональних бібліографічних покажчиків, які виходять в серії “Постаті в освіті і науці” (22 вип.). Ця серія розкриває науковий доробок вчених, подає бібліографічні відомості і літературу про їх життя та діяльність. У підготовці до друку покажчиків цієї серії беруть участь працівники всіх підрозділів бібліотеки.

З 2003 по 2012 рр. видавався “Бюлетень з проблем вищої школи”, до якого включено розділ “Наукові праці викладачів університету” за поточний рік. За

ініціативою директора бібліотеки В. С. Прокопчука з 2005 по 2013 рр. виходив друком “Календар знаменних і пам'ятних дат університету”, в якому подано хронологічний перелік визначних дат університету, ювілейних дат викладачів, розкрито їх науковий доробок.

2013 року вийшов друком покажчик “Бібліографічні покажчики у фонді наукової бібліотеки К-ПНУ ім. І. Огієнка : метабібліографія”, в якому вперше зібрана і систематизована інформація про бібліографічні покажчики, наявні в 14-ти структурних підрозділах бібліотеки.

2012 року започаткована серія “Хмельниччина краєзнавча”, в якій вийшли друком такі покажчики: “Просвітницький рух на Поділлі (1906–2011)”, вип. 1; “Матеріали і тези Подільських історико-краєзнавчих конференцій (1965–2010) : зведений каталог і покажчик змісту”, вип. 2. У 2014 році серія була зареєстрована у Державній реєстраційній службі України (УКРДЕРЖРЕЄСТР) тому наступні випуски покажчиків цієї серії мають подвійну нумерацію; “Шевченкіана Хмельниччини”, вип. 1(3); “Наукові збірники історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зведений каталог і покажчик змісту”, вип. 2(4); “Наукові філологічних факультетів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зведений каталог і покажчик змісту”, вип. 3(5). Ці покажчики є справжнім компасом у пошуку відповідей для дослідників історії краю.

Довга дорога життя нашої бібліотеки пов'язана із університетом, читачами та книгами. У бібліотечній справі надзвичайно важливу роль відіграє колективна праця, адже всі зрушення, починання, успіхи є результатом наполегливої, професійної праці всіх співробітників бібліотеки. Одним із важливих факторів розвитку бібліотеки є її кадровий склад. У сучасній концепції управління персонал визнається найважливішим стратегічним ресурсом, яким необхідно ефективно керувати, вкладати в його розвиток. Варто відзначити вміння Віктора Степановича працювати з людьми, навчати молодих фахівців, запрошувати на роботу, адже під час головування в ДЕК у Кам'янець-

Подільському коледжі культури, він підбирав кадри, які стали гарними фахівцями бібліотечної справи у К-ПНУ ім. І. Огієнка.

На посаді директора бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Віктор Степанович Прокопчук доклав максимум зусиль у процес трансформації бібліотеки в центр сучасних науково-інформаційних ресурсів університету, перетворення її в культурний осередок, де проходять художні виставки, літературні вечори, презентації, зустрічі з непересічними особистостями, творчою молоддю, зібрання культурно-мистецьких товариств. Він зумів запалити нову іскру в житті колективу, залучивши до співпраці громадські організації і об'єднання молоді, людей поважного віку. Віктору Степановичу властиві такі риси характеру, як висока вимогливість до себе, професіоналізм, пунктуальність, надзвичайна працездатність, комунікабельність, відкритість до спілкування. Йому притаманні висока порядність, толерантність, доброзичливість, чуйність, готовність за потреби надати допомогу тим, хто поруч.

Восени 2015 року Віктор Степанович вийшов на заслужений відпочинок. В колективі бібліотеки часто згадують його словами шани і подяки, цінують його високий професіоналізм і досвід мудрого наставника. На цій посаді його замінила кандидат історичних наук, старший викладач кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Л. В. Климчук, керівник нового типу, яка вміло організовує, координує, ініціює роботу працівників книгозбірні, навчаючи їх працювати в нових суспільних умовах.

Список використаних джерел:

1. Бабій Л. М. Директори бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство.* Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2008. Вип. 1. С. 72–78.
2. Баженов Л. В. «Про край в якому я живу» (до 75-річчя професора Віктора Прокопчука). *Краєзнавство.* 2019. № 3. С. 32–39.

3. Доктори наук, професори Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : довід.-бібліогр. вид. / уклад.: І. М. Конет, В. С. Прокопчук. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. С. 340–353.
4. Завальнюк О. М. Прокопчук Віктор Степанович. *Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Персональний вимір.* – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. С. 305–328.
5. Климчук Л. В. Керівники бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1918–2018 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство.* Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2018. Вип. 5. С. 26–41.
6. Копилов С. А., Конет І. М. Віктор Степанович Прокопчук (до 70-річчя від дня народження і 50-річчя педагогічної і наукової діяльності) : довід-бібліогр. видання. Кам'янець-Подільський : Абетка-Світ, 2014. 188 с. : іл.
7. Прокопчук Віктор Степанович, директор бібліотеки. *Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка* [ювілейне видання] / авт.-упоряд. Я. Я. Білейчук. Київ : Логос Україна, 2008. С. 126.
8. Прокопчук В. С., Філінюк Л. Ф. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту : іст. нарис. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 284 с. : іл.

The article tells about one of the leaders of the library business of Ukraine, a wise professional leader who has impeccable authority and is able to direct the team to fulfill the tasks of the scientific library of Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko - Victor Stepanovich Prokopchuk and the transformation of his university library. management (2004-2015).

Key words: *Viktor Stepanovych Prokopchuk, Ivan Ogienko Kamyanets-Podilsky National University, library, library director, electronic catalog, electronic library, information technologies.*

СЛОБОДЯНИК МИХАЙЛО СЕМЕНОВИЧ – ЗНАНА ПОСТАТЬ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВІ

У статті розповідається про життя та науково-педагогічну діяльність одного з лідерів бібліотечної справи сучасної України – Михайла Семеновича Слободяника.

Ключові слова: *М. С. Слободяник, вчений. бібліотекознавство, документознавство, комунікації, бібліотека.*

Глобальні процеси всебічних змін у світовому суспільстві на зламі ХХ та ХХІ ст., розвиток інформаційних процесів, швидка інформатизація всіх архівних та бібліотечних процесів докорінно змінює характер діяльності бібліотек. Виникають нові умови комплектування фондів, каталогізації книг та інших інформаційних ресурсів, аналізу і синтезу інформації тощо. Бібліотеки не встигали за цими змінами, галузь потребувала нових конструктивних рішень професійних бібліотекарів та архівістів, які мали спокійно осмислити ситуацію і сказати своє слово на захист документальної спадщини бібліотек і архівів, бібліотечної професії.

У науці та освіті чільна роль належить особистості Вченого і Педагога. Якраз такою особистістю в бібліотечній справі є провідний вітчизняний бібліотекознавець та документознавець, доктор історичних наук, професор Михайло Семенович Слободяник.

Він народився 21 грудня 1949 року у м. Поліське Київської області у сім'ї службовців; його мати Ніна Давидівна Сливняк була вчителькою російської літератури, а батько Семен Захарович Слободяник – працівником культури. Саме завдяки їм відбулось формування людських цінностей, а ще мати дуже любила і розумілась на бібліографії. Ця пристрасть передалась сину, і першим професіональним інтересом майбутнього вченого стала галузева бібліографія. Після закінчення середньої школи в 1968–1973 роках Михайло Семенович навчався у Київському державному інституті культури, а у 1979 році вступив

до аспірантури Московського державного інституту культури. Під науковим керівництвом професора Костянтина Васильовича Тараканова він у 1982 році захистив кандидатську дисертацію із спеціальності бібліотекознавство та бібліографія на тему «Вдосконалення системи інформаційного та бібліографічного обслуговування спеціалістів НДІ (за матеріалами НДІ з механізації сільського господарства)».

Науково-педагогічну роботу Михайло Семенович розпочав у 1982 році, коли прийняв пропозицію Міністерства культури Узбекистану і зайнявся організацією нової кафедри бібліотекознавства і бібліографії в Наманганському факультеті Ташкентського державного університету культури.

Подальша професійна діяльність у провідних бібліотеках і відомих вишах сприяли формуванню М. С. Слободяника як ученого, педагога і керівника. Дуже плідним для його творчого зростання і реалізації схильності до науково-організаційної та адміністративної праці став період роботи в 1986–1997 роках у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського, де він займав посади зав. Відділом бібліотекознавства, а з 1992 року – директора інституту бібліотекознавства. Різноманітна практика цієї величної бібліотеки постійно ставила перед керівником нестандартні завдання. Розв'язання яких поліпшувало бібліотечну практику. Значну увагу М. С. Слободяник приділив тут розробці загальнотеоретичних проблем бібліотекознавства, а також прикладним аспектам формування фондів та інформаційно-бібліотечного обслуговування. Пріоритетний напрям його діяльності у цей період – наукове забезпечення трансформації бібліотеки в умовах інформатизації. Результатом цієї роботи стала розробка і реалізація якісно нової моделі функціонування бібліотеки в системі наукових комунікацій. Бібліотеці надавалося право міжнародного наукового співробітництва, проведення міжнародних конференцій, нарад, симпозіумів. Це знайшло свій відбиток у прийнятих у вересні 1989 р. «Основних напрямках розвитку ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР на період до 2005 року». Основними завданнями розвитку бібліотеки було визнано створення та забезпечення збереження універсальної документної

бази для проведення наукових досліджень в АН УРСР, максимальне охоплення світового документного потоку та координація комплектування з бібліотеками інших відомств, створення автоматизованого банку даних, впровадження мережевої інформаційної технології. Передбачався розвиток бібліотечних фондів, виходячи з його складу та змісту, що розділялися на фонди загального зберігання та унікальні фонди. Бібліотечна наука мала спрямовуватися на створення теоретичних засад розвитку бібліотечної системи в новій інформаційній структурі суспільства з урахуванням багатоаспектності її взаємозв'язків, розробку інноваційної бібліотечної технології, що забезпечує сумісне використання паперових, мікрографічних та електронних носіїв інформації тощо.

М. С. Слободяник бере активну участь у процесі налагодження органічно пов'язаної системи бібліотечної діяльності у совокупності всіх її функцій: комплектування, опрацювання, зберігання, обслуговування та інформування. Вчений вважав, що в сучасному бібліотекознавстві відбувається еволюція від теорії відмирання бібліотеки до її розуміння як важливої складової частини системи соціальних комунікацій. Потрібна висока адаптованість бібліотеки до потреб суспільства і конкретних споживачів. Слободяник пропонував модель бібліотеки, що складається з таких елементів: інформаційний потенціал – інформаційна діяльність – комунікативний процес – управління.

Основними складовими елемента інформаційний потенціал є бібліотечний фонд і каталоги та електронні бази даних. Ці ресурси повинні відповідати інформаційним потребам суспільства і особистості як учасника комунікаційного процесу.

Елемент інформаційна діяльність покликаний забезпечити ефективний пошук і надання читачам бібліотеки первинних і вторинних документів, а також інтегрованої та синтезованої інформації. В результаті інформаційної діяльності розробляється система інформаційної продукції та послуг для читачів і зовнішніх користувачів бібліотеки.

В елементі інформаційний процес виділяються такі комунікаційні відносини: бібліотекар – читач, бібліотекар – бібліотекар, читач – читач, віддалений користувач – сайт бібліотеки або інтернет-ресурси.

Серед основних завдань управління виділяється моніторинг функціонування основних елементів моделі і оперативне внесення необхідних змін. Запропонована модель розглядалась автором як базова.

Плідна діяльність та теоретичні розробки вченого склали міцний фундамент для подальших особистих наукових досягнень М. С. Слободяника та лягли в основу його першої такої за змістом в Україні докторської дисертації «Наукова бібліотекаб еволюція структури і функцій в період інформатизації», захист якої відбувся в 1995 році. Слободяник став першим бібліотекознавцем, який захистив докторську дисертацію в Україні. На формування Слободяника як вченого вплинула велика група знаних вчених: відомі професори Олена Павлівна Довгопола, Лев Захарович Амлинський, Станіслав Олексійович Трубніков, Юрій Сергійович Зубов, відомі бібліографи Аліса Леопольдівна Шполянська і Михайло Павлович Гастфер, провідні теоретики Емілія Костянтинівна Беспалова, Олег Павлович Коршунов, Анатолій Миколайович Ванєєв та інші.

Значну роль у його професійному житті відіграла робота на посаді однієї з провідних бібліотек України – Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української Академії сільськогосподарських наук. Саме тут більшість теоретичних напрацювань Михайла Семеновича знайшло практичну реалізацію. Протягом 1998–2000 років бібліотека одержала статус наукової установи, що дозволило здійснити дослідження проблем, серед яких центральне місце зайняла інформатизація бібліотеки як інформаційно-ресурсної бази агропромислового комплексу України. Основні бібліотечні технологічні процеси були автоматизовані. М. С. Слободяник ініціював і очолив два крупних проекти, що і сьогодні реалізуються бібліотекою: випуск реферативного журналу «Агропромисловий комплекс України» і біобібліографічна серія «Академіки Української академії аграрних наук».

На початку нового століття Михайло Семенович зробив важливий вибір – зайнявся викладацькою роботою як основною, вирішив присвятити себе підготовці молодих фахівців. З 2000 року, не полишаючи наукової роботи, визначає основним пріоритетом своєї діяльності підготовку нових кадрів для інформаційної сфери. У Київському національному університеті культури і мистецтв ним започаткована кафедра та факультет документальних комунікацій і міжнародної інформації. Науково-педагогічна діяльність вченого набула розквіту з 2002 року в Державній Академії керівних кадрів культури і мистецтв, де йому було присвоєно вчене звання – професор. Здобута роками педагогічна майстерність у поєднанні з толерантністю, вимогливим і доброзичливим ставленням до студентів допомогли завоювати повагу студентів і педагогічного колективу. Заслуженим авторитетом професіоналів користується міжнародний науковий журнал «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», головним редактором якого був М. С. Слободяник, та щорічна Міжнародна науково-практична конференція «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики», що з 2004 року постійно організовувалися під керівництвом Михайла Семеновича. Слободяник активно працював у редколегіях низки фахових часописів («Советское библиотековедение», «Бібліотечний вісник», «Бібліотечна планета», «Інформація і ринок», «Вісник Книжкової палати»).

Михайло Семенович є автором понад 220 наукових публікацій, які посідають гідне місце у науковому національному надбанні України. Його праці набули широкого визнання в країні та за її межами, стали настільними книгами з вивчення вітчизняного бібліотекознавства, бібліографознавства і документознавства. Ось основні з них:

- Слободяник М. С. Архіви і бібліотеки в сучасному суспільстві: проблеми збереженості документальної історичної пам'яті. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2005. № 4. С. 4–6.

- Слободяник М. С. Базова модель бібліотеки як соціальнокомунікаційної інституції. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2009. № 4. С. 5–7.
- Слободяник М. С. Бібліотека. Документ. Комунікації (до 60-річчя від дня народження і 35-річчя наукової діяльності) : вибр. пр. / уклад. О. Кириленко; за наук. ред. В. Г. Чернеця. Київ : Ліра-К, 2010. 306 с.
- Слободяник М. С. Бібліотека та її роль у системі наукових комунікацій. *Бібліотечний вісник*. 1994. № 2. С. 2–4.
- Слободяник М. С. Бібліотечна наука в Україні: до підсумків десятирічного розвитку. *Бібліотечна планета*. 2002. № 1. С. 6–12.
- Слободяник М. С. Бібліотечна справа України: стратегічні напрями прориву. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2007. № 4. С. 4–6.
- Слободяник М. С. До історії діяльності Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави. *Бібліотечний вісник*. 1998. № 4. С. 30–34.
- Слободяник М. С. До питання структуризації комунікаційних наук. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2006. № 2. С. 4–6.
- Слободяник М. С. Документологія: зміст. Перспективи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2004. № 4. С. 4–9.
- Слободяник М. С. Документологія: проблематика фундаментальних досліджень. *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: матеріали III міжнар. наук.-практ. конфер., Київ, 16–18 трав. 2006 р. Київ, 2006. С. 3–5.*
- Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. Київ : *Бібліотечний вісник*, 1995. 267 с.
- Слободяник М. С. Інформаційне забезпечення процесу реформування вищої освіти в Україні. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2004. № 2. С. 4–7.

- Слободяник М. С., Зворський С. Л. Історичні дослідження в сучасному українському бібліотекознавстві: тенденції і перспективи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2004. № 3. С. 13–19.
- Слободяник М. С. Комітет для заснування Національної бібліотеки Української держави: основні напрямики і результати діяльності. *Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.)* : зб. наук. пр. Київ, 1998. С. 108–117.
- Слободяник М. Концептуальні засади розвитку вищої бібліотечної освіти. *Бібліотечна планета*. 2001. № 1. С. 23–24.
- Слободяник М. С. Методологічні засади розвитку вищої бібліотечної освіти в Україні. *Філософія освіти XXI ст.: проблеми і перспективи*: методол. семінар, 22 листоп. 2000 р. : зб. наук. пр. Київ : Знання, 2000. Вип. 3. С. 475–478.
- Слободяник М. С., Проценко М. Б. Міжнародна інформація : навч.-метод. посіб. 2007. 107 с.
- Слободяник М. С. Перспективная модель научной библиотеки. *Інформаційна та культурологічна освіта на зламі тисячоліть*: матер. міжнар. наук. конфер. до 70-річчя ХДАК. Харків : ХДАК, 1999. Ч. 2. С. 99–105.
- Слободяник М. С. Развитие библиотечной науки в Украине. *Вестник БАЕ*. 2002. № 4. С. 44–49.
- Слободяник М. С. Современные проблемы библиотековедения в Украине. *Вестник БАЕ*. 2004. № 1. С. 44–49.
- Слободяник М. С. Стратегічні пріоритети розвитку бібліотечної справи в Україні. *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики*: матер. V міжнар. наук.-практ. конфер., Київ, 20–22 трав. 2008 р. Київ, 2008. С. 5–6.
- Слободяник М. С. Формування електронної бібліотеки як бібліотекознавча проблема. *Вісник ХДАК*. Харків, 2004. Вип. 14. С. 116–127.

- Слободяник М. С. Теоретико-методологічні засади формування електронних бібліотек. *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство* : наук. зб. Київ, 2002. Вип. 5. С. 41–44.
- Слободяник М. С. Трансформація змісту діяльності національної бібліотеки України в період формування інформаційного суспільства. *Вісник ХДАК*. 1999. Вип. 1 : Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика. С. 22–29.
- Слободяник М. С. Українське бібліотекознавство на зламі століть. Українське бібліотекознавство (1991–2008) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / уклад.: М. С. Слободяник, О. А. Політова ; наук. ред. та авт. вступ. ст. М. С. Слободяник. Київ, 2010. С. 5–20.
- Слободяник М. С. Уточнення поняття "документ" в контексті розвитку понятійного апарату документознавства. *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики*: матер. V міжнар. наук.-практ. конфер., Київ, 20–22 трав. 2008 р. Київ, 2008. С. 78–80.
- Слободяник М. С. Формування загальної теорії документа: історія, сучасність, перспективи. *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики*: матер. IV міжнар. наук.-практ. конфер., Київ, 21–23 трав. 2007 р. Київ, 2007. С. 3–4.

Наукова школа М. С. Слободяника займає сьогодні провідне місце в дослідженнях актуальних проблем бібліотекознавства, документознавства, бібліографознавства. До її складу входять відомі практики, які займають помітне місце на «бібліотечному олімпі» держави. Не лише в Україні, але й за її межами широко відомі імена О. Б. Виноградової, С. Л. Зворського, О. Г. Кириленка, В. П. Ярощук та інших. Щорічні міжнародні конференції під науковим керівництвом професора збирали науковців з різних країн, об'єднували енергійних, талановитих, творчих людей, які відкривали нові течії в науці, обґрунтовували неординарні рішення. Його аспіранти (серед яких і директор нашої бібліотеки Людмила Вікторівна Климчук) успішно захищали

кандидатські дисертації. Всі його учні обирали практично значущі теми, володіли сучасними методами наукових досліджень. Їх відрізняла сумлінність у проведенні дослідження та узагальненні його результатів. Переважна більшість його учнів продовжила ефективно займатись наукою і після захисту кандидатської дисертації.

Але найголовніша характеристика особистості вченого знаходиться у вимірі людських якостей. Він легко міг розгніватись навіть через дрібницю, але, поряд з тим, умів не тримати зла, поєднував доброзичливість та вимогливість. Цінував людей за вміння працювати, завжди говорив правду в очі. Життєвий шлях М. С. Слободяника обірвався 14 серпня 2015 року. Архів вченого зберігається в НБУВ.

На вшанування пам'яті вченого в наукових і освітніх закладах України регулярно відбуваються наукові заходи. Зокрема, від грудня 2015 року в інституті бібліотекознавства НБУВ започатковано щорічні бібліотекознавчі студії «Михайло Семенович Слободяник – вчений, педагог». Видано низку біобібліографічних покажчиків, укладених в провідних бібліотеках України.

Список використаних джерел:

1. Слободяник М. С. Бібліотека. Документ. Комунікації : вибрані праці / уклад. О. Кириленко, за наук. ред. В. Г. Чернеця. Київ : Ліра-К, 2010. 308 с.
2. Слободяник М. С. Архіви і бібліотеки в сучасному суспільстві: проблеми збереженості документальної історичної пам'яті. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2005. № 4. С. 4–6.
3. Слободяник М. С. Трансформація змісту діяльності національної бібліотеки України в період формування інформаційного суспільства. *Вісник ХДАК*. 1999. Вип. 1 : Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика. С. 22–29.
4. Слободяник М. С. Українське бібліотекознавство на зламі століть. *Українське бібліотекознавство (1991–2008) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / уклад.: М. С. Слободяник, О. А. Політова ; наук. ред. та авт. вступ. ст. М. С. Слободяник*. Київ, 2010. С. 5–20.
5. Слободяник М. С. Трансформація змісту діяльності національної бібліотеки України в період формування інформаційного суспільства. *Вісник ХДАК*.

1999. Вип. 1 : Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика. С. 22–29.
6. Слободяник М. С. Современные проблемы библиотековедения в Украине. *Вестник БАЕ*. 2004. № 1. С. 44–49.
7. Бібліотекознавство: теорія, історія, організація діяльності бібліотек: підручник / Ільганаєва В. О., Ковальчук Г. Д., Самійленко Т. П. та ін. ; за ред. М. С. Слободяника, В. О. Ільганаєвої. Харків : Основа, 1993. 176 с.

УДК 01:821.161.2"19"Вагилевич

Т. О. Швачка, м.Київ

БІБЛІОГРАФІЯ У НАУКОВІЙ І ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА

У статті висвітлено життя і діяльність визначного українського поета, етнографа, бібліографа, громадського діяча ХІХ ст. І. Вагилевича. Подано огляд праць ученого, розкрито його бібліографічну діяльність, яка тісно пов'язана з історичними, етнографічними, лінгвістичними та літературознавчими дослідженнями.

***Ключові слова:** Іван Вагилевич, «Руська трійця», українська література, етнографія, бібліографія.*

Період національно-культурного відродження й становлення нової літератури на Галичині припадає на першу половину ХІХ ст. Видатною постаттю тієї доби був український поет, філолог, етнограф, фольклорист, археограф, бібліограф, громадський діяч, співзасновник «Руської трійці», один із зачинателів нової української літератури на Галичині – Іван Миколайович Вагилевич (1811–1866).

Мета статті полягає у комплексному аналізі наукового доробку І. Вагилевича, його внеску в розвиток української національної культури, зокрема української бібліографії.

Народився Іван Вагилевич 2 вересня 1811 р. у селі Ясень Стрийського округу (нині Рожнятівського району Івано-Франківської області) в сім'ї сільського греко-католицького священика. Раннє дитинство він провів серед селян, що належали до української етнографічної групи бойків. Уже тоді він

почав цікавитися українською історією, фольклором та життям українських селян.

Після успішного закінчення чотирирічної школи в місті Бучачі 1822 р. І. Вагилевич продовжив навчання у Станиславівській гімназії (нині Івано-Франківськ). Протягом 1830–1839 рр. він навчався у Львівській греко-католицькій духовній семінарії та одночасно прослуховував курс філософії у Львівському університеті.

Формування світогляду й культурних інтересів І. Вагилевича відбувалося під час навчання у Львівській семінарії, що «містила в своїх мурах під той час найліпші сили духові» [11, с. 358] і припало на період найінтенсивнішого розвитку українського романтизму та піднесення суспільної активності студентства 1830-х рр. на Галичині. На той час Львів був одним із центрів слов'янської науки та культури, тому І. Вагилевич часто відвідував бібліотеку Інституту Оссолінських (нині ЛННБУ ім. В. Стефаника), читальний зал якої відкрився у 1832 р., та користувався приватними колекціями. Саме тоді він познайомився з М. Шашкевичем (1811–1843) та Я. Головацьким (1814–1888) і поєднав свою літературну, наукову й громадську діяльність з їхньою. Результатом творчої співпраці митців стало створення у 1830-х-рр. напівлегального демократично-просвітницького та літературного гуртка «Руська трійця», члени якого, як писав К. Левицький, ставили собі за мету «працювати ціле життя для добра руського (українського) народу і відродження руської народної словесності» [5, с. 7].

Під час навчання в семінарії І. Вагилевич цікавився історією, філологією та етнографією, вивчав не лише твори українських письменників і фольклористів (М. Максимовича, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки), а й праці представників інших слов'янських народів. Особливо на творчість І. Вагилевича вплинула романтична поема чеського й словацького поета і фольклориста Я. Коллара «Дочка Слави», з якої він переклав українською мовою окремі сонети, перейняті духом свободи.

Вивчаючи життя, традиції та історію українців, І. Вагилевич упродовж 1830-х рр., як і інші члени «Руської трійці», подорожував багатьма містечками та селами Галичини, Буковини та Закарпаття, занотовував свої спостереження, які лягли в основу численних добірок матеріалів з народознавства, фольклористики, історії та мовознавства. Прагнучи отримати досвід опрацювання стародруків та рукописних пам'яток, І. Вагилевич вивчав особові збірки документів та приватні бібліотеки на запрошення їхніх власників. Зокрема, навесні 1932 р. спільно з Я. Головацьким вирушив у село Диків упорядковувати бібліотеку графа Я. Тарновського. Працюючи з ранку до пізньої ночі «молодые труженики науки» переписували «рукописи, излагали содержание, объясняли, переводили на польский язык и ежедневно по утрам представляли результаты исследований графу» [2, с. 237]. У результаті археографічних занять І. Вагилевичем і Я. Головацьким було виявлено та опрацьовано цінні пам'ятки давньоукраїнського законодавства – списки Кормчої книги XII – XIII і XV ст. із текстами статутних грамот князів Володимира Святославича і Ярослава Володимировича (Мудрого) та інші актові джерела XIV – XV ст. [10, с. 425].

У 1833 р. члени «Руської трійці» уклали першу рукописну збірку власних поезій та перекладів під назвою «Син Русі», яка повинна була заохотити гуртківців спробувати писати власні твори народною мовою.

Під впливом слов'янських народно-визвольних ідей у членів «Руської трійці» зародився задум видати ще одну літературну збірку «Зоря» (1834), в якій вони хотіли помістити народні пісні, свої віршовані та прозові твори, переклади, історичні та публіцистичні матеріали. На жаль, через цензуру їм не вдалося реалізувати цю ідею. Зокрема, І. Франко зазначив, що «літературна збірка "Зоря" мала бути виразом нових, щиро народних і zarazом слов'янофільських змагань галицько-руської молодіжі» [12, с. 273].

Вагомим внеском «Руської трійці» у розвиток нової української (руської, за тогочасною термінологією) літератури на Галичині було видання у Будапешті альманаху «Русалка Дністровая» (1837), де найповніше змогли

зреалізуватися прогресивно-романтичні та літературно-наукові погляди І. Вагилевича та його товаришів і без якої важко було б уявити подальший розвиток галицького письменства. Серед опублікованих у збірці творів значне місце посідають оригінальні поеми І. Вагилевича «Мадей», «Жулин і калина», добірка народних пісень та наукова передмова до них («Передговор к народним руським пісням»), яка надала збірці саме того суспільно-політичного звучання, яке істотно сприяло її загальному визнанню. У квітні 1837 р. майже весь тираж «Русалки Дністрової» було конфісковано, світ побачило лише 200 примірників. Згодом Я. Головацький зазначав у своїх спогадах, що хоча гуртківців і пробачили за незнання законів, проте після заборони «Русалки Дністрової» «наступило полное разочарование, рассеялись мечты о движении русско-народной письменности» [2, с. 266].

Значущість видання «Русалки Дністрової» належно зуміли оцінити творці української літератури та культури. У листі від 17 квітня 1837 р. Т. Павлович писав, що «Русалка Дністровая» – це «перша книга, написана простою народною українською мовою і надрукована нашими гражданськими буквами» [9, с. 84]. І. Франко відзначив, що «"Русалка Дністровая", хоть і який незначний її зміст, які незначні думки в ній висказані, була свого часу явищем наскрізь революційним» [11, с. 90].

Перші спроби підняти з занепаду та «протоптати стежку до письменства» рідному слову на Галичині І. Вагилевич і М. Шашкевич із одностудцями зробили під впливом творів П. Шафарика, В. Караджича, І. Котляревського, М. Максимовича та інших. Однак, якщо харківська школа романтиків (І. Срезневський, А. Метлинський, М. Костомаров, Л. Боровиковський) виявляла себе переважно у творенні літературної мови, то одностудці «Руської трійці» зробили вагомий внесок у розвиток культури збирацькою діяльністю в галузі фольклору, етнографії та народного прикладного мистецтва, а також лексикографії [8, с. 343].

У цей період І. Вагилевич проявляв великий інтерес до вивчення пам'яток середньовічної писемності слов'янських народів. У 1836 р. він здійснив свій

перший повний переклад славетного «Слова о полку Ігоревім» українською та польською мовами, додавши до нього науковий коментар. Український переклад було опубліковано лише в 1884 р. У 1840 р. спільно з польським істориком, перекладачем та археографом А. Бельовським (1806–1876) І. Вагилевич переклав польською та українською мовами «Повість временних літ (XII ст.), яка вийшла друком у Львові аж через 24 роки під назвою «Літопис Нестора» з додатками «Повчання Володимира Мономаха» і «Лист князеві Олегові Святославовичу» (1864, 1866) [7, с. 103].

Остаточне формування його наукових інтересів відбулося до початку революції 1848 р. На цей час він більше уваги приділяв філології, хоча не полишав студій із етнографії та археології, використовуючи кожную нагоду для дослідження народного життя та культури краю. Доробок І. Вагилевича цього періоду доповнюють його наукові праці з філології – «Передговор к руським народним пісням» (1837), «Граматыка малоруського языка» (1845) та «Статті про південно-руську мову», які були написані до 1843 р., проте залишились неопублікованими. У 1843 р. дослідник також уклав рукописний збірник колядок і щедрівок «Слов'янське свято коляда», який було надруковано лише в 1983 р. у збірнику «Народні пісні в записах Івана Вагилевича». Автор вступної статті та упорядник М. Шалата зазначив, що при житті І. Вагилевича «унікальне зібрання колядок і щедрівок, багатшого за яке, мабуть, не мав жоден фольклорист світу, так і не з'явилося окремим виданням» [6, с. 11].

У 1830–40-х рр. І. Вагилевич цікавився етнографією та фольклором Прикарпатських українців: гуцулів, бойків і лемків. Зокрема, йому належить стаття «Гуцули, мешканці східної частини Карпатських гір», опублікована польською мовою у 1838 р. в одному з празьких часописів. Також у Празі він опублікував ґрунтовну працю про бойків – «Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині» (1841). У рукописному вигляді залишилася його стаття про лемків, написана польською мовою. Її україномовний варіант було опубліковано в 1965 р. під назвою «Лемки – мешканці Західного Прикарпаття». Свої основні фольклористичні міркування І. Вагилевич виклав у «Demonologiji slowianskij»,

«Zarysach do demonografij» та інших працях, більшість із яких, на жаль, не опубліковані й донині [8, с. 347].

Свої розвідки І. Вагилевич часто друкував у чеських та польських періодичних виданнях («Časopis českého Muzeum», *Przegląd naukowy*», «Biblioteka Ossolińskich», Biblioteka Warszawska, «Dziennik literacki» та ін.).

Від революції 1848 р. і до кінця життя І. Вагилевич уже не вдавався до будь-яких радикальних вчинків. Активна громадсько-культурна та політична позиція поступалася науковій праці. У 1848 р. він залишив свій сільський прихід у селі Нестаничі (нині Радехівського району Львівської області), де протягом двох років був парохом, переїхав до Львова і видав перше число українсько-польської газети «Дневник Руський». Працюючи її редактором, І. Вагилевич опублікував кілька статей з історії літератури під назвою «Замітки о руській літературі», в яких стверджував, що українська література бере свій початок від часів Київської Русі (згодом цю думку обстоювали М. Грушевський та В. Перетц). Газета також друкувала статті про діяльність Кирило-Мефодіївського товариства та висловлювала симпатії до прогресивних сил польського суспільного руху. Саме через заборону у 1848 р. «Дневника руського» І. Вагилевич не закінчив публікацію своїх «Заміток о руській літературі» – першої на Галичині спроби нарису історії української літератури, починаючи від давніх часів до 40-х рр. XIX ст. [8, с. 344].

У 1851 р. І. Вагилевич працював протягом дев'яти місяців у бібліотеці Оссолінських у Львові, але був звільнений через відсутність сталих релігійних переконань [13, с. 84].

Упродовж 1852–1861 рр. І. Вагилевич, не маючи постійної роботи, заробляв на прожиття та утримання сім'ї випадковими підробітками. Зокрема, йому довелося працювати коректором та експедитором у редакціях польських газет «Gazeta Lwowska» і «Glos». На сторінках додатку до газети він систематично друкував давні документи з історії Галичини та Буковини XIV – XVIII ст. українською, польською, латинською мовами і супроводжував їх детальними науковими коментарями та поясненнями. У 1854–1861 рр.

І. Вагилевич брав участь у підготовці нового видання «Словника польської мови» С. Лінде, який і донині вважається шедевром слов'янської лексикографії. Деякий час займався перекладами українською мовою урядових документів адміністративного органу – Крайового віділу та редагував виступи депутатів Галицького сейму (1861). Саме тоді І. Вагилевич написав працю «Українські польськомовні письменники» [13, с. 85].

Із 1862 р. і до кінця життя І. Вагилевич працював на посаді наукового керівника з упорядкування лонгерського міського архіву Львова (архіваріуса). Застосовуючи у своїй роботі новаторський, науково обґрунтований підхід до справи, він запровадив нову методику поділу документів та їх описування, створив Колекцію пергаментних грамот, вперше в Україні підготував до неї розгорнутий опис реєстрового типу. Значну за обсягом роботу вчений виконав з укладання інвентарю, хронологічного і алфавітного індексів, створення підручної науково-довідкової бібліотеки архіву. Загалом, згідно з твердженням К. Распа, який в той час обіймав посаду кустоша (хранителя), І. Вагилевич виконав більше двох третин обсягу робіт, пов'язаних з упорядкуванням міського архіву Львова. За неповних чотири роки вчений упорядкував і підготував до друку 1 200 документів XIV – XVIII ст. з історії Львова та Східної Галичини, які згодом увійшли до багатотомного видання «Akta grodzkie i ziemskie» (1872, т. 3–4); також у цей період вчений працював над підготовкою видання «Monumenta Polonice Historika» (1864) [4, с. 90].

Як багатогранна особистість І. Вагилевич зробив свій внесок і в розвиток української бібліографії. Бібліографічна діяльність ученого тісно пов'язана з його історичними, етнографічними, лінгвістичними та літературознавчими дослідженнями. Найактивніше в цій галузі вчений працював у 1840-х рр. До його наукових досягнень слід віднести бібліографічні покажчики: «Польські письменники-русини» з додатком «Латинські письменники-русини» (1843); «Європейська бібліографія», в основу якого покладено персональний принцип розміщення матеріалу; тематичний покажчик, присвячений історичній

бібліографії – «Джерела про населення стародавньої Європи», який залишився незавершеним.

Помітне місце у творчому доробку вченого займають бібліографічні огляди літератури в історичних та етнографічних дослідженнях та його кореспонденції. Доведено, що І. Вагилевич є автором статті «Літературні повідомлення зі Львова», яка була анонімно надрукована 1841 р. у журналі «Москвитянин». Ця невелика за обсягом праця ученого містить стислу характеристику літературного і наукового руху в Східній Галичині й Польщі, інформацію про періодичні видання та їх вартість. Значний бібліографічний матеріал містить надрукований у «Дневнику руському» літературний огляд «Замітки о руській літературі» (1848), «Хронологічні таблиці до загальної історії», монографія «Виведення початків слов'ян від фрако-іллрійців» (1854, опубліковано фрагмент) [3, с. 79-103].

На жаль, наукову спадщину вченого й досі не зібрано й не вивчено повністю, а всі його суто бібліографічні праці, за винятком «Заміток о руській літературі», залишилися в рукописах. Серед дослідників творчої та наукової спадщини І. Вагилевича перших десятиріч ХХ ст. чи не найбільше присвятив уваги вченому М. Возняк. Його студії стосуються як аналізу наукових праць, присвячених писемним пам'яткам, історії та граматиці української мови, так і бібліографічним заняттям ученого [1]. У 1993 р. дослідник Г. Дем'ян видав монографію «Іван Вагилевич – історик і народознавець», в якій окремий розділ присвятив вивченню «діяльності вченого в царині архівної справи та бібліографії» [3].

Свідченням визнання І. Вагилевича як бібліографа є, зокрема, факт опублікування у 1996 р. за його незавершеним рукописом бібліографічного покажчика друкованих книг українських авторів, які писали латинською та польською мовами – «Польські письменники-русини» з додатком «Латинські письменники-русини» (1843), що стало можливим завдяки видавничій ініціативі Південно-Східного університету в Перемишлі [14].

Останні роки життя І. Вагилевича минули в тяжких умовах, однак йому вдалося завершити велику кількість історичних досліджень, які в основному залишилися в рукописах. Як громадський діяч у своїх політичних і релігійних переконаннях він не був послідовним, через що не завжди знаходив порозуміння з провідниками української національної ідеї. Водночас, не зважаючи на суперечливі моменти у житті та творчості І. Вагилевича, він є визначним етнографом, археографом, архівістом, бібліографом, одним із зачинателів українського руху просвітництва, першовідкривачем багатьох фольклорних українських тематик, цілісною особистістю та яскравим представником інтелігенції Галицької України першої половини ХІХ ст.

Список використаних джерел:

1. Возняк М. З бібліографічних занять Івана Вагилевича. *Записки НТШ*. Львів, 1913. Т. 116, кн. 4. С. 168–176.
2. Головацький Я. Пережитое и перестраданное. *Письменники Західної України 30–50-х років ХІХ ст.* Київ, 1965. С. 229–285.
3. Дем'ян Г. Іван Вагилевич – історик і народознавець. Київ : Наук. думка, 1993. 151 с.
4. Кметь В. Вагилевич Іван Миколайович. *Українська архівна енциклопедія*. Київ, 2008. – С. 89–91.
5. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848–1914 рр. На підставі споминів. Львів, 1926. 736 с.
6. Народні пісні в записах Івана Вагилевича / [упоряд., вступ. ст. і прим. М. Й. Шалати]. Київ : Муз. Україна, 1983. 158, [1] с. : іл., ноти.
7. Петраш О. О. «Руська трійця» : М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та їхні літературні послідовники. 2-ге вид., допов. Київ : Дніпро, 1986. С. 85–117.
8. Рева Л. Г. Іван Вагилевич і проблема україно-польського громадянського та культурного порубіжжя. *Українська біографістика*. 2012. Вип. 9. С. 338–351.
9. «Русалка Дністрова» : Документи і матеріали / упоряд. Ф. І. Стеблій та ін. Київ : Наук. думка, 1989. 544 с.
10. Стеблій Ф. І. Вагилевич Іван Миколайович. *Енциклопедія історії України*. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1 : А–В. С. 425.
11. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наук. думка, 1980. Т. 26 : Літературно-критичні праці (1876–1885). 462 с.

12. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наук. думка, 1984. Т. 41 : Літературно-критичні праці (1890–1910). 683 с.
13. М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький : бібліогр. покажч. / М. П. Гуменюк, Є. Є. Кравченко ; ред. Г. Ю. Гербільський. Львів, 1962. 135 с.
14. Wagilewich J. Dalibor Pisarze polscy Rusini (wraz z dodatkiem: Pisarze Lacińscy Rusini). Przemysl, 1996. 318 s.

The article describes the life and activities of a prominent Ukrainian poet, ethnographer, bibliographer, public figure of the 19th century I. Vahylevych. An overview of the scientist's works is presented. His bibliographic activity closely related to historical, ethnographic, linguistic and literary studies is revealed.

Key words: *Ivan Vahylevych, «Ruska Triitsia», The Ruthenian Triad, Ukrainian literature, ethnography, bibliography.*

ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 023-024.87:027.7(477.43-25)ХНУ

О. Б. Айвазян, О. О. Мацей, О. С. Нечипорук, м. Хмельницький

МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО РЕЖИМУ РОБОТИ БІБЛІОТЕКИ УНІВЕРСИТЕТУ

У статті розглядається виконання в дистанційному режимі основних функцій бібліотеки ЗВО на прикладі роботи наукової бібліотеки Хмельницького національного університету під час карантину.

Ключові слова: *бібліотека закладу вищої освіти, функції бібліотеки ЗВО, дистанційне обслуговування користувачів, віддалена робота, бази даних, віртуальна система обслуговування, інтернет-технології.*

Всесвітня пандемія та запровадження карантину внесли свої корективи як в організацію роботи університету, так і його бібліотеки, яка понад два місяці була зачинена, а працівники вимушені були перейти на дистанційний режим роботи. Аналіз ситуації показав правильність вибраного книгозбірнею вектору, спрямованого на розвиток електронних послуг та ресурсів, водночас визначилися й недоліки і проблеми, які потребують подальшого вирішення.

Варто зазначити, що в професійній публіцистиці активно висвітлювалося питання дистанційної роботи з читачами, зокрема й в працях Айвазян О., Таланчук О., Бичко О. [1, 2, 3]. Але віддалена форма внутрішньої бібліотечної діяльності практично не вивчена, тому виникла необхідність проаналізувати цей напрям у бібліотечній практиці.

Мета статті – визначити рівень готовності книгозбірні до виконання основних бібліотечних функцій в умовах дистанційної роботи та зазначити подальші завдання з розвитку бібліотечних технологій.

Для кращого розкриття теми розділимо бібліотечні функції на два види: обслуговування користувачів та внутрішні бібліотечні процеси. Віртуальна система обслуговування користувачів діє в науковій бібліотеці Хмельницького національного університету (далі НБ ХНУ) понад 20 років. За цей час було розроблено та затверджено програму автоматизації бібліотеки; створено вебсайт книгозбірні; весь активний фонд відображено в електронному каталозі, а карткові читацькі каталоги та картотеки законсервовано; було створено БД «Читачі» та розпочато активне наповнення електронної бібліотеки, до якої згодом приєдналася потужна повнотекстова БД інституційного репозитарію «ElarKhNU» (<http://elar.khnu.km.ua/jspui/?locale=uk>). Саме наявність цих БД забезпечила надання основних бібліотечних віртуальних послуг – бібліографічних, з пошуку інформації та доступ до повних текстів навчальної, методичної, наукової та довідкової літератури за різними дисциплінами, чому сприяла цілеспрямована політика комплектування електронної бібліотеки університету. А віртуальна довідкова служба, електронна пошта та внутрішня система «Електронний університет» допомогли налагодити зв'язок між користувачем та бібліотекою.

Сучасний розвиток технологій і суспільства дозволили збільшити коло доступних ресурсів завдяки інтернету та надавати нашим читачам розширені бібліотечні довідки, які включають не тільки бібліографічну інформацію, а й повнотекстову. Невичерпним науковим джерелом став доступ і до наукометричних платформ Web of Science, Scopus, Springer Nature, завдяки яким вчені університету та міста отримали можливість не тільки безкоштовно слідкувати за розвитком наукової думки, але й через свої публікації просувати власний науковий доробок у світову спільноту науковців.

На допомогу користувачам у віртуальному середовищі НБ ХНУ працює низка сервісів – МБА, ЕДД, БД «Книгозабезпечення», «Замовлення нової літератури» тощо. Читачі звикли до бібліотечних послуг онлайн, а бібліотекарі звикли їх надавати, тому як для користувачів, так і для бібліотечних працівників перехід на дистанційну роботу не виявився проблемою, а

використання електронних ресурсів збільшилося. Це підтверджує той факт, що проти аналогічного періоду минулого року (березень–травень 2019 р.) відвідуваність сайту за період карантину зросла на 31,7%; кількість завантажених файлів із БД ЕБ збільшилася на 87,2%, а показник кількості завантажених файлів з інституційного репозитарію за 5 місяців цього року склав понад 60% від загальної кількості минулого року.

Якщо проаналізувати функції бібліотеки з обслуговування користувачів, закріплені в Положенні «Про наукову бібліотеку Хмельницького національного університету» (диференційне та безкоштовне обслуговування, надання можливостей для взаємовикористання бібліотечних фондів, здійснення індивідуального та групового інформування, взаємодія з інформаційними установами країни, надання доступу до БД за її межами, підготовка до видання бібліографічних посібників, створення електронних БД, виконання всіх видів довідок, проведення виставок, оглядів, масових заходів тощо), то можна констатувати повне виконання бібліотекою в дистанційному режимі поставлених перед нею завдань.

До прикладу, під час карантину ні на мить не припинялося інформаційне обслуговування користувачів, яке проводилось в режимі ВРІ (15 абонентів) та ДОК (11 абонентів). За перший період карантину надано 15 розширених довідок на запити викладачів, виконувалися й запити в системі «Віртуальна довідка», надавалися різноманітні консультації викладачам через електронну пошту та в телефонному режимі.

Продовжувалася у дистанційному режимі й робота з підготовки біобібліографічних покажчиків до ювілеїв науковців вишу, готувалися нові списки монографій та підручників для оновлення інформації на сторінках Вікіпедії. На сайті бібліотеки оновлювались списки «Публікації вчених ХНУ в Scopus та WoS» (2019, 2020 рр.), презентовано віртуальні виставки «До ювілею вченого», «Україна в Другій світовій війні 1939–1945 років», «Свято української душі» (до Дня вишиванки).

Вирішилося питання і з проведенням масових заходів. Бібліотекарі брали участь у святковому онлайн-засіданні «Великдень всіх нас на гостини просить» студентського літературного театру «Глорія» та онлайн-засіданні театру «Глорія» і клубу «Роса» «Травнева перемога», присвяченого 75-й річниці Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні.

Тепер розглянемо чинники забезпечення роботи бібліотечних працівників у дистанційному режимі. Безперечно, вагома роль у забезпеченні діяльності книгозбірні під час карантину фахівців відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення, робота яких напряду залежить від якості технічних, програмних засобів та швидкості інтернету – як бібліотечних, так і власних (у співробітників вдома).

Усе обслуговування користувачів онлайн здійснювалося через вебсайт книгозбірні, який працював безперебійно, що дало можливість забезпечити максимальний доступ користувачів до ресурсів бібліотеки. Складнішим виявилось виконання у віддаленому доступі функцій, спрямованих на роботу з фондом та його оптимізацію, організацію та обмін, ведення електронного каталогу та БД.

Для організації дистанційної роботи фахівцями відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення було створено віртуальний сервер, за допомогою якого співробітники бібліотеки з домашніх ПК отримали авторизований доступ до АБІС «УФД. Бібліотека» і можливість працювати з її основною БД «Електронний каталог» та допоміжними модулями.

Здійснювалося редагування і наповнення електронного каталогу, проводилася робота з БД «Читачі», «Навчальні дисципліни ХНУ», «Тематичний каталог», «Звіти з НДР», «Модульне середовище для навчання» та ін. На замовлення кафедр формувалися списки книгозабезпечення з дисциплін для акредитації спеціальностей. Активно наповнювалися новими матеріалами та редагувалися найбільші повнотекстові БД: «Електронна бібліотека» та «Інституційний репозитарій». Здійснено редагування алфавітно-предметного покажчика та тематичного рубрикатора інституційного

репозитарію «Теми», переглянуто відповідно понад 500 та 2 750 рубрик. Можна сказати, що карантин посприяв значному покращенню якості БД, адже зменшення штатного розпису не дозволяло займатися редагуванням ЕК та інших БД у повній мірі, оскільки працівники були зайняті обслуговуванням, роботою з фондом, проведенням масових заходів тощо.

Робота з фондом у дистанційному режимі здійснювалася через комплектування, придбання та облік нових надходжень. Опрацьовано 11 каталогів, замовлено понад 60 назв видань. Сформовано замовлення для передплати періодичних видань України, необхідних для забезпечення наукового та навчального процесів. На замовлення користувачів та редакційно-видавничого центру ХНУ здійснювалася систематизація за УДК. З метою доукомплектування проаналізовано склад обмінних фондів бібліотек закладів вищої освіти, які розміщені на сайтах книгозбірень. На основі відібраної літератури з обмінних фондів Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича КНУ ім. Т. Шевченка, Науково-технічної бібліотеки Вінницького національного технічного університету сформовано листи-замовлення.

Багато уваги під час карантину було приділено інформуванню користувачів про ресурси та можливості книгозбірні. Через вебсайти бібліотеки та університету, соціальні мережі до читачів доводилася інформація про те, як можна отримати ту чи іншу послугу, надавалися онлайн-консультації з користування базами даних, здійснювалося інформування про вебінари, заходи, нові надходження, віртуальні виставки тощо.

Зрозуміло, що карантин не став перепорою і для наукової роботи книгозбірні й підвищення кваліфікації, а, навпаки, значно активізував цю роботу. Провідні фахівці бібліотеки займалися науковими дослідженнями, спрямованими на удосконалення бібліотечних технологій, зокрема з питань підвищення ефективності комунікацій з користувачами, удосконалення та розвитку ресурсної бази та бібліотечних сервісів, організації комфортного середовища для читачів та моніторингу використання електронних ресурсів. Матеріали результатів проведених досліджень готувалися до публікації у

фахових виданнях, матеріалах науково-практичних конференцій. Проведено також аналіз окремих напрямів роботи, здійснено редагування регламентуючих документів.

Продовжувалася робота з наповнення краєзнавчих БД. У рамках дослідження та популяризації історії Хмельницького національного університету розпочато збір матеріалів до «Календаря знаменних та пам'ятних дат ХНУ» на 2021 рік.

В умовах карантину співробітники активно займалися самоосвітою, підвищували фаховий рівень та вивчали досвід діяльності інших книгозбірень України і світу. Використовуючи можливості масових відкритих онлайн-курсів «Prometheus», бібліотекарі успішно закінчили та отримали іменні сертифікати з тем: «Медіаграмотність: практичні навички», «Медіаграмотність для громадян», «Цифрові комунікації в глобальному просторі». Від інших українських навчальних платформ засвоєно онлайн-курси та отримано сертифікати за темами: «Академічна доброчесність в університеті», «Ефективні презентації», «Як стати YouTube-блогером», «Цифрова безпека та комунікація в онлайні», «Бібліотека – відкритий публічний простір», «Мистецтво слухати».

Традиційні заняття з підвищення кваліфікації продовжувалися в режимі відеоконференцій (програма ZOOM). Для колективу проведено бібліотечні відео консультації «Подання інформації на сторінку наукової бібліотеки ХНУ в соціальній мережі «Фейсбук»: проблеми, помилки, оцінка діяльності» та «Досвід роботи зарубіжних бібліотек у період карантину».

Слід відзначити й організаційну складову в період дистанційної діяльності книгозбірни. Напередодні карантину з метою своєчасного доведення інформації до бібліотекарів у вайбері була створена група «НБ ХНУ», в якій зареєструвалося 22 співробітники з 30-ти працюючих. Згодом до групи підключилися ще троє. Таким чином, поза зоною оповіщення з різних причин залишилося п'ятеро працівників. Відповідальність за зв'язок з ними було покладено на завідувачів відділами, які підтримували зв'язок не тільки з цими підлеглими, а й з усіма працівниками відділу для вирішення виробничих та

організаційних питань, моральної (психологічної підтримки), привітань з днем народження, іншими святами тощо.

Вже наступного карантинного тижня після ректорату було проведено в системі ZOOM відеонараду при директорів (як за звичайного режиму роботи). Такі наради вирішили проводити щотижня як загальні збори колективу, щоб масово інформувати колег про діяльність університету та виробничі питання. У подальшому в системі ZOOM проводилися й інші заходи, про що вказувалось вище. У даному контексті слушну думку висловила у своїй статті Колеснікова Т.: «Дуже важливо бачити обличчя колег, чути їхній сміх у відповідь на розповіді про робочі курйози, згадувати забуті жести і забавні гримаси при обміні новинами» [4].

Варто зазначити, що за перший тиждень карантину було складено план роботи бібліотеки в дистанційних умовах і кожен працівник чітко знав свої завдання щонайменше на місяць. Зрозуміло, що згодом ці плани зазнали змін і доповнень, адже тоді ніхто не припускав, що карантин затягнеться на тривалий час, але попри все вже на першому етапі працівники були готові до виконання своїх функцій і завдань.

Контроль за виконанням роботи здійснювався через звітування працівників перед завідувачами відділами, у свою чергу завідувачами щотижня звітували перед адміністрацією бібліотеки. Узагальнені щотижневі звіти адміністрація надсилала проректорові, відповідальному за роботу бібліотеки. Згодом, після двох місяців діяльності у віддаленому режимі, виникла необхідність в аналізі виконання бібліотекою основних функцій, у результаті чого було створено «Методику виконання основних функцій НБ у дистанційному режимі» – документ, який регламентує віддалену роботу книгозбірні і в подальшому, за потреби, може стати додатком до Положення «Про наукову бібліотеку Хмельницького національного університету».

Неможливо (та й не варто) в одній статті описувати всю діяльність книгозбірні в цей важкий період. Важливо те, що співробітники книгозбірні завдяки автоматизації усіх процесів бібліотечної діяльності, власній

згуртованості та багаторічному досвіду були готові до дистанційної роботи й виконували її, незважаючи на труднощі, особливо в розподілі годин роботи на домашньому комп'ютері з дітьми, які навчалися також дистанційно, здавали іспити, а зважаючи на заробітну плату бібліотекарів, більша частина працівників поки не може собі дозволити мати кілька ПК у себе вдома.

Крім незадовільної матеріально-технічної бази працівників важливим недоліком виявилася відсутність власного дистанційного середовища університету для проведення занять, засідань тощо та недосконала система електронного документообігу. Вже під кінець травня університет мав власний кабінет у ZOOM, засідання в якому не обмежувалися в часі і через координатора можна було замовляти кабінет для проведення нарад.

Важливо зазначити, що для підтримки психологічного стану працівників щодня зранку у вайбері проводилися мінінаради, в яких брали участь усі працівники, де обговорювалися не тільки виробничі питання, але й деякі особисті, зокрема вітання зі святами, з днем народження тощо. Іменинники зауважували, що зазвичай ніколи не отримували стільки вітань від колег, що позитивно відзначалося на настрої всього колективу і сприяло його згуртуванню. Крім того, бібліотека підтримувала зв'язок з ветеранами бібліотеки та приєдналася до благодійної акції із забезпечення самотніх ветеранів університету та бібліотеки святковими пайками напередодні Великодня.

Підсумовуючи сказане, можемо констатувати, що завдяки автоматизації всіх процесів бібліотечної діяльності та завчасній підготовці користувачів і бібліотекарів, НБ ХНУ в дистанційному режимі успішно виконала своє основне завдання – обслуговування користувачів. Аналіз діяльності книгозбірні визначив актуальні завдання для подальшого розвитку роботи в умовах віддаленого доступу, а саме: покращення МТБ бібліотеки, пов'язане з придбанням нового сервера; забезпечення технічними засобами бібліотечних працівників, адже, як показує практика, співробітники, які не мають засобів для дистанційної роботи, в подальшому не зможуть виконувати свої функції;

створення власного віртуального простору та удосконалення електронного документообігу університету.

Список використаних джерел:

1. Айвазян О. Б., Мацей О. О., Чорна Л. П. Бібліотека в системі забезпечення якості освіти в університеті. *Бібліотека: місце традицій, простір інновацій*. 2018. С. 8–11.
2. Таланчук О. Б. Електронна бібліотека – потреба часу. *Бібліотека та сучасні тенденції в інформаційному забезпеченні освітньої, науково-дослідної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів*. 2012. С. 90–96.
3. Бичко О. М. Створення електронної бібліографічної продукції та її використання у довідково-бібліографічному обслуговуванні наукової бібліотеки. *Бібліотека та сучасні тенденції в інформаційному забезпеченні освітньої, науково-дослідної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів*. 2012. С. 194–202.
4. Колесникова Т. О. Організація віддаленої роботи колективів бібліотек університетів України за часів драматичних невідомостей. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/handle/123456789/11914>. (Препринт)

The article considers the remote performance of the main functions of the library of the Free Economic Zone on the example of the work of the scientific library of Khmelnytsky National University during quarantine.

Key words: *library of higher education institution, functions of free economic education library, remote user service, remote work, databases, virtual service system, internet technologies.*

УДК 027.7:001.891+025.5

О. М. Бичко, м. Хмельницький

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕКИ В КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАУКОМЕТРИЧНИХ РЕСУРСІВ

У статті розглянуто впровадження у діяльність бібліотеки Хмельницького національного університету сервісів з підтримки наукометричних досліджень.

Ключові слова: *інновації у бібліотеці, наукометричні бази даних, публікаційна активність.*

Розвиток та реформування вищої освіти визначає пріоритети діяльності сучасних університетських бібліотек. Книгозбірня, як інформаційна інфраструктура вишу, динамічно реагує на стратегічно важливі трансформаційні зміни, що відбуваються у навчальному закладі. Сьогодні актуальною є активна позиція бібліотек закладів вищої освіти (ЗВО) у системі наукових комунікацій, питаннях інтеграції наукових досліджень до світового простору, проблемах формування позитивного іміджу установи. Книгозбірня розглядається як структурний підрозділ, що надає суттєву підтримку науково-дослідній роботі університету, здійснює моніторинг показників публікаційної активності, популяризацію наукометричних ресурсів та сервісів.

Мета статті – розглянути проблемні питання щодо використання наукометричних баз даних, підтримки публікаційної активності університету на прикладі наукової бібліотеки Хмельницького національного університету (НБ ХНУ).

Проблематиці інноваційної діяльності бібліотеки щодо наукометричних досліджень присвячено чимало публікацій як у вітчизняних, так і в зарубіжних джерелах. Окремі аспекти цього питання розглядали Т. Колесникова, М. Назаровець, Т. Ярошенко, Л. Костенко, О. Жабін та інші.

Сьогодні робота університетських бібліотек супроводжується впровадженням сервісів, які найбільш затребувані користувачами у процесі наукових досліджень. Нова сфера діяльності включає: зміщення вектора уваги наукових бібліотек від послуг для читача в цілому до пріоритетності надання послуг автору-вченому; активне партнерство на всіх стадіях життєвого циклу наукового дослідження: від інформування та надання доступу до колекцій документів до розповсюдження, аналізу та оцінки результатів досліджень [2]. Зважаючи на це перспективні напрями інноваційного розвитку НБ ХНУ пов'язаний з удосконаленням інформаційного забезпечення наукової роботи університету:

- розширення функцій інформаційного центру;
- надання доступу до віддалених ресурсів;

- формування власних електронних ресурсів;
- популяризація ідей відкритого доступу;
- підтримка публікаційної активності;
- підвищення рейтингу університету тощо.

Значну роль у підвищенні ефективності науково-дослідної роботи вишу відіграє забезпеченість науковими повнотекстовими базами даних, наявність доступу до наукометричних БД. Найбільш авторитетні міжнародні бази даних, спрямовані на вивчення публікаційної активності за наукометричними показниками, Web of Science (WoS) компанії Clarivate Analytics та Scopus компанії Elsevier. Ці найпотужніші світові інформаційні системи належать до категорії мультидисциплінарних баз даних, що охоплюють практично всі галузі знань.

Використання наукометричних баз даних у дослідницькій діяльності – це відкритий доступ до наукових матеріалів, можливість розповсюдження й оприлюднення власних наукових доробок, отримання актуальної та якісної інформації і відомостей щодо цитування, перспектива міжнародної наукової співпраці. На сьогоднішній день Міністерство освіти і науки України забезпечило ЗВО передплату за кошти держбюджету до БД Scopus та WoS, а також до повнотекстових публікацій видавництва Springer Nature. Бібліотекам вишів відводиться роль щодо організації доступу до міжнародних БД, популяризації та використання цих ресурсів.

Адаптація університетської науки у світовому інформаційному просторі є, наразі, одним з найважливіших напрямків діяльності НБ ХНУ. Роботу з наукометричними БД книгозбірня розпочала з важливої функції – створення єдиного профілю університету для зростання наукової впливовості. З цією метою проведена ретельна робота щодо відбору всіх можливих варіантів написання організації, пов'язаних із зміною назви та різною транслітерацією для присвоєння унікального ідентифікатора. До викладачів донесена інформація про необхідність використання у своїх наукових публікаціях

правильної афіляції (офіційної назви установи та її скорочення за статутом університету) для коректності відображення у міжнародних БД.

На другому етапі роботи бібліотекою були визначені основні напрямки популяризації та використання Scopus та WoS: інформаційна підтримка, консультаційна допомога, освітня діяльність, відстеження публікаційної активності науковців тощо. Важливу роль у цьому відіграє сайт бібліотеки, який знаходиться у постійному вдосконаленні та сприяє науковій діяльності університету. Він представляє собою важливий інструмент для реклами різних продуктів та послуг, інформування користувачів, забезпечення доступу до зовнішніх електронних ресурсів.

На сайті книгозбірні створено окремий розділ з доступом до БД Scopus, WoS, Springer Nature (інформація про їх можливості, інструкції з користування тощо). Для забезпечення інформаційної підтримки професорсько-викладацького складу університету з наукометричної тематики організовано рубрику «Наукометрія», яка містить рекомендації з підвищення рейтингу університету та вченого. Серед них актуальною є реєстрація науковців у міжнародних системах ідентифікації. Рубрика «Створення авторського профілю» містить посилання на популярні спеціалізовані сервіси, такі як ResearcherID та Publons (WoS), Author ID (Scopus), ORCID, Google Академія.

ResearcherID та Publons – системи ідентифікації авторів у Web of Science. Реєстрація у них доступна всім із будь-яких пристроїв і не потребує наявності публікацій, проіндексованих у цій базі.

Scopus Author ID – ідентифікатор автора, автоматично присвоюється кожному, хто має публікації, що індексуються у наукометричній базі Scopus.

Open Researcher and Contributor ID (ORCID) – відкритий, некомерційний проект для створення та підтримки реєстру унікальних ідентифікаторів дослідників. Перевага ORCID – швидка реєстрація та можливість пов'язати різні унікальні ідентифікатори автора, такі як Scopus, WoS, Google Scholar.

Google Scholar є некомерційною пошуковою бібліометричною системою, що індексує наукові публікації та наводить дані про їх цитування. Перевага її у максимальному представленні та індексації матеріалів українських вчених.

Регістрація авторів у системах ідентифікації та систематична робота автора зі своїм профілем дозволяє не тільки контролювати коректність представлених даних у різноманітних наукометричних інструментах, але й покращує видимість наукових робіт у світовому науково-інформаційному просторі [4, с. 27].

Наступним кроком для підвищення іміджу науковця є наявність публікацій у журналах із високим імпаکت-фактором. Імпаکت-фактор – формальний показник інформаційної впливовості наукового видання. Вважається, що чим вище значення імпаکت-фактору, тим вищі наукова цінність та авторитетність журналу. Відомості про журнали можна отримати, використовуючи окремі аналітичні інструменти: Scimago Journal & Country Rank (Scopus) та Journal Citation Reports (WoS). Правильно обраний журнал – це умова успішної публікації. Вибір наукового журналу для публікації статті полягає у вирішенні запитань: яка аудиторія видання, наскільки авторитетні дослідники публікують у ньому свої роботи, як налагоджена процедура рецензування, чи є даний журнал у індексах цитування, який імпакт-фактор журналу тощо. Рубрика на сайті НБ ХНУ «Вибір журналів для публікації результатів досліджень» містить інформацію, де можна ознайомитись: з переліком наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук; переліком українських наукових часописів, які індексуються міжнародними БД; переліком світових журналів, що індексуються БД Scopus та WoS.

Для визначення позиції університету у міжнародних рейтингах працівниками НБ ХНУ проводиться робота з моніторингу та аналізу інформаційних ресурсів: Webometrics Ranking Of World's Universities, Рейтинг вищих навчальних закладів України Scopus, Консолідований рейтинг вишів

України. Співробітники відстежують індекс наукового цитування вчених ХНУ у БД: «Бібліометрика української науки», «Український індекс наукового цитування». Обов'язковим також є постійний контроль за показниками систем рейтингового оцінювання, бо місце у рейтингу визначає реальний вклад ЗВО у вітчизняну чи світову науку. Ця інформація відображена у рубриці «Університет в національних та світових рейтингах» [1, с. 152].

Окремо необхідно зупинитися на діяльності книгозбірні, яка пов'язана з моніторингом публікаційної активності вчених університету. За даними наукометричних баз Scopus та WoS працівники НБ ХНУ створюють рейтингові таблиці науковців із зазначенням кількості публікацій, кількості цитувань, h-індексу, ідентифікаторів авторів тощо. У таблицях надається інформація про викладачів та публікації, що приєднані до єдиного профілю університету, створеного у Scopus та WoS. Статті з неправильною афіліацією не відображаються у профілі установи, тому відповідно залишаються поза рейтингом, на що бібліотека акцентує увагу авторів. Слід зауважити, що книгозбірня лише надає інформацію та показники в університет, а експертна оцінка здійснюється науковими підрозділами. Показником публікаційної активності вчених також виступає рубрика «Науковці ХНУ в наукометричних базах даних», яка містить списки нових публікацій дослідників ХНУ у Scopus та WoS. Списки поновлюються раз на місяць.

Крім публікаційної оцінки науковців, проводиться аналіз створених авторами профілів, який дає можливість виявити некоректність профілю, дублювання або його відсутність. Коригування профілю здійснюють як викладачі так і працівники бібліотеки. Виконання завдань, що стоять перед бібліотекою, повною мірою залежить від інтеграції та координації її діяльності з факультетами, кафедрами, науковими підрозділами, відділами та службами навчального закладу.

Сьогодні якісно нового рівня набуває інформаційний супровід наукових досліджень. Фахівці НБ ХНУ здійснюють інформування викладачів згідно визначених тем з використанням світових наукових ресурсів, надають довідки

чи списки наявності наукових праць авторів у WoS та Scopus, використовують можливості електронної пошти та інформаційної системи «Електронний університет» для розсилки повідомлень.

Ще одна важлива складова діяльності бібліотеки стосується навчання викладачів та студентів роботі зі світовими базами даних наукового цитування та різним аспектам інформаційного пошуку. Бібліотекою організовуються навчальні тренінги, заняття, вебінари про ресурси наукометричних платформ. Тематика та рівень занять для кожної групи (студентів, викладачів) різняться. Якщо студенти на лекційно-практичних заняттях отримують переважно базові навички з пошуку інформації, то науковці можуть ознайомитись з правилами академічного письма, навчитись правильно використовувати інструменти академічної комунікації.

Отже, основні напрямки діяльності НБ ХНУ у контексті використання наукометричних ресурсів:

- коригування єдиного профілю університету в БД Scopus та WoS згідно статуту ХНУ – Khmelnytskyi National University;
- створення та ведення розділів та рубрик на сайті бібліотеки для інформаційної підтримки науковців з проблем наукометрії;
- надання консультативної та практичної допомоги у створенні і редагуванні авторських профілів;
- надання консультацій з вибору журналів що індексуються у БД Scopus та WoS для публікації результатів досліджень;
- моніторинг публікаційної активності, створення рейтингових списків присутності викладачів ХНУ у наукометричних БД;
- створення інформаційних списків за запитом викладачів
- навчання вчених різним аспектам пошуку у міжнародних БД наукового цитування;

Безумовно, бібліотечні працівники зобов'язані постійно набувати нові знання та навички. Новий тип інформаційного фахівця повинен вільно почуватися в інтелектуальному середовищі науковця, працювати з метаданими,

знати пошукові технології, принципи розповсюдження інформаційних ресурсів, збереження даних – тобто мислити як науковець, бути науковцем [3].

Розвиток сервісів з підтримки наукометричних досліджень має стати одним із пріоритетних напрямків роботи університетської книгозбірні. Такі новації розширюють її професійну діяльність, підвищують статус у науковому співтоваристві, закріплюють вплив і престиж в університеті. Це не лише вимога часу, а й запорука успіху.

Список використаних джерел:

1. Бичко О. М. Роль бібліотеки у наукометричних дослідженнях університету. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство.* Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 5. С. 149–153.
2. Колесникова Т. О. Сервісні служби сучасної університетської бібліотеки: обслуговування науковців. *Безпечне інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання* : матер. міжнар. інтернет-конф., 25 трав. 2016 р. Харків : Право, 2016. URL: <http://conf.nlu.edu.ua/bis-2016/paper/view/3915/602>.
3. Назар'єва С. В. Бібліотека як видавець наукових видань. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2017. № 1. С. 6–10. URL: <http://91.250.23.215:8080/jspui/handle/123456789/153>.
4. Скалабан А. В., Юрик И. В. Проблемы идентификации данных в индексах цитирования и пути их решения. *Высшая школа.* 2015. № 6. С. 25–29.

УДК 027.7(477.43-25)ХНУ:004.7:316.776.3

С. А. Молчанова, м. Хмельницький

ПОЗИЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ ЯК ЗАСІБ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ З КОРИСТУВАЧАМИ

У статті розглядаються проблеми комунікації бібліотеки з користувачами в соціальних мережах та засоби їх вирішення, надаються рекомендації щодо створення якісного контенту, представлено досвід позиціонування в інформаційному просторі наукової бібліотеки Хмельницького національного університету.

Ключові слова: соцмережа, наукова бібліотека, користувач, комунікація, бібліотечний контент.

Бібліотека як соціальний інститут, метою якого є не тільки збереження пам'яті людства, а й виконання інформаційної, культурної та просвітницької функцій, є тією організацією, якій вкрай необхідно швидко реагувати на всі сучасні виклики й активно брати участь у процесі інформатизації суспільства (в науковій, технічній, політичній, діловій, освітній та інших галузях життя людства). Майже всі бібліотеки вже добре зрозуміли, що це неможливо робити в самоізоляції, без добре налагодженої комунікації. Мережа «Інтернет», що пов'язала всі континенти, дозволила процесу комунікації вийти на новий рівень. За допомогою інтернету відбуваються знайомство і спілкування людей по всьому світу, укладаються ділові угоди, з'являються нові форми проведення дозвілля і розваг тощо. Поряд з іншими інституціями бібліотека стала повноправним членом інтернет-спільноти, що дозволяє їй повноцінно реалізовувати свої основні функції. І головні питання, які вона ставить собі, – як серед різноманітної інтернет-аудиторії знайти своїх читачів, зуміти втримати їх і залучити до комунікації; за якими критеріями вибирати найкращу платформу для спілкування; як ненав'язливо впливати на потенційних читачів?

Наявність багатьох інтернет-майданчиків на основі онлайн-технологій створюють для бібліотек можливість виробляти потрібний користувачеві контент, а для користувачів – встановлювати комунікацію з бібліотекою та один з одним. До прикладу, на бібліотечному сайті, який є візитною карткою бібліотеки, відображаються всі події, новини та багато іншого, що може бути цікаво і корисно читачам. Отже, бібліотечний сайт є ефективним інструментом із залучення нових користувачів до бібліотеки, проте цього недостатньо для комунікації і вирішення бібліотекою поставлених перед нею завдань.

Однією з головних проблем нинішніх бібліотек є конкуренція з боку інтернету як глобального сховища інформації з усього світу. Основною ділянкою конкуренції між інформаційними структурами за вплив на людей, за словами О. С. Онищенко, є ділянка взаємовідносин інформаціодавця і

інформацієкористувача, у нашому випадку – взаємовідносин бібліотеки і читача [4]. Тому бібліотеки не лише прагнуть залучити якомога більше читачів, але й показати, що в суспільстві немає іншого такого інституту, який зміг би у повній мірі виконувати функції і завдання, поставлені перед суспільством. Для вирішення такого нелегкого завдання одного вебсайту недостатньо. Тому бібліотека змушена освоювати інші можливості, що надаються інтернетом, з метою залучення нових користувачів, представлення своїх послуг і налагодження діалогу як з читачами, так і з іншими фахівцями. На допомогу прийшли соцмережі, завдяки яким бібліотеки вийшли на новий інформаційний рівень.

Актуальність теми зумовлена необхідністю дослідження ефективності бібліотечного представництва та комунікації з користувачами в соціальних мережах, адже саме тут присутня значна кількість читачів, які використовують альтернативні, не бібліотечні можливості отримання доступу до книг та інформації. Попри те, що більшість бібліотек вже давно працюють в інформаційному просторі, головними проблемами залишаються недостатнє вміння працювати в новому комунікаційному середовищі, брак навичок розмовляти з інтернет-аудиторією однією мовою, нерозуміння того, як оцінювати ефективність цієї роботи тощо. Актуальним є й питання використання інструментів й контенту соціальних медіа для реалізації бібліотечних завдань. Незважаючи на те, що тема неодноразово висвітлювалась на сторінках фахових журналів, існує необхідність ретельного вивчення роботи бібліотек у даному напрямі для виявлення і виправлення недоліків їхньої представленості в інтернеті через соцмережі.

Мета статті – проаналізувати ефективність позиціонування бібліотеки в соцмережах, виявити проблеми комунікації з користувачами, надати рекомендації щодо створення якісного бібліотечного контенту.

Термін «соціальні мережі» був введений задовго до появи мережі «Інтернет» – у 1954 році американським соціологом Джеймсом Барнсом у його праці «Класи і збори в норвезькому острівному приході» [5]. Говорячи про

соціальні мережі, Барнс розумів під ними розгалужені взаємозв'язки однієї людини з іншими. У підсумку нове поняття вкоренилося в суспільстві досить швидко і стало активно використовуватися для позначення різних відносин всередині соціуму («мережа знайомств», «партнерські мережі» і т.д.).

Одна з найпопулярніших соціальних мереж у світі – це «Фейсбук», історія якого розпочалася 4 лютого 2004 року, коли чотири студенти Гарвардського університету вперше запустили вебсайт з метою спілкування між собою. Про успішний запуск нового інтернет-сервісу можна судити вже по тому, що через місяць більше половини студентів Гарварду були зареєстровані на фейсбуці. До березня 2004 року кордони мережі розширились і вже охоплювали не лише Гарвард, але й інші університети. Подальше розширення відбувалося настільки стрімко, що вже на сьогодні фейсбук займає перше місце в рейтингу найбільших соціальних мереж світу.

За даними Держстату в 2019 році соціальною мережею «Фейсбук» користувалося 13 мільйонів українців [3], а це означає, що серед всіх користувачів цієї мережі є й наша цільова аудиторія. І залучити її можна на нашу сторінку лише за умов: 1) що ми будемо їй цікаві; 2) що ми надаватимемо не фейки, а правдиву інформацію, якою вони можуть скористатись і на яку зможуть посилатись. Тут знаходиться розбірлива в контенті публіка, тому бібліотечні фейсбук-маркетологи повинні навчитися не тільки успішно утримувати увагу користувачів, але й постійно урізноманітнювати контент. Першим кроком до цього має стати розробка стратегії із залучення користувачів і ненав'язливого просування свого сервісу. Зокрема, «Стратегія діяльності наукової бібліотеки Хмельницького національного університету (далі бібліотека) в соціальній мережі «Фейсбук»», затверджена рішенням методичної ради, є системою скоординованих заходів, що використовуються для інформування дійсних і потенційних читачів (користувачів) про бібліотеку, її ресурси, послуги та можливості з метою підвищення популярності бібліотеки. Стратегія також визначає, як саме бібліотека сприятиме використанню користувачами інформаційних ресурсів, бібліотечних можливостей і послуг;

доноситиме до споживача цих послуг інформацію про конкретну вигоду, перевагу, пов'язану із його статусом користувача бібліотеки.

Сьогодні ми чуємо багато нарікань з приводу того, що зараз читають або дуже мало, або взагалі не читають, що не зовсім відображує дійсність. Згадайте, раніше ми бачили повсюди (в бібліотеках, транспорті, скверах тощо), як люди читали книжки, газети, журнали. Але тепер ми в рази більше бачимо людей, які на роботі, вдома, в транспорті, на відпочинку, навіть на ходу читають тексти з екранів різноманітних приладів (комп'ютерів, планшетів, мобільних телефонів і т. ін.). Отже, читання не зникло, змінилася лише подача текстів – паперові тексти замінилися електронними. При цьому поширюються мінливі суміші об'єктивної і суб'єктивної інформації, що призводить до інформаційного хаосу. Тому стратегія діяльності бібліотеки в соцмережі повинна ґрунтуватися на тому, щоб стати тим майданчиком, де є стабільна, достовірна інформація, що подається на екран приладу, яким користуються наші читачі. Водночас книгозбірня просуває власні послуги через гіперпосилання на сайт бібліотеки, популяризуючи книги й читання.

Важливим моментом для роботи бібліотеки в соцмережах була й розробка «Положення про організацію та політику присутності», де вказуються вимоги щодо офіційного використання бібліотекою соціальних медіа, правила поведінки офіційних представників бібліотеки в соціальних мережах, права видаляти чи вимагати видалення будь-якого матеріалу, в якому порушуються правила та ін.

Тож потрібно насамперед з'ясувати, чим є соцмережа “Фейсбук” для бібліотеки. Це: додатковий ресурс; платформа для реалізації бібліотечних проєктів; можливість заявити про себе; можливість безпосереднього обміну досвідом з колегами, спілкуватися з користувачами, дізнаватися про їхню думку, побажання, зауваження; можливість інформувати про діяльність бібліотеки; інструмент маркетингових досліджень. Не треба забувати, що основне призначення соціальної мережі – інтерактивне спілкування бібліотекаря з користувачами та колегами на відміну від, наприклад,

вебресурсу бібліотеки, основне завдання якого – слугувати джерелом інформації.

Бібліотека в соціальній мережі «Фейсбук» має також свою мету і завдання. Її мета: забезпечувати систематичну та цілеспрямовану популяризацію книги, сприяти культурно-освітньому розвитку, творчій самореалізації користувачів. А як це зробити? Потрібно позиціонувати себе як локальний соціокультурний центр, завоювати підтримку читацької аудиторії саме до нашої бібліотеки. А для цього ми повинні стати ближчими до читацької аудиторії, бути її радником, помічником, цікавим співрозмовником. Звідси випливають завдання, найголовнішими з яких є популяризація бібліотеки та її послуг; підвищення пізнаваності бібліотеки; підтримання репутації книгозбірні, і, звичайно, діалог з нашими підписниками і користувачами.

Отже, для бібліотек соціальні мережі є центром діалогу з користувачами, які самі вирішують, який контент їм споживати. У цьому середовищі можуть бути рівними як великі потужні бібліотеки, так і бібліотеки невеликих міст і сіл [1].

На перший погляд здається все просто – написали якийсь пост, добавили фото чи картинку і все, готово. Але для того щоб бути успішними у просуванні своєї установи через соціальні мережі, потрібно весь час вчитися і діяти відповідно до мети і завдань, а не просто кидати на сторінку все, що заманеться. Ми повинні відрізнятись від інших інформаційних структур тим, що завжди подаємо правдиву, перевірену інформацію, а не закидаємо всіляким непотребом наших користувачів. Цього непотребу у соцмережах вдосталь. Але при цьому є деякі прийоми, які є важливими, оскільки впливають на просування бібліотеки в інформаційному просторі.

По-перше, всі бібліотеки мріють про велике охоплення своєї аудиторії, що означає її зацікавленість в інформації, яка постачається книгозбірнями. Фейсбук пропонує платну рекламу постів, щоб їх побачила велика кількість людей. Але більшість бібліотек не мають можливості платити за рекламу. Відповідно охоплення не буде дуже великим, але збільшуватись, все ж таки,

може. За рахунок чого? За рахунок якісного контенту. Якщо наш контент не цікавий, то користувачі будуть відписуватись або натискати «не показувати мені цього» або «чому я це бачу?». Такий варіант нам не підходить, тому що у нас зовсім інша мета – популяризувати нашу бібліотеку.

Отже, зацікавленість користувачів можна заслужити насамперед якісним контентом. Увага повинна бути націлена не на кількість, а на якість матеріалу – а це цілий комплекс завдань. Важливо знати свою цільову аудиторію, її уподобання і при побудові стрічки новин перевагу надавати тим новинам, що будуть їй цікаві.

По-друге, фейсбук просуває контент, який викликає реакції – лайки, репости, коментарі. Якщо пост цікавий і отримує реакції в першу годину після розміщення, він має більше шансів потрапити у стрічку новин. Тут важливо все: і час розміщення, який варто вибирати на основі статистики, коли більшість підписників знаходяться у мережі, і лайки, і відгуки, і коментарі... Тому якщо наш пост ніхто не «лайкнув», то хоч в нас буде тисяча друзів, скоріше за все, більшість не побачить того, що ми написали. До речі, не всі лайки однаково корисні. Фейсбук ввів їхню градацію, щоб урізноманітнити спектр реакції користувачів на контент. Якщо ми хочемо правильно відреагувати на значимий для нашої аудиторії допис, натискати потрібно тільки «мені подобається», на той самий давно знайомий значок із піднятим вгору великим пальцем. Чому так? Якщо ми бачимо щось, що нас спантеличує, ми обурюємось і висловлюємо, вірніше, показуємо обурення за допомогою насупленого значка. Але це також означає, що ми вимагаємо терміново прибрати текст, а англomовний фейсбук загалом трактує цей смайл однозначно – вам текст не подобається. Те саме і з плачучим смайлом «співчуваю». Тобто це, звичайно, «добре, дякую», але на рейтинг нашого посту вже не діє.

Стосовно репостів, то не всі вони однаково корисні. Якщо ми хочемо поділитися публікацією, ми повинні вказати, чому вона нас зацікавила. Коротко, буквально два слова, але реакція буде зовсім іншою. Важлива й думка

людей, так би мовити, лідерів, – тих, до кого прислуховуються. Репост нашої публікації такою людиною також може залучити додаткових користувачів.

Важливо провокувати аудиторію на спілкування, на зворотний зв'язок. Для цього можна використовувати питання, які змусять користувачів активно коментувати і висловлювати свою думку, проводити опитування. Але тут важливо, як кажуть, не «переборщити», адже у фейсбуці люди відпочивають і змушувати їх часто висловлювати свою думку не зовсім вдала ідея.

По-третє, важливо відразу давати відповіді на запитання користувачів, тому протягом дня потрібно перевіряти, чи є коментарі і питання на наші дописи, щоб мати змогу відповісти відразу.

Отже, якщо наші публікації залишились без уваги, значить, з ними щось не так, тому зупинимось трохи на самому контенті. Яким він повинен бути?

Перше правило – писати потрібно коротко і по справі. Маркетологи з'ясували, що найефективнішими виходять пости з довжиною заголовка не більше 70 символів і з описом не більше 250. Середня довжина найпопулярніших постів у фейсбуці складає від 75–175 символів. До речі, на фото припадає біля 70 відсотків охоплень, тому фото повинні бути якісними, потрібного формату і змісту. Потрібно не забувати, що більша частина користувачів заходить у фейсбук з мобільних телефонів. Те саме стосується й відеороликів. Але іноді неможливо написати коротко, особливо якщо це стосується діяльності якогось письменника або вченого. Необхідно брати до уваги, що користувачі або читають увесь пост, якщо він короткий, або, якщо пост великий, увагу звертають на перше речення і останнє. Отже, якщо користувачів зацікавив початок нашого посту, то він прочитає увесь пост, навіть якщо він чималий. Як це зробити? Можна, до прикладу, звернутися з питанням «А чи знаєте ви, що...?», «А чи відомо вам, що...?» або зацікавити якимось фактом, тоді є вірогідність, що наш пост прочитають увесь.

До цікавих висновків дійшов американський експерт Ден Заррелла, який зауважив, що на ефективність поста впливає частота вживання особистих займенників (я, ми, нас) [5]. Для прикладу порівняємо два речення: «У навчанні

може допомогти електронна бібліотека», «Наша електронна бібліотека обов'язково допоможе вам у навчанні!»).

Попри те, що пост повинен бути невеликим за обсягом, він ще й має бути інформативним. Недостатньо, наприклад, написати, що народився якийсь письменник. Потрібно вказати що це за письменник і чому ми саме про нього згадали, намагаючись популяризувати його творчість. Але це не означає, що ми повинні передерти з Вікіпедії все, що стосується цього автора, адже нашій аудиторії цікаво читати саме наші дописи, а не Вікіпедії. Крім того, ми (як бібліотечна установа) можемо направити користувача у правильному напрямку, запропонувати йому щось цікаве. А ось з цим бувають проблеми, бо часто подаються дуже великі фрагменти, цілі конспекти, десь скопійовані, не завжди продумані, і, що найстрашніше, неперевірені. Отже, це тривала підготовка і потрібно до цього ставитися серйозно.

Основний контент повинен стосуватися бібліотеки, книг і книговидавничої індустрії або заходів, які проводяться або просуваються бібліотекою;напряму вишу (нові підручники, електронні навчально-методичні ресурси, новини науки, інформація щодо конференцій тощо). Але і розважальний контент також має місце. До прикладу, це може бути День обіймів, День спонтанного прояву доброти, Міжнародний день друзів тощо.

Досліджуючи діяльність бібліотеки в соцмедіа, окремо варто згадати про те, чим же наповнює свої сторінки в соціальній мережі бібліотека і що посправжньому популярно серед користувачів. Особливою популярністю користуються матеріали і фотографії, розміщені за підсумками всіляких заходів, що проводяться у книгозбірні. Новини бібліотеки та анонси майбутніх заходів також цікавлять читачів сторінок. На жаль, інша інформація, як-от: цитати з книг, рекомендації читачам і бібліографічні списки, хоч і складають значну частину змісту контенту на сторінках бібліотеки у соцмережі, все ж таки користуються меншим попитом і не викликають значного інтересу серед підписників. Але це не означає, що ми повинні відмовитись від цього. Якщо ми зацікавимо наших підписників, вони будуть заходити на бібліотечну сторінку,

знаючи, що саме тут вони почерпнуть винятково перевірену інформацію і зможуть за необхідності дати на неї посилання.

Потрібно брати до уваги, що користувачі стали більш грамотними і розбірливими, зник «голод» до цікавого контенту. Між тим в бібліотеках залишаються фонди, які представляють всю писемну спадщину України, а самі бібліотеки мають багатий історичний досвід інформаційного обслуговування та широкі інформаційно-бібліотечні зв'язки [4]. Тож потрібно використовувати цей досвід задля ефективної комунікації.

Щоб не пропустити якусь важливу дату або подію, потрібно також скласти план і діяти відповідно до нього. До прикладу, в бібліотеці складено План-календар «Основні знаменні та пам'ятні дати 2020 року і тематика книжково-журнальних виставок до них», що значно полегшує роботу при створенні дописів.

Робота із соціальними мережами забирає багато робочого часу і потребує людських ресурсів, технічних засобів та вмій для сканування, фотографування, відеозйомки та відеомонтажу, формулювання влучного змісту повідомлення, його розміщення в мережі тощо. Задля більш ефективної роботи було залучено фахівців із різних відділів книгозбірні, розроблено графік подачі структурними підрозділами інформації на фейсбук. У кожному підрозділі визначено відповідальних за роботу в соціальній мережі. З метою покращення подачі інформації на сторінку у фейсбук неодноразово проводились заняття з підвищення кваліфікації, де обговорювались проблеми і помилки, з якими стикаються співробітники книгозбірні під час підготовки інформації. Загалом бібліотека рекомендує до 10-ти публікацій на тиждень. Одно-двох дописів на тиждень сьогодні вже недостатньо. Адже якщо ми зацікавили чимось наших підписників, у них виникне бажання зайти ще і ще раз, щоб дізнатись про якусь цікаву для них інформацію. Тому написати, до прикладу, щось у понеділок і п'ятницю означає втрачати своїх потенційних підписників. Але контент повинен бути якісним! Якщо немає можливості писати кожен день, то принаймні кілька якісних постів на тиждень все ж таки повинні мати місце.

Працівники книгозбірні вдало використовують відео та аудіоконтент (наприклад, популяризуючи відкритий доступ до інформації; книги з хештегом «Сторінками забутих книг»; вітаючи з Днем української писемності та мови). Загалом контент, розміщений бібліотекою у фейсбуці у 2019 році, показав, що бібліотека свій потенціал спрямовувала не тільки на популяризацію читання, але й на вивчення шляхів підвищення ефективності використання наукометричних платформ: Web of Science та Scopus. Обидві наукометричні платформи індексують десятки тисяч періодичних видань, а також відстежують публікаційну активність учених. Сприяючи широкому інформуванню про доступ до авторитетних наукометричних баз даних, реферативних журналів тощо, представництво бібліотеки в мережі «Фейсбук» стало інструментом залучення дослідників та науковців до наукової комунікації. Оскільки підписниками сторінки є не лише формальні (ті, що мають читацький квиток) користувачі бібліотеки – студенти, аспіранти, викладачі, співробітники, а й інші науковці, які стежать за інформацією, опублікованою бібліотечними працівниками, можна стверджувати, що бібліотека сприяє розвитку наукової комунікації не лише в стінах університету, а й за його межами. Так, повідомлення про вебінари (можливості платформи Web of Science); про відкритий доступ до наукової інформації (на підтримку руху відкритого доступу); реклама БД; інформація щодо вищої освіти та різні інформаційні заходи викликали зацікавленість багатьох користувачів. Залишається дієвою така форма інформування про події та заходи, як створення галерей, за допомогою яких бібліотека візуально представляє свою діяльність, надає детальний опис і гіперпосилання.

Комунікація з користувачами стосовно розміщеного представництвом бібліотеки в соціальній мережі контенту є додатковим інструментом для визначення бібліотечними працівниками користувацьких потреб, підвищення ефективності їх задоволення і свідчить про якість роботи бібліотеки в інформаційному просторі. Наразі ми отримуємо різноманітні реакції від подяки

користувачів за роботу, обговорення цікавого твору до просто висловлення думки користувачів з приводу якоїсь події.

Життя у цифровому культурному середовищі владно диктує всім і кожному необхідність безперервного навчання. Це стосується й бібліотеки, яка проводить активну роботу з читачами через соціальні мережі, використовуючи їх як чудовий майданчик не тільки для рекомендацій, відгуків, новин, але й для комунікацій з читачами. Але ця робота потребує сьогодні більш масштабного інноваційного насичення, готовності до конкуренції з іншими постачальниками інформації, які часом мають набагато більше переваг (особливо в контексті забезпечення), ніж бібліотечні заклади. Відповідно в сучасних умовах потрібно бути готовим будувати і здійснювати бібліотечну комунікацію, достойно представляти себе як інформаційно-культурний заклад і реалізовувати власні переваги.

Список використаних джерел:

1. Бібліотеки в соціальних мережах: поради та секрети. *Львівська обласна бібліотека для дітей* : веб-сайт. URL: <http://lvivmetod.blogspot.com/2018/06/blog-post.html>.
2. Ден Заррелла. Інтернет-маркетинг по науці. URL: <https://kniga.biz.ua/pdf/4446-39-Internet-marketing.pdf>.
3. Кількість користувачів фейсбук в Україні. URL: <https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/22446/2019-02-14-kilkist-koristuvachiv-facebook-v-ukraini-dosyagla-13-milioniv-doslidzhennya/>.
4. Онищенко О. С. Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури. *Тези доповіді на Міжнародну конференцію «Бібліотека. Наука. Комунікація»*, Київ. НБУВ, 6 жовтня 2015 р.) URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1504:problemi-adaptatsiji-bibliotek-do-umov-tsifrovoji-kulturi-3&catid=105&Itemid=410.
5. Поняття, функції та особливості соціальних інтернет-мереж. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2015/%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F-%D1%84%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96>.

В. Ф. Биковська, м. Кам'янець-Подільський

**КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА ЧИТАЛЬНОГО ЗАЛУ
ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
(2018–2019 РР.)**

У статті аналізується культурно-просвітницька робота читального залу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: *культурно-просвітницька робота, масовий захід, бібліографічний огляд, презентація.*

Бібліотека – душа університету, вона є потужним інформаційним та культурним осередком, забезпечує інформаційну підтримку навчального процесу та наукової діяльності вищого навчального закладу. Сьогодні пріоритетом її діяльності є не лише комплектування фондів, створення електронних каталогів, класичне обслуговування, а й збагачення видів культурно-просвітницької діяльності. Нова концепція системи освіти і національного виховання вимагає від сучасної бібліотеки переорієнтації своєї діяльності, нових форм і методів роботи зі студентською молоддю. Треба констатувати, що з року в рік зменшується кількість користувачів бібліотеки і кількість відвідувань. Тому так гостро стоїть проблема залучення студентської молоді до бібліотеки, прищеплення любові до читання та друкованого слова.

Важливим засобом популяризації бібліотеки є культурно-просвітницька діяльність. Заходи, що проводяться сучасною бібліотекою, сприяють розширенню кругозору, формують нові інформаційні потреби та спонукають студентів до користування послугами бібліотек. Тож бібліотечна діяльність сьогодні змінює свої напрямки, стає багатовекторною та орієнтується на нові вимоги до виховної роботи зі студентською молоддю [1, с. 208].

Виховна робота бібліотеки базується на відповідних нормативно-правових документах: Конституції України, Законі України «Про вищу освіту»,

Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), «Концепції національного виховання», «Концептуальних засадах гуманітарної освіти в Україні (вища школа)», «Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти», Положенням про бібліотеку та розпорядженнями ректора. Культурно-просвітницька і виховна робота проводиться у відповідності до річного плану роботи та плану культурно-просвітницьких заходів бібліотеки, виходячи з плану заходів університету [2, с. 209].

Не один рік тривають дискусії про необхідність масової роботи в бібліотеці вищого навчального закладу. Багато хто розглядає просвітництво як заваду, від якої треба «відписатись». Чи потребує сучасний студент ЗВО масової роботи бібліотеки? Адже головна праця студента – навчання. Бібліотека для нього – лише пункт видачі підручників.

Але чи можлива підготовка повноцінного спеціаліста будь-якого профілю без духовного розвитку особистості, без залучення до багатств історії, культури і мистецтва, без вироблення високих моральних якостей.

Хоча першочергове завдання бібліотеки ЗВО – надання наукової та навчальної інформації, у нашій бібліотеці виходять з того, що масова робота необхідна. Інформаційно-пізнавальна функція масових заходів дає змогу задовільнити потреби читачів у додатковій інформації, у набутті нових знань та розширенні знань уже набутих, у духовному збагаченні особистості [3, с. 243].

Мета нашої просвітницької роботи – залучати студентство якомога більше до відвідування бібліотеки.

Культурно-просвітницька робота бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – це складова виховної системи університету, яка сприяє вихованню в молодого покоління якісно нових ціннісних орієнтацій і пріоритетів, позитивно впливає на становлення особистості студентів. Вона відіграє важливе пізнавальне значення, сприяє формуванню загальної та професійної культури студентської молоді, їх інтелектуальному та естетичному вихованню.

Культурно-просвітницька робота вищого навчального закладу – це не тільки кількість проведених заходів, а й спосіб донести книгу до читача, спосіб життя колективу за певними законами, традиціями, це – складова виховної системи нашого університету. Входження особистості до такої системи сприяє її розвитку й вихованню високих моральних якостей, почуття гуманізму, орієнтації на українську культуру, мову, національно-патріотичні традиції [4, с. 359].

Важливу роль у проведенні культурно-просвітницької роботи бібліотеки нашого вузу займає читальний зал історичного факультету.

З метою поглиблення знань з історії, розширення світогляду наукового світосприйняття, забезпечення духовного світу читальний зал історичного факультету проводить культурно-просвітницькі заходи, які сприяють задоволенню інформаційних та духовних потреб. Під час їх проведення використовуються різноманітні усні та наочні форми роботи [5, с. 269].

У своїй роботі читальний зал використовує різноманітні форми і методи інформування та популяризації літератури:

- книжкові виставки (в т. ч. віртуальні);
- тематичні перегляди;
- бібліографічні огляди;
- презентації монографій, наукових збірників тощо.

Основним і найбільш поширеним видом культурно-просвітницької роботи читального залу історичного факультету є тематичні виставки. Тематичні виставки організовуються з актуальних проблем суспільного життя, науки, культури, мистецтва, з тем, орієнтованих на певну групу користувачів, присвячені річницям знаменних дат і діяльності видатних людей, на допомогу навчальному процесу, з метою популяризації окремих видань [6, с. 291].

Їхня мета – допомогти користувачеві в отриманні та поглибленні знань з окремих питань, шляхом популяризації спеціально підібраної літератури.

На протязі 2018–2019 рр. у читальному залі було організовано 30 тематичних виставок. В основному вони були присвячені визначним історичним подіям, видатним діячам, наприклад:

- Соборна мати Україна – одна на всіх, як оберіг;
- Крути – трагедія і гордість України;
- Україна у Другій світовій війні;
- Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Республіки;
- Гетьман Іван Мазепа та його доба.

В 2018 році Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка відзначив своє 100-річчя заснування. З нагоди цієї події в читальному залі була оформлена розгорнута книжкова виставка «Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка: віхи історії», яка своїм змістом охопила всю історію існування університету. Виставка складається з двох розділів:

- Історія створення Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;
- Діячі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

У наш інформаційний вік головний зміст просвітницької діяльності не змінюється, але з розвитком нових технологій і потреб молодого покоління до нових видів інформаційних ресурсів виникає потреба у впровадженні нових технологій під час проведення культурно-просвітницьких заходів.

Основною умовою успіху культурно-просвітницької роботи в сучасній бібліотеці університету є розуміння того, що нинішні студенти – це освічене, всебічно розвинуте покоління, яке завдяки новітнім технологіям має колосальний доступ до будь-якої інформації.

Враховуючи потреби сучасних користувачів бібліотеки, бібліотекар підрозділу крім традиційних паперових виставок оформляє та розміщує на сайті бібліотеки і віртуальні виставки, які доповнюють перелік тем на історичну тематику. Протягом 2018–2019 рр. на сайт було подано 8 віртуальних виставок.

В читальному залі історичного факультету традиційно проводяться бібліографічні огляди.

Бібліографічний огляд – бібліографічний посібник, що містить узагальнену характеристику сукупності документів, об'єднаних за певною ознакою і побудований як послідовна, внутрішньо структурована розповідь про документи з посиланнями на бібліографічні описи цих документів.

На протязі 2018–2019 рр. у читальному залі було проведено 8 бібліографічних оглядів. Для того, щоб бібліографічні огляди давали належний результат, бібліотекар тісно співпрацює з студентами, викладачами, кафедрами та деканом. Кожна тема огляду узгоджується з викладачами певної дисципліни і є доповненням навчальної програми, наприклад:

- Сакральна архітектура Кам'янця на Поділлі;
- Трипільська цивілізація;
- Гетьман Правобережної України – Андрій Могила.

У читальному залі історичного факультету велика увага приділяється масовим заходам. За два роки в читальному залі відбулось 6 масових заходів.

Гарною традицією на історичному факультеті стало проведення презентацій монографій викладачів історичного факультету. На протязі цих років на підрозділі було презентовано 3 монографії, а саме: О. М. Федькова «Українська соціал-демократична спілка на початку ХХ ст.: у пошуках ідейно-політичної ідентичності», О. Б. Комарніцького «Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти Радянської України у 1920–1930-х рр.», Ю. А. Хоптяра «Кафедра архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін К-ПНУ імені Івана Огієнка: становлення, здобутки, перспективи (30-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.)» та навчального посібника «Основи правознавства» колективу авторів кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін, зокрема, Ю. А. Хоптяра, кандидата історичних наук, В. І. Адамовського, кандидата історичних наук, О. Л. Баженова, кандидата історичних наук, А. Л. Глушковецького, кандидата

історичних наук, А. А. Лубчинського, кандидата історичних наук, А. В. Семенюк-Прибатень, кандидата юридичних наук..

На презентації були запрошені автори монографій, які познайомили зі змістом презентованих книг. Присутні викладачі та студенти брали активну участь в обговоренні нових монографій, задавали по змісту запитання, на які автори люб'язно відповідали. До презентацій організовувались книжкові виставки про творчі доробки авторів, завдяки яким відвідувачі мали змогу більш детально познайомитися з творчістю авторів.

Таким чином, бібліотека сьогодні виступає головною ланкою інформаційної інфраструктури університету, забезпечує підготовку фахівців за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями і стандартами України [7, с. 139]. Культурно-просвітницька робота читального залу історичного факультету сприяє вихованню в молодого покоління якісно нових ціннісних орієнтацій та пріоритетів, позитивно впливає на становлення особистості студентів. Також відіграє важливе пізнавальне значення, сприяє формуванню загальної та професійної діяльності людей, їх інтелектуальному та естетичному вихованню.

Список використаних джерел:

1. Кулаковська О. В., Авраменко О. Ю. Культурно-просвітницька діяльність: роль і значення у сучасному вихованні студентської молоді. *Матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції, 10–11 вересня 2013 року*. Кривий Ріг, 2013. С. 208.
2. Там само. С. 209.
3. Клімчук Т. П. Масово-просвітницька робота в читальному залі природничого факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. 4. С. 243.
4. Грінішина І. І. Змістовне дозвілля студентської молоді в бібліотеках вищих навчальних закладів – важлива сфера формування особистості. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*.

Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 2. С. 359.

5. Гончарова Л. В. Культурно-просвітницька робота в читальному залі історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2013. Вип. 3. С. 269.*
6. Гринішина І. І. Популяризація культурно-просвітницької роботи бібліотеки вищого навчального закладу. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2008. Вип. 1. С. 291.*
7. Прокопчук В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту : іст. нарис. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. С. 139.

The article analyzes the cultural and educational work of the reading room of the historical faculty of Kamyanets Podolsk National University named after Ivan Oriento.

Key words: *cultural and educational work, mass event, bibliographic review, presentation.*

УДК 025.17:027.7:378(477.43-21)К-ПНУ

Л. В. Резнічук, м. Кам'янець-Подільський

КОЛЕКЦІЇ ДОКУМЕНТІВ У ФОНДІ БІБЛІОТЕКИ

У статті подано відомості про книжкові колекції у фонді бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: *документ, бібліотека, фонд, користувач, колекція, обслуговування.*

Однією з найбільш істотних ознак бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка виступає історична

спадкоємність, її багате і неповторне минуле та органічний і нерозривний зв'язок з поступом й структурними змінами, які вона пережила разом з усім колективом університету за 100 років існування. З самого початку роботи університетської книгозбірні пріоритетним напрямком діяльності першого ректора професора Івана Огієнка, переконаного в тому, що без книги немає університету, стала турбота про фонд, як і підібраних ним фахівців бібліотечної справи – Івана Сливки, Степана Сірополка, Льва Биковського, Миколи Плевако, Юхима Сіцінського, Михайла Ясинського та інших. Він доклав великих зусиль для формування фонду, заклавши перший камінь у його фундамент подарованими власними книгами [1, с. 21].

За два роки, на час першої реорганізації університету, книжковий фонд бібліотеки зріс із 114 книг, подарованих ректором, до майже 36 тис. примірників. У його складі нараховувалося більше 17 286 подарованих видань – наукові історичні, філософські, математичні, географічні, економічні праці, зібрання класичної філології, старовинні польські видання, книги з українського національного питання, французька вольтерівська енциклопедія та інші. Найціннішими в книжковому фонді бібліотеки були стародруки, кількість яких у жовтні 1920 року сягнула 814 томів, у тому числі 45 не датованих, 24 – XVI, 82 – XVII і 663 – XVIII століть.

Книжковий фонд бібліотеки формувався з урахуванням завдань підготовки Національних кадрів і замовлень професорів, викладачів. Ріст книжкових фондів, організація доставки літератури з ближчих і віддалених населених пунктів, у тому числі із за кордону, оформлення каталогів, організація роботи читальні, створення факультетських бібліотек і налагодження їх роботи, підвищення фахового рівня працівників, поширення бібліографічних знань серед студентства, створення Бібліотечної ради, інші важливі напрями діяльності книгозбірні стали можливими завдяки безпосередній опіці з боку ректора професора І.І.Огієнка, скоординованій діяльності працівників книгозбірні та всього колективу університету. Діяльність бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського

університету забезпечила їй особливе місце в історії освіти і бібліотечної справи доби визвольних змагань.

За роки свого столітнього існування навчальний заклад зазнав чимало реорганізацій і змін (від Кам'янець-Подільського державного українського університету (жовтень 1918 р. – лютий 1921 р.) – до Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2008 р. – до сьогодні). Особливо тривала і драматична історія щодо надання університету імені Івана Огієнка, яка розпочалася 1990 року і успішно завершилася 20 серпня 2008 року підписанням розпорядження Прем'єр-міністра України за № 1119-р «Про присвоєння імені Івана Огієнка Кам'янець-Подільському національному університету» [6, с. 6].

Комплектування бібліотеки перебуває в центрі уваги і сьогоденного колективу. Оперативне наповнення фонду найновішими виданнями здійснюється на замовлення кафедр, факультетів, науково-педагогічних працівників та на основі картотеки «Незадоволених запитів читачів». Це дозволяє швидко орієнтуватися у видавничому потоці, своєчасно інформувати про новинки літератури та здійснювати результативний пошук необхідних книг за профілями спеціальностей і наукових інтересів. При комплектуванні бібліотечного фонду береться до уваги, що науково-дослідна робота стала пріоритетним напрямом, який визначає рівень акредитації та рейтинг університету. Особливий акцент при сучасному комплектуванні ставиться на придбання електронних ресурсів і поповнення текстових документів через систему Інтернет для істотного збільшення електронної бібліотеки.

Фонд бібліотеки університету станом на 1 червня 2020 року налічує 1 099 770 документів і є багатогалузевим та науковим. Зберігаються та використовуються документальні масиви в чотирьох абонементних та дев'яти читальних залах. Кожен факультет має свій бібліотечний підрозділ, який комплектується галузевою літературою за напрямками підготовки спеціалістів.

Допомогу в комплектуванні фонду бібліотеки надають дарителі та меценати. Традиційно багато книг надходило від ректорів університету різних часів А. О. Копилова, О. М. Завальнюка, С. А. Копилова, проректорів, викладачів університету та здобувачів. Серед закордонних меценатів нашої

бібліотеки – професор Василь Верига з Канади, радник посольства Республіки Польща в Україні з питань культури Ольга Гнатюк, колишній староста Саноцького повіту Богдан Струсь, бургомістр Санока Войцех Бляхарський та інші. Останніми роками фонд поповнився подарованою літературою Павлом-Робертом Магочієм, дарунком від нащадків Павла Миколайовича Дорожинського та ін.

На базі університету виник Центр огієнкознавства – 24 червня 2004 р. вчена рада університету затвердила «Положення про науково-навчальний Центр огієнкознавства», керівництво яким доручила голові всеукраїнського Товариства Івана Огієнка – Євгенії Сохацькій. За короткий час Центр сформував бібліотеку, яка налічує понад 500 праць професора І. І. Огієнка та книг про нього. Основні надходження літератури відбулися завдяки встановленню тісних зв'язків науковців університету з діями діаспори. Велику цінність складають книги, видані Вінніпезьким інститутом дослідів Волині за сприяння Товариства «Волинь», і в першу чергу голови управи ІДВ доктора Сергія Радчука та голови Товариства Іллі Онуфрійчука. Значна частина книг, упорядником яких є М. С. Тимошик, надійшла з Фондації імені митрополита Іларіона (Огієнка) «Запізніле вороття». Вагома частка цієї літератури передана у фонд бібліотеки університету, де вона розміщена в кількох структурних підрозділах. Всі ці надбання дають можливість науковцям університету всесторонньо вивчати праці І. Огієнка [4, с. 284].

Враховуючи потребу дослідників різних аспектів діяльності І. І. Огієнка в інформації щодо наявності та місця знаходження його творів, працівники бібліотеки підготували бібліографічний покажчик, укладений з метою доведення до користувача найповнішої інформації про наявні в бібліотеці та інших підрозділах університету видання. При підготовці покажчика використані фонди науково-дослідного Центру огієнкознавства, відділу рідкісних видань, інформаційно-бібліографічного відділу, центрального абонементу, читального залу № 1, читального залу історичного факультету,

іменного фонду Павла Дорожинського. Матеріал згруповано за хронологічним принципом: від 1910 р. до 2018 р., в межах кожного року – за абеткою прізвищ і назв.

У фонді університетської книгозбірні виділено кілька іменних колекцій. На особливу увагу заслуговує дар Є. М. Паранюка. Євген Михайлович родом з українського Прикарпаття, у 40-х роках минулого століття доля закинула його спочатку до Європи, а згодом – до Америки. Через усе своє життя проніс він синівську любов до своєї Вітчизни, самовідданою працею та безкорисливою допомогою наближав українську незалежність, а з нею отримав можливість бувати на Батьківщині. Кілька разів відвідував Поділля, наш університет. 2002 року, під час перших відвідин побував у літературно-краєзнавчому музеї університету, зустрічався з викладачами та студентами історичного і філологічного факультетів.

Наступного року Євген Михайлович брав участь роботі II Міжнародного наукового конгресу українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку», який у вересні проходив на базі Кам'янець-Подільського державного університету. Він приїхав з науковою доповіддю, подарував університету чергову серію книг. Тодішній ректор університету професор О. М. Завальнюк на одному із засідань конгресу нагородив Є. Паранюка грамотою «...за матеріальну підтримку – подарунок бібліотеці університету серії книг історичного, суспільно-гуманітарного та філологічного напрямів».

Після цього Євген Михайлович ще не раз надсилав бібліотеці університету вартісні книги, рідкісні видання, здебільшого англійською, французькою та німецькою мовами. Серед них помітне місце займають 32-томна енциклопедія «Британіка», 23-томна «Універсальна енциклопедія» (французькою мовою), 11-томна «Історія цивілізації» Дуранта (англійською мовою), 10-томна енциклопедія «Гранд Лярус» з кольоровими ілюстраціями, енциклопедія Брокгауза німецькою мовою, тлумачні словники, довідники тощо [5, с. 20–25]

Восени 2006 року щедрий меценат у черговий раз надіслав з Нью-Йорка кілька сотень книг, а 2007 року Є. М. Паранюк особисто відвідав університет, подарував чергову партію книг.

На честь мецената 12 вересня 2008 року в конференц-залі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка відбулися міжнародні наукові читання «Євген Паранюк: людина, дослідник і меценат України та української діаспори», присвячені його 85-річчю. Доповідачі Підкреслювали його внесок у краєзнавство та просвітницьку справу. Виділені в окремий фонд праці, подаровані Євгеном Паранюком, склали десять відсотків всієї іномовної літератури в бібліотеці.

Важливою подією у житті університетської книгозбірні стала передача літератури, подарованої спадкоємцями П. М. Дорожинського. Павло Миколайович Дорожинський (03.08.1926–18.03.2015) – український політичний і громадський діяч, голова Центрального Проводу Об'єднання українських націоналістів (державників) – ОУН(д) 2005–2015 рр., Член Національної спілки журналістів України та Клубу канадських етнічних журналістів. Представник Української Стрілецької Громади в Україні, свого часу голова Світової Координаційної Ради Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій (СКР ІСНО) та член секретаріату Світового Конгресу Українців (СКУ). Головний редактор пресового органу Організації Державного Відродження України «Самостійна Україна – Free Ukraine» та інформаційного бюлетеня «Сурмач», ветеран організованого українського націоналістичного руху. Талановитий публіцист, автор праць про українські визвольні змагання та визначних українських військових й політичних діячів ХХ-го століття [2, с. 4].

3-го серпня 2016 року під час презентації колекції документів Павла Дорожинського в Центральному державному архіві зарубіжної україніки представником родини Дорожинських було підписано угоди про передавання документів Центральному державному архіву зарубіжної україніки і частини особового фонду – бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

До особового фонду, подарованого бібліотеці університету, входять видання, що охоплюють широке коло інтересів викладачів та студентів. Це спогади учасників та очевидців подій в Україні, релігієзнавчі документи, художні та літературознавчі видання, що вийшли в Україні та за кордоном. Переважна кількість дарчих документів українською мовою. Також є видання англійською, німецькою, французькою, польською, португальською і хорватською мовами. Хронологічні межі виходу документів охоплюють період від початку ХХ ст. й до сьогодення.

Інформаційно-бібліографічним відділом нашої бібліотеки створено покажчик подарованих видань. Даний посібник містить перелік документів, які розподілено на дві частини: за тематикою та за місцем зберігання. До першої частини – «Видання особового фонду Павла Дорожинського, які зберігаються у фонді читального залу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» увійшли документи історичного, та суспільно-політичного спрямування (726 бібліографічних позицій). Друга частина – «Видання особового фонду Павла Дорожинського, які зберігаються у фонді центрального абонементу бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» презентує художню, літературознавчу, релігійну, публіцистичну, мемуарну літературу (1 010 бібліографічних позицій). Загалом покажчик налічує 1 736 назв документів. Матеріал покажчика згруповано за алфавітом прізвищ авторів та назв документів. Для зручності користування посібником підготовлено іменний покажчик (авторів, співавторів, упорядників і редакторів, вміщених у бібліографічних описах, а також осіб, яким присвячено статті).

20 вересня 2016 року наш університет відвідав Павло-Роберт Магочій, професор, завідувач кафедри українознавчих студій Торонтського університету, президент Карпаторусинського науково-дослідного центру Сполучених Штатів Америки, дійсний член академії наук Королівського товариства Канади. Павло-Роберт Магочій – американський учений-українознавець українського походження. Він автор понад 600 публікацій з історії, політології, бібліографії,

соціолінгвістики й картографії, що вийшли англійською, німецькою, французькою, китайською, українською та іншими мовами.

Професор провів лекцію для студентів та співробітників університету. Вона охоплювала три теми – бюрократичне мислення, виклики сучасних технологій та визнання багатокультурної реальності світу. Після лекції, Павло-Роберт Магочій подарував у бібліотеку університету декілька своїх книжок та висловив вдячність за виказану йому довіру і визнання. Серед них «Магочій П.-Р. Крим : наша благословенна земля», «Кожен карпаторусин є русином... але не кожен русин є карпаторусином», «Магочій П.-Р. Україна : історія її земель та народів», «Магочій П.-Р. Ілюстрована історія України» та ін.

Багату колекцію книг польською мовою зібрано в кабінеті полоністики завдяки дарункам польських гостей з Санока, Варшави, інших міст. Серед них – підручники, посібники, наукова й методична література, словники, довідники, путівники історичними місцями Польщі, художні твори польських митців, всього близько 9 тис. примірників.

У центральному абонементі впорядковано і виділено в окремий фонд дар із Франції – 901 примірник книг французькою мовою. Серед видань художня і науково-популярна література для домашнього читання, словники, довідники тощо.

Виокремлено, також у центральному абонементі, фонд періодичних видань минулого століття – 35 назв літературно-художніх і наукових журналів. Найстаріші – випуску 1939 року «Вестник древней истории», 1940 – «Доклады АН СССР», 1945 – «Вопросы истории», «Дружба народов», «Звезда», «Вестник АН СССР», «Вестник Ленинградского университета», «Дніпро», «Вітчизна», «Доповіді АН УРСР» та інші. До них часто звертаються студента й магістранти при написанні курсових, бакалаврських, магістерських, дипломних робіт і наукових праць. Викладачі та науковці університету використовують журнали для підготовки лекцій, написання дисертацій, статей, монографій, інших матеріалів.

Важливе місце серед бібліотечних підрозділів посідає відділ рідкісних видань, який налічує 27 906 документів. Відділ є важливим науковим, інформаційним і культурно-просвітницьким осередком не тільки навчального закладу і міста Кам'янця-Подільського, а й Хмельницької області і всієї України.

Початок його функціонування поклало рішення Кам'янець-Подільської міської ради від 9 січня 2004 року, відповідно до якого університетській бібліотеці були передані книги Кам'янець-Подільського міського державного архіву загальною кількістю 24 066 примірників документів. Таке рішення було не випадковим, оскільки більшість переданих книг мають штампи «Кам'янець-Подільський державний український університет» чи «Кам'янець-Подільський інститут народної освіти», що засвідчує про їх належність навчальному закладу. Підрозділ функціонує на базі історичного факультету [3, с. 216–217].

Найбільший масив переданої літератури – 11 732 примірники книг – дореволюційні видання, 2 489 дореволюційних часописів та 1 313 підшивок газет, більшість з яких також побачили світ до 1917 року. Крім того, 584 одиниці опубліковані іноземними мовами.

Виняткове місце у відділі рідкісних видань посідають рукописні книги. У їх числі можна назвати «Ведомость городам, местечкам, селениям и деревням Подольской губернии по уездам с показанием числа домов, душ и расстоянием от реки Збруча пределов Австрийского владения реки Днестра, пределов Бессарабской области», складену в 1830 році.

У відділі читач може ознайомитися з текстами законів і нормативних актів російського царизму, опублікованих у багатотомних виданнях «Полном собрании законов Российской империи» і «Своде законов Российской империи», багатим фактичним матеріалом зосередженим в «Обзоре Подольской губернии» за 1890–1893, 1895, 1897, 1899, 1901, 1903, 1905 роки; звітах, доповідях, журналах зборів губернської та повітових земських управ; узагальнюючих працях «Вся Россия: Русская книга промышленности, торговли,

сельского хозяйства и администрации: Адрес-календарь Российской империи: Т. 2. – СІ 16., 1897. – 811 с»; тощо [3, с. 243].

Науково-фактографічну цінність представляють численні періодичні видання. Першим періодичним виданням краю стали «Подольские губернские ведомости», що регулярно виходили впродовж 1838–1922 років, «Подольские епархальные ведомости», що видавалися з 1862 по 1906 рік. Серед фундаментальних видань 12 випусків «Трудов комитета для историко-статистических описаний Подольской епархии», що друкувалися впродовж 18760–1916 рр.

Документи у відділі рідкісних видань зберігаються музейно-архівними способами. Поповнення цього фонду відбувається за рахунок подарунків та вилученими документами з фонду інших підрозділів бібліотеки. Свого часу з фондом знайомилися знані в Україні люди – В. Смолій, І. Вишневський, М. Дарманський, О. Григоренко, В. Степанков та інші.

Як бачимо, фонд бібліотеки різноманітний та багатий, представляє собою велику наукову й дослідницьку цінність, він є національним і культурним надбанням України. Комплектуванню надавалося великого значення у всі періоди існування навчального закладу, але сьогодні через брак фінансування поповнення новими актуальними виданнями знизилося. Він комплектується на сучасному етапі в основному за рахунок подарунків та надходження електронних видань

Список використаних джерел та літератури:

1. Видання Івана Івановича Огієнка (Митрополита Іларіона), які зберігаються у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка / уклад.: Т. М. Опря, Н. О. Козак. Кам'янець-Подільський, 2019. 21 с.
2. Видання особового фонду Павла Дорожинського, які зберігаються у бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : бібліогр. покажч. / уклад.: Г. В. Гайшук, Т. М. Опря. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2018. 143 с.
3. Крючкова Н. Д. Відділ рідкісних видань – найцінніше надбання бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету. *Наукові праці Кам'янець-*

Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський, 2008. Вип. 1. С. 243–247.

4. Прокопчук В. С., Філінюк Л. Ф. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розбудови : істор. нарис. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 284 с. : іл.
5. Резнічук Л. В. Документальний фонд – головне багатство бібліотеки. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 3. С. 200–205.*
6. Філінюк Л. Ф. Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: пріоритетні напрями та перспективи діяльності в сучасних умовах. *Бібліотека в освітньому просторі : інформаційний бюлетень. Хмельницький, 2009. № 8. С. 6–17.*

The article analyzes the composition of the Scientific Library of Kamenets-Podolski National University by Ivan Ohienko, structure and ways of replenishment.

Keywords: *document, library. Fund, customer, service.*

УДК021:004

О. В. Герасименюк, м. Кам'янець-Подільський

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У СУЧАСНУ БІБЛІОТЕЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Розглядаються можливості вдосконалення сучасних форм обслуговування користувачів вузівських бібліотек в умовах електронного середовища.

Ключові слова: *електронні бібліотеки, електронні колекції, інформаційні ресурси, соціологічні дослідження, електронне середовище.*

Інформація на сьогодні є важливим економічним, політичним та соціальним ресурсом людства. Зростання обсягів інформації вимагає її якісної переробки, нових форм роботи. Цей процес супроводжується значними змінами в усіх сферах людської діяльності і бібліотечна – не виняток.

Враховуючи стрімкий розвиток потреб суспільства та нових завдань перед ним, стало доцільним впровадження нових інновацій та модернізація бібліотек. Ще з давніх давен основною потребою людства було спілкування. А розвиток цієї потреби ми знаходимо ще з дитинства у книгах. Будь-яка книга – величезний скарб знань, вмінь, нових навиків та неоцінений досвід для кожної людини.

На сучасному етапі розвитку суспільства стало помітно відставання бібліотек від інших ланок системи наукових комунікацій, які значно раніше освоїли інформаційні технології. Можливість вільного доступу до інформаційних ресурсів, накопичених не лише в Україні, а й в усьому світі, на сьогодні визначається як найголовніший критерій діяльності бібліотек. А вже використання інформаційної продукції провідних зарубіжних країн, які дедалі активніше переходять до електронної форми публікацій, можливе, насамперед, через бібліотечні комп'ютерні мережі.

З кінця 1990-х років у зарубіжних та українських фахових виданнях виникає все більше публікацій, які свідчать, що бібліотекарі активно включилися в процеси бібліотечної автоматизації та побудови комп'ютерних бібліотечних систем і мереж. Вони опановують телекомунікаційне середовище Інтернет, можливості об'єднання бібліотек у мережі; інтеграції та кооперації з метою підвищення ефективності, які плідно працюють в цій багатоаспектній проблематиці: А. Г. Бровкіна, Т. В. Добко, Л. А. Дубровіної, А. И. Земскова, Н. П. Ігумнової, Н. С. Карташова, І. Д. Коров'якової, Л. Й. Костенка, І. Ю. Красильникової, С. Г. Кулешова, Н. М. Кушнарєнко, И. А. Мейжис, Т. П. Павлуші, В. С. Пашкової, М. С. Слободяника, Е. Р. Сукіасяна, А. С. Чачко, А. О. Чекмарьова. Особливе значення для розробки дисертаційної проблематики мають праці сучасних фахівців в галузі бібліотечної автоматизації та комп'ютеризації: Ф. С. Воройського, М. Лалемана, В. В. Попова, М. І. Сенченка, К. В. Тараканова, В. Я. Цветкова, В. П. Цимбала, Я. Л. Шрайберга, Л. Я. Філіппової. Розкриттю й висвітленню багатоаспектної проблематики дисертації сприяло залучення численних доповідей на

міжнародних конференціях “Бібліотеки та асоціації у світі, що змінюється: нові технології та нові форми співпраці” (1996–2002 рр.)

Сьогодні людство вступило в еру інформаційного суспільства, яке, за визначенням ЮНЕСКО, є суспільством, де перевага надається саме знанням та інформації. І це дійсно так - після ресурсів, капіталу, фізичної праці знання дедалі більше виходять на перший план, посідають чільне місце, займають командні позиції. З самого початку свого існування бібліотеки взагалі, і особливо бібліотеки для дітей, завжди орієнтували людей у сфері знань, допомагали знаходити та засвоювати їх. Адже саме бібліотеки – серце інформаційного суспільства – і є тим соціальним інститутом, інформаційно-інтелектуальним, освітнім центром, який може і виконує місію носія знань та інформації, і, що дуже важливо, виконує її для підростаючого покоління.

Підвищення соціальної і інформаційної ролі бібліотек у сучасній освітній діяльності зумовлює необхідність формування нових методів організації інформаційного простору бібліотеки вузу, який реалізується на базі комп'ютерних технологій.

Інформаційне суспільство та інформаційні процеси, які ведуть до його реалізації, повсякчас привертають увагу до центрів інформації, головними осередками яких були і завжди будуть бібліотеки. Перетворення останніх в сучасні інформаційні центри при збереженні їх основних традиційних функцій – одне з основних завдань сьогодення.

Соціальні і економічні зміни, що відбуваються в суспільстві, знаходять своє відбиття і в діяльності бібліотек. Зруйнування єдиного інформаційного простору, втрата стійкого і достатнього фінансування, різке удорожчання і, як наслідок цього, мала доступність традиційних каналів зв'язку і друкованих видань призвели до необхідності створення нових умов для забезпечення користувачів своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого застосування новітніх технологій [9, с. 37–38].

Інформаційне суспільство та інформаційні процеси, які ведуть до його реалізації, повсякчас привертають увагу до центрів інформації, головними

осередками яких були і завжди будуть бібліотеки. Перетворення останніх в сучасні інформаційні центри при збереженні їх основних традиційних функцій – одне з основних завдань сьогодні.

Довідково-інформаційне обслуговування – одна з найголовніших і разом з тим найскладніших функцій бібліотек. Раніше вона стосувалась тільки друкованих форм видань. У зв'язку з тим, що в Інтернеті багато вільнодоступної бібліографічної інформації, перед бібліотеками відкривалися широкі можливості довідково-бібліографічної роботи. На сьогодні довідково-бібліографічне обслуговування є досить проблематичним, організація у нових умовах відповідних служб потребує докорінної перебудови. Що таке Інтернет, які там ресурси, як їх шукати – працівники багатьох бібліотек майже не знають. Користувачі Інтернету працюють самостійно в мережі, і що вони там для себе відшуковують, бібліографів не дуже хвилює. Це, на превеликий жаль, типова картина в Україні. Активне впровадження нових засобів обробки інформації і зміна фізичної суті її носіїв змінили і уявлення про довідково-бібліографічний фонд, який має в собі як друковані так і електронні ресурси. Впровадження сучасних інформаційних технологій розширило рамки видової структури ресурсної бази даних довідково-бібліографічного обслуговування, додавши до електронних каталогів бібліотек, локальних баз даних, CD-Rom, DVD-Rom, он-лайніві ресурси довідкового характеру. Крім цього, виділяється ще одна особлива група потенційних джерел довідкової інформації – це Web-сайти, які створюють різні заклади, організації, фірми [21, с. 15–17].

Серед таких джерел інформації можна назвати: книжкові видавництва, журнали, газети, промислові корпорації, наукові центри, урядові організації, торгівельні палати, спортивні клуби і туристичні фірми. Усі перераховані сайти доступні користувачам і мають великі можливості для задоволення їх довідково-бібліографічних запитів. Особливу групу складають сайти, які використовуються для готових довідок. Такі сайти добре організовані, мають систему посилань на відомі довідкові джерела, що традиційно використовуються для виконання готових довідок - це енциклопедії, словники,

довідники, збірники цитат, адресно-довідкові матеріали. Їх ефективність у довідково-бібліографічному обслуговуванні доведено результатами досліджень. Сьогодні спеціалісти провідних бібліотек Росії ідентифікують дев'ять видів тематичних запитів, при виконанні яких доцільно звертатися до ресурсів Інтернету. Це – поточні новини, ювілейні дати, "гарячі новини", бізнес, урядова і правова інформація, популярна література, музика, кіно, телебачення, виставки, інформація про спорт, статистика в Інтернеті, списки Інтернет-провайдерів, безкоштовне програмне забезпечення, навчальні програми, інформація освітньо-популярного та адресно-довідкового характеру. Усе це робить проблему формування і раціонального використання он-лайнного довідково-бібліографічного фонду актуальною для бібліотечних працівників.

Нові інформаційні технології суттєво впливають на видову структуру як інформаційної продукції, так і на послуги бібліотеки. Якщо раніше основним результатом інформаційно-бібліографічної діяльності була бібліографічна інформація у формі покажчиків, бібліографічних довідок, тобто різних видів бібліографічного інформування, то сьогодні нові технології зобов'язують нас перейти на вищий аналітичний рівень інформаційного обслуговування [27, с. 21–22].

Із розвитком комп'ютерних і телекомунікаційних технологій інформаційний простір бібліотеки буде розширюватися до міжбібліотечного, міжрегіонального, а з часом його межі стануть ще ширшими [1, с. 17]. Якісні зміни в області розвитку сучасних інформаційних технологій і засобів передачі даних привели до необхідності пошуку нових підходів і рішень в області створення, зберігання інформаційних ресурсів, їх організації, засобів доступу до них користувача. В узагальненому вигляді такі підходи стали трактуватися як створення цифрових або електронних бібліотек. На зміну інформаційному обслуговуванню на друкарських носіях приходить забезпечення користувачів, засноване на електронному представленні найрізноманітнішої інформації, оперативно доступною по глобальних інформаційних комп'ютерних мережах

незалежно від часу звернення до цієї інформації та місцезнаходження користувачів.

Електронні ресурси бібліотек складаються з електронних каталогів і повнотекстових баз даних – власних або придбаних. Електронний каталог, який відображає все різноманіття інформаційних ресурсів бібліотеки, є одним із її головних багатств.

Створення електронного каталогу, який повною мірою відображає зміст бібліотечного фонду, – актуальне завдання для будь-якої бібліотеки. Він дозволяє організувати її роботу на якісно новому рівні, забезпечує читачам максимально оперативний і точний пошук інформації, підвищує ефективність і комфортність праці співробітників.

Основними напрямками впровадження інформаційних технологій у бібліотеці університету стають комп'ютеризація процесу обробки інформації, об'єднання комп'ютеризованих робочих місць у єдину інформаційну систему, створення власних спеціальних електронних баз даних, використання можливостей мережі Інтернет на стадії збирання інформації.

Перспективи інформатизації сучасних книгозбірень пов'язуються також і з доступом до інформаційних ресурсів мережі Інтернет, використання яких в світі досягло вже таких масштабів, що її потенціал як засіб комунікації неможливо ігнорувати.

На сьогодні фактично склалося "дві" мережі Інтернет. Одна – загальнодоступна, безкоштовна, що об'єднує серверний простір (бази даних, зовнішню пам'ять та ін.) для будь-яких "візитерів". Як правило, в ньому розміщують рекламу і загальні довідки, що не носять комерційний характер. "Друга" мережа призначена для фахівців. Саме в ній сконцентровано 90% всієї інформації, доступ до якої потребує відповідної реєстрації читача [10, с. 32–33].

Будь-яка бібліотека, що має вихід у ці мережі, може використовувати віддалені електронні джерела інформації в повсякденній роботі. Це, в свою чергу приводить до якісно іншої інформаційної інфраструктури, в якій бібліотеці належить відігравати роль інституту, що забезпечуватиме загальний

доступ до інформаційного всесвіту, гаранта загальнодоступності інформації. Однак, для більшості бібліотек підключення до Інтернет досить проблематичне. Якісний і повний зв'язок дорогий і віднайти кошти на це з власного бюджету складно. В цій ситуації допомогу надають різні фонди, що фінансово підтримують розширення можливостей і покращення якості доступних комунікаційних механізмів.

Інформатизація означає впровадження нових технологій, елементів, які підвищують якість і ефективність праці бібліотекарів та якнайшвидший доступ і отримання інформації читачами [6, с. 2]. Одним із компонентів інформатизації є автоматизація, яка дозволяє поетапно позбавити фахівців бібліотеки рутинної праці, а користувачам – створити ефективний і комфортний сервіс у пошуку інформації. Усі ці зміни привносять комп'ютери, локальні обчислювальні мережі комп'ютерів і програмні системи, які працюють на них.

Основою є програмне забезпечення, створене на основі сучасних технологій і стандартів обробки та передачі інформації, що передбачає авто-матизацію основних виробничих циклів бібліотеки. Система «УФД-Бібліотека» призначена для автоматизації роботи бібліотеки: комплектування бібліотечного фонду, обробку документів, обслуговування користувачів. Система дає змогу працювати в мережі одночасно великій кількості користувачів та передбачає захист від несанкціонованого доступу. Тому кожний користувач має свої власні ім'я, пароль та повноваження, встановлені програмою.

Із розвитком комп'ютерних і телекомунікаційних технологій інформаційний простір бібліотеки буде розширюватися до міжбібліотечного, міжрегіонального, а з часом його межі стануть ще ширшими [1, с. 17].

Інформатизація означає впровадження нових технологій, елементів, які підвищують якість і ефективність праці бібліотекарів та якнайшвидший доступ і отримання інформації читачами [6, с. 2]. Одним із компонентів інформатизації є автоматизація, яка дозволяє поетапно позбавити фахівців бібліотеки рутинної праці, а користувачам – створити ефективний і комфортний сервіс у пошуку

інформації. Усі ці зміни привносять комп'ютери, локальні обчислювальні мережі комп'ю-терів і програмні системи, які працюють на них.

Основою є програмне забезпечення, створене на основі сучасних технологій і стандартів обробки та передачі інформації, що передбачає автоматизацію основних виробничих циклів бібліотеки. Система «УФД-Бібліотека» призначена для автоматизації роботи бібліотеки: комплектування бібліотечного фонду, обробку документів, обслуговування користувачів. Система дає змогу працювати в мережі одночасно великій кількості користувачів та передбачає захист від несанкціонованого доступу. Тому кожний користувач має свої власні ім'я, пароль та повноваження, встановлені програмою.

Автоматизація бібліотеки – складний процес, який впливає на всі сфери життєдіяльності бібліотеки, і тому повинна проводитися дуже обережно. Це не тільки установка системи обробки даних, а і питання розвитку та адаптації робочого процесу з метою найбільшого використання переваг, які надають інформаційні системи. Автоматизація бібліотеки проводиться поступово, і терміни застосування інформаційних технологій з метою організації міжбібліотечного співробітництва мають бути сплановані і визначені із самого початку [7, с. 23].

Із створенням електронного каталогу в комп'ютеризованих бібліотеках значно підвищується якість і швидкість пошуку, ефективність роботи бібліотекарів при мінімальних затратах на комплектування і обробку. Електронний каталог (ЕК) – основна база даних бібліотеки, яка містить описи всіх видів документів. Таких як книги, брошури, методичні посібники, навчальні матеріали, періодичні видання, дисертації, автореферати дисертацій тощо.

Комп'ютерні технології надають бібліотекам унікальний шанс розвитку нових напрямків в їх діяльності. Створення баз даних електронного каталогу, підтримуючи усі класичні підходи до каталогізації документів, надає користувачам більш широкі можливості для пошуку, створює додаткові,

нетрадиційні пошукові елементи, дозволяє пошук за декількома елементами одночасно.

При введенні в базу даних надається пріоритет періодичним виданням та аналітичним описам статей і використання цих ресурсів бібліотекою та користувачами, бо саме періодичні видання найбільш оперативно повідомляють про новітні технології та передові досягнення в тій чи іншій сфері людської діяльності. Спільне використання інформації не лише підвищить поінформованість читачів, а й дозволить бібліотеці більш ефективно використовувати свої інтелектуальні ресурси [12, с. 94–96].

Автоматизація та впровадження нових інформаційних технологій дозволили бібліотеці розширити сферу послуг. Разом із традиційними бібліотечними послугами, наша бібліотека має можливість надавати сервісні послуги: відправлення або приймання повідомлень електронною поштою; користування послугами Інтернет; пошук інформації у всесвітній електронній мережі на замовлення; запис інформації на дискету; друк на принтері; комп'ютерний переклад тексту; сканування; копіювання.

Насамперед це дало бібліотеці можливість розширити доступ фахівцям до науково-технічної інформації, використовуючи сторонні ресурси. У цілому, використання сучасних технологій в обслуговуванні користувачів не тільки підвищує ефективність використання ресурсів бібліотеки і полегшує шлях користувача до інформації, надає престиж, привабливість бібліотеці. Автоматизація бібліотечних процесів вимагає змін не тільки в технології, але й у змістовних аспектах бібліотечної роботи. Змінюються позиція бібліотеки і її активність у взаєминах з читачами, переглядаються вимоги до бібліотечного сервісу, індивідуальним формам інформаційного забезпечення і, як наслідок, показникам якості професійної роботи [16, с. 32].

Із створенням електронного каталогу в комп'ютеризованих бібліотеках значно підвищується якість і швидкість пошуку, ефективність роботи бібліотекарів при мінімальних затратах на комплектування і обробку. Електронний каталог (ЕК) – основна база даних бібліотеки, яка містить описи

всіх видів документів. Таких як книги, брошури, методичні посібники, навчальні матеріали, періодичні видання, дисертації, автореферати дисертацій тощо.

Комп'ютерні технології надають бібліотекам унікальний шанс розвитку нових напрямків в їх діяльності. Створення баз даних електронного каталогу, підтримуючи усі класичні підходи до каталогізації документів, надає користувачам більш широкі можливості для пошуку, створює додаткові, нетрадиційні пошукові елементи, дозволяє пошук за декількома елементами одночасно.

При введенні в базу даних надається пріоритет періодичним виданням та аналітичним описам статей і використання цих ресурсів бібліотекою та користувачами, бо саме періодичні видання найбільш оперативно повідомляють про новітні технології та передові досягнення в тій чи іншій сфері людської діяльності. Спільне використання інформації не лише підвищить поінформованість читачів, а й дозволить бібліотеці більш ефективно використовувати свої інтелектуальні ресурси.

Локальна комп'ютерна мережа МБЦ МАУП налічує 48 комп'ютерів, окрім того, 5 принтерів, сканер і потужний сервер баз даних. Автоматизація процесів комплектування, обробки літератури, починаючи від оформлення замовлення, докорінно змінила традиційний підхід до основних бібліотечних процесів. ЕК припускає створення документа з певною глибиною інформації, надання максимально зручних засобів пошуку літератури.

Автоматизація та впровадження нових інформаційних технологій дозволили бібліотеці розширити сферу послуг. Разом із традиційними бібліотечними послугами, наша бібліотека має можливість надавати сервісні послуги: відправлення або приймання повідомлень електронною поштою; користування послугами Інтернет; пошук інформації у всесвітній електронній мережі на замовлення; запис інформації на дискету; друк на принтері; комп'ютерний переклад тексту; сканування; копіювання.

Насамперед це дало бібліотеці можливість розширити доступ фахівцям до науково-технічної інформації, використовуючи сторонні ресурси. У цілому, використання сучасних технологій в обслуговуванні користувачів не тільки підвищує ефективність використання ресурсів бібліотеки і полегшує шлях користувача до інформації, надає престиж, привабливість бібліотеці. Автоматизація бібліотечних процесів вимагає змін не тільки в технології, але й у змістовних аспектах бібліотечної роботи. Змінюються позиція бібліотеки і її активність у взаєминах з читачами, переглядаються вимоги до бібліотечного сервісу, індивідуальним формам інформаційного забезпечення і, як наслідок, показникам якості професійної роботи.

Використання сучасних електронних комунікацій забезпечує бібліотекам принципово нову форму ділової взаємодії з різними інфраструктурами. Бібліотека, як соціальний інститут, виконує функцію посередника в процесі донесення соціально-важливої інформації до споживача.

Корпоративність, як універсальний механізм міжбібліотечної взаємодії, може використовуватись на різних етапах бібліотечно-інформаційної діяльності (комплектуванні, каталогізації, інформаційному забезпеченні, бібліотечному обслуговуванні).

Основними завданнями системи інформаційного забезпечення бібліотечних фахівців є інформаційна підтримка практичної бібліотечної діяльності, створення інформаційної бази для наукових досліджень в галузі і бібліотекознавства; підвищення професійного рівня бібліотечних працівників.

У відповідності з цими завданнями необхідно надати бібліотечним практикам та науковцям широкий спектр інформаційних продуктів та послуг, що реалізуються на основі сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій. Застосування технологій мережевої взаємодії бібліотек дозволить здійснити інтеграцію розрізнених інформаційних ресурсів та забезпечити швидкий доступ до них, заповнити лакуни, скоротити витрати з багаточисельного дублювання локальних баз даних, в тому числі баз даних з бібліотечної справи [20, с. 3–4].

На сьогодні в Україні кожна велика бібліотека самотужки створює бібліографічну базу даних бібліотекознавчої літератури на базі власного бібліотечного фонду. Прикладами можуть слугувати БД з бібліотечної справи Національної парламентської бібліотеки України та Національної бібліотекою України ім. В. І. Вернадського. В Ресурсному центрі для бібліотекарів НПБ України ведеться електронний каталог нових надходжень; у відділі організації НДР створюються дві бази даних: одна присвячена історії бібліотечної справи в Україні, друга – науково-дослідній роботі з бібліотечної діяльності. Відділом наукової бібліографії НПБ України видається поточний бібліографічний покажчик "Бібліотекознавство та бібліографія України". В читальному залі бібліотекознавчої літератури НБУВ, крім електронного каталогу нових надходжень, ведуться бази даних: "Персоналії" (інформація про відомих бібліотекознавців, бібліографів, книгознавців); "Автореферати докторських та кандидатських дисертацій з питань бібліотечної справи, бібліографії, книгознавства" та інші.

Інтегрована бібліографічна база даних з бібліотечної галузі має доповнюватись не лише аналітичними розписами статей, а й анотаціями та рефератами. З цією метою можна використати вже існуючі бібліографічні друковані видання, – такі, як поточний бібліографічний покажчик "Бібліотекознавство та бібліографія України" НПБ України, а також розділи "Бібліотечна справа. Бібліотекознавство" та "Бібліографія. Бібліографознавство" Українського реферативного журналу "Джерело. Серія 3 – Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво" (і його електронної версії "Національний банк рефератів"). Інтегрована розподілена бібліотекознавча база даних надасть можливість об'єднати українські галузеві інформаційні ресурси в єдину систему.

Враховуючи майбутнє об'єднання локальних мереж в єдину інформаційно-бібліотечну мережу, регіональні бібліотеки мають приділяти увагу кооперації ресурсів та наданню доступу до інформації, а не спробам повного комплектування [28, с. 17–18].

На основі сформованої інтегрованої бібліографічної бази даних з бібліотечної справи можна здійснювати пошук необхідної інформації; інформувати в режимі ВРІ; готувати різноманітні тематичні довідки; створювати бібліографічні посібники тощо.

Перенесення інтегрованої бібліографічної бази даних на компактні оптичні диски надасть можливість інформаційного обміну з невеликими бібліотеками, що не мають доступу до онлайн-версії цієї БД для наступного замовлення повного тексту документу за допомогою електронної пошти або факсу.

Наприклад, коли цінні друковані зарубіжні журнали з бібліотечної справи зберігаються не у відповідних підрозділах бібліотекознавчої літератури, а у відділах іноземної літератури, що ускладнює їх ефективне використання і взагалі обізнаність бібліотечних фахівців про існування професійної зарубіжної періодики в їхній бібліотеці. Відділи бібліотекознавства великих бібліотек поряд із спеціалізованим каталогом бібліотекознавчої літератури та чисельними картотеками мають запровадити і підтримувати ведення зведеного анотованого каталогу оптичних компакт-дисків бібліотекознавчої проблематики [8, с. 30–31].

Слід зауважити, що стосовно розвитку CD-ROM-технологій в бібліотечній діяльності відмічаються протилежні думки. З одного боку, існують певні переваги оптичних дисків у порівнянні з роботою у режимі он-лайн: психологічно легше працювати з дисками, ніж в активному режимі; диски зручні тим, що вони залишаються в бібліотеці, як і друковані матеріали. На думку деяких зарубіжних бібліотекознавців та вітчизняних практиків, які стикались з проблемою організації та утримання великого фонду оптичних носіїв інформації, CD-ROM складні у використанні, а головне – не можуть забезпечити цілісний пошук у БД з вичерпним результатом, оскільки випуски оновлень БД на CD-ROM є лише фрагментами цілої БД, на відміну від онлайн-версії БД. Щоб запобігти труднощів з експлуатацією при накопиченні великого масиву оптичних дисків та збільшити коефіцієнт їх

використання, у великих бібліотеках диски встановлюються на спеціальних пристроях CD-ROM-Changer, CD Tower, як наприклад, у Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського.

Отже, створення єдиної бібліографічної бази даних з бібліотечної справи є першочерговим завданням в системі інформаційного забезпечення галузі. Технологія електронної доставки документів на основі сучасних телекомунікаційних засобів сприятиме покращанню інформаційного обслуговування працівників бібліотек різних регіонів та рівнів [7, с. 12–14].

Слід відзначити, що традиційно бази даних поділяються на документальні: (бібліографічні і повнотекстові); фактографічні; інтегровані. Але в сучасному інформаційному середовищі цей розподіл умовний і частіше БД являють собою змішання різних типів. Інтегровані БД вміщують взаємопов'язану документальну та фактографічну інформацію або полівидову інформацію за даним профілем. Такі БД надають можливість представити інформаційний масив на різних рівнях інформаційного згортання (бібліографічні дані, реферати, фрагменти текстів, повні тексти документів). Комплексні, складноструктуровані, багатофункціональні інформаційні системи дозволятимуть вести пошук за всіма об'єктами, в залежності від інформаційних потреб користувачів.

Гіпертекстові технології є перспективними для подальшого розвитку баз даних. Система гіпертексту дає можливість користувачам створювати асоціативні мережі текстів, їхніх фрагментів і понять, переходячи від однієї до іншої інформації з будь-якого непослідовного посилання. Наприклад, продукти компанії SilverPlatter дозволяють зв'язувати записи в БД з каталогами бібліотек, із зведеними каталогами бібліотечних систем або з Центром доставки документів Британської бібліотеки. Аналогічні можливості мають продукти Інституту наукової інформації США. Elsevier поєднує свої повнотекстові і реферовані статті із статтями від інших постачальників інформації. Сучасні комп'ютерні технології дозволяють зв'язувати усі види інформації.

Можливість пов'язувати тематично споріднені матеріали з наступним формуванням проблемно-орієнтованих масивів інформації забезпечить задоволення потреб бібліотечних працівників конкретних спеціалізацій, а також становить універсальну базу для проведення наукових досліджень у галузі бібліотекознавства та бібліографії. Такі проблемно-орієнтовані блоки важливі для створення системи аналітичної та оглядової інформації, що набуває особливого значення під час інформаційного перевантаження і браку часу у бібліотекарів-практиків. Поряд зі створенням проблемно-орієнтованих комплексів відбуватиметься формування довідкових та фактографічних інформаційних масивів.

Стрімкий розвиток й активне використання сучасних інформаційних та комунікаційних технологій дозволяють на якісно новому рівні організувати процеси виробництва, зберігання та поширення інформації. Традиційні форми надання інформації не завжди дають можливість оперативно і повно задовольняти потреби в професійній інформації. Сьогодні оптимальним рішенням є сполучення традиційних і сучасних методів забезпечення документами, що дозволить вийти за межі фонду конкретної бібліотеки [2, с. 14–15].

Сучасний студент краще володіє комп'ютером, ніж бібліографічними знаннями. Тому електронний каталог, вносячи елементи гри, більше спонукає студентів до творчого пошуку, на противагу традиційним паперовим каталогам, і сприяє підвищенню їх бібліографічної грамотності. Ці БД можна використовувати не лише як довідково-пошуковий апарат. Вони дають змогу створювати списки рекомендованої літератури в автоматичному режимі, дозволяють робити висновки про книгозабезпечення дисциплін літературою, самі виступають цінними бібліографічними ресурсами.

Розвитку інформаційної культури студентів сприяє вивчення «Основ бібліотечних знань та бібліографії». В приміщенні залу каталогів Міжнародного бібліотечно-інформаційного центру МАУП проходять факультативні заняття по основах роботи з бібліотечними електронними

каталогами. Працівники МБЦ в індивідуальному порядку на практичних прикладах показують студентам особливості роботи електронних каталогів. Навички роботи, які студенти здобувають на цих заняттях, допоможуть їм зорієнтуватися в тому розмаїтті інформації, яку вони можуть отримати в бібліотеці: від підручників до монографій та журнальних статей. Перші ж заняття показали зацікавленість студентів в отриманні саме таких знань і змінило їх ставлення до бібліотеки в кращий бік.

Ще одним напрямком моделювання інформаційного простору нашої бібліотеки є навчання бібліотечних працівників. Інформатизація бібліотечно-бібліографічних процесів вимагає наявності кваліфікованого персоналу та користувачів, які володіють методами використання новітніх комп'ютерних технологій у бібліотечній практиці. Від компетентності, освіченості, професійної підготовки, творчого потенціалу кадрів безпосередньо залежить успіх усієї роботи [7, с. 34].

Відзначимо, що зміни у технологічному середовищі нашої бібліотеки, здійснені зусиллями її співробітників та при підтримці Академії відбулися за досить короткий проміжок часу. Як показала наша практика, для проведення комплексних змін технологічного середовища необхідні: сучасне програмне і технічне забезпечення, підготовлений до змін персонал і, безумовно, заздалегідь спланована і ретельно обміркована організація роботи по створенню нової технології бібліотечних процесів. Варто навести слова професора Я. Л. Шрайберга, який сказав: «... автоматизація бібліотечно-інформаційної діяльності – це прояв не лише сучасного науково-технічного розвитку, а й соціального прогресу: забезпечується не лише своєчасний й швидкий доступ користувачів до інформації та першоджерел, але в цілому створюються умови для реалізації одного з головних принципів відкритого суспільства – принципу загальної доступності інформації та публікацій» [8, с. 57].

Користувачі, які вимагають більш повної та якісної інформації. Сучасна бібліотека, яка прагне задовольнити ці потреби, не може існувати.

Лише за рахунок власного інформаційного потенціалу, тому виникає потреба взаємодії у створенні і використанні загальних інформаційних ресурсів.

Внутрішні причини: збільшення інформаційного потоку, трудомісткість ручної обробки. Бібліотекам необхідне швидке забезпечення інформацією споживача, тому що з часом велика кількість інформації втрачає свою актуальність.

В умовах інформаційного суспільства вища освіта потребує якісного та оперативного інформаційного забезпечення навчально-виховного та науково-дослідного процесів. Нові освітні стандарти визначають перехід на компетентнісну парадигму діяльності вищого навчального закладу, що закономірно ставить високі вимоги перед сучасною бібліотекою, вимагає відповідності новим стандартам та впровадження якісних змін у всі сфери її діяльності [3, с. 36]. Стрімкий розвиток інформаційних технологій зумовив інноваційні перетворення в усіх сферах людської діяльності, зокрема намітив новий вектор у діяльності бібліотеки. Варто визнати, що у XXI ст. бібліотека вищого навчального закладу має бути своєрідним мікрокосмосом нової реальності [5, с. 37]. Перед бібліотекою постає виконання важливого завдання переходу від інформаційного суспільства до відкритої бібліотеки та суспільства знань.

Важливими завданнями бібліотеки вищого навчального закладу є формування електронних ресурсів, популяризація ідей відкритого доступу, побудова загальнодоступних архівів наукової інформації, підвищення вебметричного рейтингу університету. Комп'ютеризація, використання всесвітньої мережі Інтернет, збільшення електронних інформаційних ресурсів значно розширили і полегшили можливості та форми доступу до інформаційних ресурсів.

Успішність бібліотеки вчора: автоматизація; запровадження інформаційних технологій; інтенсивне технічне оснащення. Успішність бібліотеки сьогодні: стратегічне планування; управління якістю; подальше

впровадження інновацій. Стратегічний та інноваційний менеджмент книгозбірні пов'язані із вдосконаленням інформаційного забезпечення викладачів та студентів, наданням широкого доступу до світових ресурсів, впровадженням автоматизованої видачі документів. Сучасний бібліотечний менеджмент здійснюється відповідно до концепції постійних та безперервних змін, що забезпечує життєздатність бібліотеки, її стійкість та розвиток [2, с. 10]. Бібліотека, шляхом використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, прагне відповідати статусу сучасного навчального, активно впроваджувати нові інформаційно-комунікаційні технології, брати участь в організації і підтримці інституційного репозитарію, забезпечувати якісне та оперативне інформаційне забезпечення.

Глобалізація і диференціація вищої освіти ставить перед університетською бібліотекою нові завдання. Виходячи із завдань бібліотека формулює короткострокові та довгострокові цілі і плани виконання традиційними та інноваційними бібліотечними формами основної місії університету, що сконцентровано у формулі: навчати – пізнавати : – розвивати – популяризувати. Постійне впровадження інновацій в інформаційне середовище університету – стратегія розвитку освітянської книгозбірні. У сучасному інформаційно-освітньому просторі університету саме бібліотека здатна виконувати інтегруючі, систематизуючі, ресурсо-зберігаючі ролі та забезпечувати успішну комунікацію інформаційних потоків.

Інформатизація суспільства, нові вимоги до освіти та реформування вищої школи вимагають якісного та оперативного бібліографічно-інформаційного обслуговування, формування інформаційного поля та швидкого доступу до інформації користувачів освітянської галузі, впровадження інноваційних технологій у бібліотечну діяльність.

Ключем до цього є використання сучасних засобів наукових комунікацій: баз даних, електронних публікацій, створення електронної бібліотеки, електронних колекцій, вебсайту тощо.

У сьогоденних реаліях життя українського суспільства бібліотека трансформується у науковий інформаційний центр. Бібліотека орієнтується на актуальні для сучасного вищого навчального закладу інформаційні потреби, прагне розширити репертуар інформаційного фонду, у тому числі формування електронного контенту.

Стратегією розвитку діяльності бібліотеки є впровадження нових інструментів та методів роботи, використання прогресивних інформаційних технологій.

Основними складовими розвитку бібліотеки є:

- формування потужної електронної бібліотеки із забезпеченням віддаленого
- доступу до електронного каталогу й електронних джерел;
- розширення спектру вторинної інформації;
- організація репозитарію відкритого доступу (цифрових колекцій статей науковців університету);
- створення реферативної продукції з метою повноцінного забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі;
- підвищення комфортності бібліотечного середовища, формування позитивного іміджу бібліотеки.

Приймаючи участь у побудові єдиного інформаційно-освітнього середовища університету, бібліотека пов'язує пріоритети своєї діяльності у створенні умов для повного та оперативного забезпечення інформацією студентів та наукових працівників на основі сучасних прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій.

Для якісного та оперативного задоволення інформаційних потреб користувачів здійснюється автоматизація бібліотечних процесів, що передбачає стратегічну та поточну планово-організаційну базу, формування моделі сучасної бібліотеки ВНЗ модульного типу, яка поєднує:

- традиційні фонди та послуги;
- електронний каталог бібліотеки, в тому числі віддаленого та он-лайн доступу, що поступово трансформується в електронну бібліотеку;

- власні Інтернет-ресурси відкритого доступу;
- засоби доступу до передплатних або корпоративних бібліотек та баз даних;
- віртуальні довідкові служби;
- служби формування цифрових копій, електронна доставка документів та міжбібліотечний абонемент;
- віртуальні інформаційні або вебліографічні системи посилань на ресурси Інтернету.

Важливе місце належить комплектуванню інформаційно-бібліотечних ресурсів, що передбачає формування фонду документів на паперових та електронних носіях та багатопланову роботу фахівців бібліотеки.

Автоматизація процесів комплектування забезпечує якісне формування фонду, суттєво прискорює процеси обробки і перетворення даних; підвищує точність облікових і звітних відомостей; розширює можливості організації і різнобічного використання інформаційних ресурсів.

У разі відсутності паперових видань бібліотека спрямовує акценти на поповнення фонду електронних документів, забезпечення потреб користувачів через мережеві ресурси.

Сьогодні у книгозбірні з'являються електронні підручники, інформаційні електронні ресурси, видання на не паперових носіях інформації (CD-ROM або DVD-ROM), завдання яких – підняти рівень і якість інформаційного забезпечення освіти.

Одним із важливих напрямів діяльності бібліотеки є формування та зберігання документно-інформаційних ресурсів, що включає облік, раціональне розміщення, реставрацію, консервацію, поцифрування, вилучення документів тощо.

Формування потужної електронної бібліотеки – пріоритетне завдання, стратегія розвитку, вектор діяльності бібліотеки, який визначається її статусом і станом фінансування, профілем комплектування та обсягом фондів, рівнем комп'ютеризації та програмного забезпечення, контингентом користувачів та їх потребою в інформації.

Після прийняття в Україні проекту «Електронна бібліотека України: створення центрів знань в університетах України» бібліотека акумулювала та систематизувала значні масиви електронних ресурсів. Електронна бібліотека є інформаційною системою, яка містить в собі упорядкований фонд електронних документів, сформованих у відповідних параметрах та програмно-технологічне забезпечення, яке дозволяє створювати, опрацьовувати та зберігати даний фонд [1, с. 70].

Електронна бібліотека університету – основа інтегрованої технологічної системи доступу до електронних загальноосвітніх ресурсів. Основні компоненти електронної бібліотеки: електронний каталог, інформаційно-пошукова система, бази даних, повнотекстових видань, інституційний репозитарій, електронні зали, система, електронної доставки документів, система створення електронних навчальних матеріалів, яка забезпечує підсистеми (авторизація доступу, обміну, оперативного, аналізу статистичної інформації).

Продовжується робота з обслуговування та наповнення баз даних електронного каталогу, створення власних ресурсів бібліотеки. Загальний об'єм файлів, створених або накопичених бібліотекою, як на сервері мережі, жорстких дисках відділу комп'ютеризації, так і в мережі Інтернет – понад 150 ГБ. Наразі електронний ресурс бібліотеки становить понад 280 тис. записів, у т. ч. ЕК – 250 тис. Активно наповнюються гіпертекстові (повнотекстові) документи та медіафонд. БД «Повнотекстові видання» становить – 6 672 записів, фонд медіатеки – 1 316.

Сьогодні, бібліотеку ВНЗ не можливо уявити без такого потужного засобу інформаційного обслуговування віртуальних користувачів як веб-сайт. Сайт бібліотеки є структурною одиницею загально університетського веб-сайту та служить для просування бібліотечної діяльності, передусім – її інформаційної функції, представляє і оперативно рекламує всі аспекти бібліотечної діяльності та різноманіття.

Підводячи підсумки можна сказати, що бібліотека динамічно змінюючись під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, адаптується до нових вимог розвитку суспільства та задоволення потреб користувачів.

Список використаних джерел:

1. Бабич В. Роль бібліотек в інформатизації суспільства і підвищенні інформаційної культури. *Бібліотечна планета*. 1998. № 1. С. 17–20.
2. Бібліотеки вищих навчальних закладів України : інформаційний каталог-довідник). К., 1998. 198 с.
3. Крол Эд. Все об INTERNET : Руководство и каталог. К. : Торгово-издательское бюро BVN, 1995. 592 с.
4. Кроуфорд Дж. Оцінка бібліотечних й інформаційних послуг. Брит. рада в Україні, 1996. 68 с. (Серія путівників «Асліб» із ноу-хау).
5. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січня 1995 р. №32/95-ВР. *Закони України*. К., 1997. Т. 8 С. 27–38.
6. Про національну програму інформатизації : Закон України, 4 лют. 1998 р. К. : Кн. палата України, 1998. С. 2.
7. Робін Т. Гарбор. Управління автоматизацією бібліотеки. К., 1997. 56 с.
8. Шрайберг Я. Л. Основные положения и принципы разработки автоматизированных библиотечно-информационных систем и сетей: главные тенденции окружения, основные положения и предпосылки, базовые принципы. М. : Либерей, 2001. 100 с.
9. Воскобойнікова-Гузєва О., Бровкін А. Інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки. *Бібліотечний вісник*. 2005. № 6. С. 9–15.
10. Датская А. Информационные ресурсы: технология пополнения. *Библиотека*. 2008. № 7. С. 39–40
11. Дворкина М. Я. Библиотечное обслуживание: новая реальность : лекции. М. : МГУКИ ; Профиздат, 2000. (Сер. «Совр. б-ка; вып. 2). – 46 с.
12. Дворкина М. Я. Информационное обслуживание: социокультурный поход. М. : Профиздат, 2001. 111 с.
13. Жабко Е. Д. Поэкспериментируем в chat-режиме. *Библиотека*. 2002. № 6. С. 33–35.
14. Ильина И. На основе компьютерной технологии. *Библиография*. 2000. № 2. С. 12–15.
15. Коломацька О. Гуманітарна підготовка бібліотекаря до використання комп'ютерних технологій. *Бібліотечна планета*. 2000. № 2. С. 30–31.

16. Кононученко Л. Вплив комп'ютерних технологій на інформаційні потреби користувачів бібліотек України (на прикладі ОУНБ України). *Вісник Книжкової палати*. 2005. № 2. С. 37–39.
17. Коржик Н. Вплив комп'ютерних технологій на діяльність бібліотекарів. *Вісник Книжкової палати*. 2005. № 7. С. 32–33.
18. Костенко Л. Комп'ютерна культура бібліотекаря. *Бібліотечний вісник*. 2002. № 6. С. 36–39.

The possibilities of the improvement of the contemporary forms of the service of the universities libraries users in the conditions of the electronic environment.

Key words: *electronic libraries, electronic collections, information resources, sociological research, electronic environment.*

УДК: 021.4:027.7

Л. В. Ситник, м. Кам'янець-Подільський

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК

В статті йдеться про вплив просвітницької діяльності на розвиток особистості користувача, а також розкриваються основні форми і методи масової роботи університетських бібліотек.

Ключові слова: *просвітницька діяльність, масова робота, форми і методи просвітницької діяльності.*

Просвітницька діяльність університетської бібліотеки – це, в першу чергу, невід'ємна складова виховної системи університету. Вона сприяє розвитку і вихованню моральних якостей особистості користувачів, розвиває їх здібності, естетичні смаки, почуття гуманізму, орієнтації на українську мову, культуру, етнічні та національно-патріотичні традиції, формує у молоді позитивне ставлення до загальнолюдських цінностей, а також привертає увагу до читання і книги.

Мета публікації полягає в розкритті форм та методів масової роботи університетської бібліотеки, а також їх вплив на розвиток особистості

користувача, збагачення його духовної та національної культури через популяризацію книги.

Головна мета культурно-просвітницької роботи – сприяти вихованню у студентської молоді кращих людських і громадянських якостей, розширювати їхні інтелектуальні здібності, формувати педагогічну майстерність та компетентність, інформувати про важливі події року, пропагувати та використовувати інформаційно-бібліотечні ресурси книгозбірні, тобто бути центром інформації, покликаним збирати, зберігати, надавати користувачам необхідну інформацію за їхніми запитам.

Роль просвітницької діяльності в будь-який час не втрачає своєї актуальності, однак з стрімким розвитком технологій і потреб молодого покоління до нових видів інформаційних ресурсів виникає потреба у впровадженні нових форм та вдосконалення традиційних методів під час проведення культурно-просвітницьких заходів та популяризації читання.

Основною умовою успіху культурно-просвітницької роботи в сучасній бібліотеці університету є розуміння того, що нинішні студенти – це освічені, всебічно розвинені люди, які завдяки новітнім технологіям мають колосальний доступ до будь-якої інформації. Тому одним із головних принципів масової роботи є актуальність, незвичне трактування певних питань, що дозволяє підвищити зацікавленість читачів тією чи іншою темою.

У своїй роботі університетська бібліотека використовує різноманітні форми і методи інформування та популяризації літератури. Працівники бібліотеки застосовують традиційні та креативні засоби для того, щоб бібліотека стала престижним культурно-освітнім центром. Однією із традиційних форм бібліотечної роботи є **виставка**, без якої неможливо уявити жодну бібліотеку. Вона не просто популяризує книгу, а й розкриває скарби бібліотечних фондів, дає можливість використати підібраний матеріал за поданою тематикою у навчальному процесі. Бібліотекарі використовують різні типи та форми для організації та проведення виставок. Складовою частиною виставкової роботи в бібліотеці є **віртуальні (електронні) виставки**.

Перевагою таких виставок є те, що відвідувачі можуть отримати повну інформацію з даної теми без поспіху, у зручний для них час.

Важлива роль відводиться:

виставкам-експозиціям – синтезу бібліотечної та музейної виставки, **виставкам-інсталяціям** – це виставка, яка представляє собою просторову композицію, створену з різноманітних елементів – побутових предметів, промислових виробів та матеріалів, природних об'єктів, фрагментів текстової й візуальної інформації;

бібліографічним оглядам – в яких аналізуються документи, об'єднані спільною темою чи ознакою. Розрізняють два типи оглядів – інформаційні і рекомендаційні. Перед інформаційним оглядом ставиться завдання оперативного, цілеспрямованого інформування певних груп читачів про літературу, що має для них інтерес. Перед рекомендаційним оглядом ставиться завдання педагогічного характеру: зацікавити читача певною літературою, вплинути на його вибір. До інформаційних оглядів включаються видання різних типів і видів і за кількістю значно більше, ніж до рекомендаційних; до оглядів другого типу – здебільшого видання однієї тематики, одного автора і в обмеженій кількості (5–7 назв);

літературним та літературно-мистецьким вечорам. Привабливість літературного вечора – в його мобільності. Його можна присвятити будь-якій темі, знаменній даті, творчості окремого автора, ювілеям. В основі літературного вечора завжди лежить літературний сценарій, в якому читач має почути невідомі йому факти на заявлену тему. Існує декілька модифікацій літературного вечора – літературно-музичний вечір, літературно-музична вітальня. Як правило, вони розраховані на невелике коло читачів. Свідомою ефектності проведення таких форм буде, якщо ці заходи переростуть у клуб за інтересами. Для літературних вечорів характерні затишна атмосфера, дружні відносини, прагнення підкреслити неформальність спілкування. Літературні вечори можуть бути тематичними, меморіальними, жанровими, та інші);

творчим зустрічам – з письменниками, науковцями, відомими та знаменитими людьми тощо;

гурткам – де збирається невелике товариство, поєднане спільним інтересом до якоїсь проблеми;

різного роду презентаціям, в тому числі і відео. (Термін лат., дослівно – «представити», «виставити») Презентація – це наочна форма представлення друкованої продукції, яка може супроводжуватися слайдами, аудіюванням тощо (з використанням технічних засобів). З метою покращення розкриття змісту заходу, крім книг та періодичних видань, представляються предмети, які стосуються певної теми. Це можуть бути зразки продукції, символіка, одяг, моделі – все, що розкриває зміст виставки не тільки тематично-інформаційно, але й візуально-емоційно);

майстер-класам – це метод навчання або конкретне заняття із вдосконалення практичної майстерності, що проводиться фахівцем в певній галузі творчої діяльності для осіб, які, зазвичай, вже досягли достатнього рівня професіоналізму в цій сфері діяльності. Може бути, наприклад, майстер-клас по писанкарству, по виготовленню певних предметів тощо;

читацьким конференціям, які присвячуються певній темі, досягненням науки чи техніки, історії, культури, літератури, мистецтва. Мета: формування колективної думки, виховання у читачів вміння глибокого аналізу прочитаного, бачення нового в розкритті проблеми, яка виносить на обговорення. Конференції, які приурочені важливим подіям в державному житті країни, організуються на основі вивчення інтересів користувачів, враховують рівень їх інформаційної культури;

круглим столам – це вид групового вирішення тих чи інших питань, якому властиві певний порядок і черговість висловлювань його учасників, а також рівні права і позиції всіх присутніх.

До креативних методів просвітницької роботи університетських бібліотеки відносимо:

Бібліофреш (від англ. fresh – свіжий) – бібліографічний огляд книжкових новинок.

Бібліобар – форма заходу, під час якого у вигляді «частування» пропонуються різноманітні книги та / або періодичні видання. Користувачі можуть підійти до «барної стійки» і вибрати те, що їм до вподоби. Інколи відвідувачам, крім книжкового «частування», пропонують каву, чай, солодощі, фрукти.

Бібліографічна мозаїка – форма представлення довідково-бібліографічного апарату бібліотеки в цілому або ж певної групи бібліографічних матеріалів (бібліографічних покажчиків, путівників, списків, нарисів, оглядів, дайджестів тощо) у паперовій або електронній формах із метою популяризації їх як джерел ефективного пошуку інформації для користувачів бібліотеки.

Бібліомікс (від англ. mix – змішувати) – тематичний бібліографічний огляд, до якого включають різноманітні бібліотечні документи: книги, періодичні видання, відео-, кіно-, фоно-, фотодокументи, електронні видання, плакати, посилання на інформаційні ресурси тощо.

Буккросинг – ще одна форма роботи із залучення до друкованого слова. Буккросинг (від англ. book – книга, crossing – рух) – рух книголюбів, що діють за принципом «прочитав – передай іншому». Вони цілеспрямовано залишають у спеціальних шафках, стелажах (на поличках) в людних місцях (книгарні, кафе, вокзали, парки тощо) прочитані книги, щоб інші могли їх почитати. Рух має свої правила. Головна ідея – «відпустити» книжку в мандрівку світом (звільнити її), таким чином перетворюючи світ на відкриту бібліотеку.

Масова робота здійснюється в поєднанні різних видів діяльності, а саме: інформування про нові надходження, популяризація та пропаганда читання.

В основу організації всіх науково-організаційних, науково-просвітницьких та інших заходів покладено комплексність, системний підхід, соціо-культурний принцип дослідження спілкування як теоретичного і суспільного явища, діяльнісний підхід до розуміння сутності взаємовідносин

між бібліотекою та іншими соціальними інститутами; між бібліотекою та окремими індивідуумами.

Частина просвітницької роботи бібліотеки спрямована на національно-патріотичне виховання, на формування у студентської молоді поваги до державних символів, історії, культури і мови України та на розуміння єдності і цілісності України. Одним із засобів патріотичного виховання є наочність. У кожному читальному залі та на абонементних бібліотекарів облаштовують «патріотичні куточки», що нагадують відвідувачам про основні символи нашої держави. Співробітники бібліотеки власним прикладом прищеплюють любов та повагу до споконвічних традицій українців.

Таким чином, масова робота університетських бібліотек виконує наступні функції:

- сприяє задоволенню та розвитку інформаційних потреб і запитів, зростанню кола пізнавальних читацьких інтересів, проведення дозвілля;
- допомагає залученню нових читачів до бібліотеки;
- здійснює рекламу бібліотеці, створює її імідж;
- розвиває творчі здібності та естетичні смаки користувачів;
- пливає на національне та патріотичне виховання.

Список використаних джерел:

1. Козак Л. В. Наочна популяризація книги як одна із форм культурно-просвітницької роботи бібліотеки. *Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону "Про вищу освіту" та інформатизації суспільства* : матеріали Всеукр. наук. конфер., Івано-Франківськ, 16–19 черв. 2015 р. Івано-Франківськ : НТБ ІФНТУНГ, 2015. С. 142–146.
2. Проценко Т. Формування інформаційної культури користувачів. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 3. С. 34–38.
3. Солонська Н. Г. Імідж і культурно-просвітницька діяльність сучасної бібліотеки. С. 1–9. URL: [http://nbuv.gov.ua > sites > files >](http://nbuv.gov.ua/sites/files).
4. Сидоренко Т. В. Культурно-просвітницька діяльність бібліотек: традиції та вектор змін. *Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конфер. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2015. С. 176–179.

5. Смирнова Ю. Масова робота у бібліотеках: традиції та нововведення. *Роль бібліотек вищих навчальних закладів у формуванні сучасного інформаційного середовища: досвід, проблеми та перспективи* / Т. Д. Іщенко, М. П. Хоменко та ін. Київ : Аграрна освіта, 2017. С. 143–148.

The paper deals with the impact of educational activities on the development of the user's personality, as well as reveals the main forms and methods of mass work of university libraries.

Key words: *educational activities, mass work, forms and methods of educational activities.*

УДК 024:027.7:378.4(477.43-21)К-ПНУ

Т. В. Сологуб, м. Кам'янець-Подільський

ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ У ЧИТАЛЬНОМУ ЗАЛІ ПЕДАГОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті йдеться про обслуговування користувачів у читальному залі педагогічного факультету бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Розглянуто подальші перспективи розвитку інформаційних технологій з впровадження електронного обслуговування користувачів.

Ключові слова: *обслуговування користувачів, автоматизована книговидача, штрих-кодування бібліотечного фонду, електронний формуляр, АБІС.*

В умовах реформування системи вищої освіти, яка торкається всіх ланок діяльності ЗВО, звичайно не можна оминати місця і ролі бібліотечного обслуговування, оскільки кожному університетську бібліотеку слід розглядати як підсистему закладу вищої освіти. Головним завданням сучасної університетської бібліотеки є підтримка навчання та наукових досліджень шляхом створення необхідних умов для доступу до інформації та бібліотечних послуг.

Бібліотечне обслуговування – це відкрита, багаторівнева підсистема бібліотеки з надання різноманітних інформаційних послуг, орієнтована на

користувачів. Бібліотечне обслуговування читачів – один із найголовніших напрямків роботи бібліотеки, що допомагає задовольнити освітні, інформаційні та культурні потреби людини. Найбільші виклики ми вбачаємо в демографічних, соціальних і технічних змінах. Бібліотекам доводиться обслуговувати найрізноманітніші цільові групи: цифрове покоління, класичних читачів, молодь із різних культур та соціальних прошарків. Для багатьох людей бібліотека – це простір для отримання інформації та навчання, а також місце зустрічі. До кожної з цих категорій читачів ми мусимо застосовувати диференційований підхід та новітні форми обслуговування.

Німецький вчений-соціолог Макс Вебер звернув увагу на те, що головним у соціальному житті є «очікування». Звертаючись у бібліотеку, користувач очікує, що отримає необхідну інформацію. Створити умови та задовольнити його очікування, виконати запити та забезпечити доступ до інформації – одна з головних функцій бібліотеки. Виконання даної функції суттєво впливає на роботу всіх її підрозділів, технологічні процеси, формує імідж сучасної бібліотеки вишу.

Обслуговування користувачів є провідною функцією сучасних бібліотек. Сьогодні, в умовах активного впровадження в бібліотечні процеси сучасних інформаційних технологій, процес обслуговування користувачів потребує не тільки технічного, а й змістовного оновлення, підвищення ефективності прогресивних видів обслуговування студентів, аспірантів, професорсько-викладацького складу та співробітників університету.

Запитом сучасного читача є швидке одержання необхідної йому інформації у комфортних умовах. Сьогодні ЗВО, що працює в умовах змін у навчальному й науковому процесах, чекає й від бібліотеки мобільності в забезпеченні його потреб.

Стрімке вторгнення цифрових технологій привело до радикальних змін усіх напрямів діяльності бібліотеки вишу: від традиційного інструментарію до методів обслуговування, доступу до ресурсів, форм надання інформації. Відтепер роль і значення бібліотеки визначаються не тільки кількістю і

різноманітністю її фонду, але й комфортністю послуг, які вона може надати. Впроваджуючи сучасні інформаційні технології, бібліотека, як важливий підрозділ стає освітньо-інформаційним центром інформаційної інфраструктури, осередком самоосвіти та суспільного життя студентів та викладачів ЗВО.

Питанням створення інформаційної концепції розвитку бібліотеки закладу вищої освіти, розповсюдження новітніх технічних засобів інформації, надання послуг в автоматизованому режимі присвячено низку публікацій українських бібліотекознавців та практиків бібліотечної справи, зокрема О. Ісаєнко [2] та Т. Колесникової [3].

Про роль бібліотеки у формуванні інформаційного середовища ЗВО наголошено у публікаціях Н. Ніколаєнко [5] та Л. Оніксимової [6]. Ролі бібліотечних працівників, «які добре розуміються на новітніх технологіях, спроможні продукувати оригінальні ідеї», присвячено статтю В. Білоус [1, с. 32]. Про впровадження нових форм і методів роботи в бібліотеках ЗВО України йдеться в публікаціях К. Лобузної [4] та В. Орехової [7].

Інформатизація всіх сфер суспільної діяльності, розвиток технологій визначили наступні особливості обслуговування: комплексний характер обслуговування, надання широкого спектру послуг з використанням інформаційних технологій; забезпечення вільного доступу до інформації для всіх категорій користувачів; орієнтація на оперативність при забезпеченні надійності та повноти надання інформації; використання в обслуговуванні електронних ресурсів; забезпечення користувачів знаннями та вмінням самостійно працювати з інформацією, що є для сучасної людини необхідним.

Автоматизація бібліотечно-інформаційних процесів, інформаційні технології в обслуговуванні читачів, створення електронних каталогів, Інтернет та Інтернет-технології, формування бібліотечно-інформаційних систем і мереж, взаємодія бібліотек в електронному інформаційному просторі, доставка документів, он-лайн ресурси – це далеко не повний перелік інновацій, в яких функціонують сучасні бібліотеки. Упровадження комп'ютерних технологій у роботу бібліотек є вже не модою, а нагальною вимогою до підвищення

продуктивності та якості бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів. Активне впровадження сучасних технологій сприяє створенню нової інформаційної інфраструктури, в якій бібліотеці відведено роль посередника між інформаційними ресурсами та користувачами. Наскільки її інформаційний простір відповідає запитам користувачів, настільки успішною є навчальна та науково-дослідна робота закладу. Надійність процесу обслуговування в бібліотеці ЗВО визначається не кількістю послуг, що надаються, а тим, наскільки повно і якісно вони задовольняють інформаційні потреби.

Читальний зал педагогічного факультету – структурний підрозділ бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, створений у листопаді 1987 року і розміщений в корпусі педагогічного факультету.

Головним завданням підрозділу є обслуговування користувачів і допомога в організації навчально-виховного процесу. Користувачами бібліотеки є студенти, викладачі, магістранти, аспіранти, працівники університету та вчителі і вихователі дошкільних закладів міста. У читальному залі відвідувачі мають можливість користуватися періодичними виданнями, довідковою літературою, літературою підвищеного попиту тощо.

Читальний зал педагогічного факультету йде шляхом якісних змін в системі інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів, впровадження нових технологій. Головна мета змін – відповідати вимогам і запитам користувачів, сучасному рівню освіти. Сьогодні задовольнити зростаючі запити студентів та науковців можливо лише на базі нових інформаційних технологій, тому бібліотечний підрозділ активно веде роботу з їх впровадження [8, с. 219–220].

Інноваційна діяльність книгозбірні ґрунтується на більш як 30-річному досвіді функціонування. Інноваційні зміни стали можливими завдяки придбання університетом 2006 року АБІС (автоматизованої бібліотечної інформаційної системи), яка забезпечує опрацювання, аналітико-синтетичну

обробку та представлення користувачам документального фонду бібліотеки (як традиційного паперового, так і електронного), обслуговує бібліотечні фонди на всіх етапах: від придбання до замовлення. Перевагу віддали програмі «УФД. Бібліотека», яка: по-перше, відповідає міжнародним стандартам та вважається однією з кращих; по-друге – поширена в системі бібліотек вищої школи України, а відтак полегшує інтеграцію в їх інформаційний простір; по-третє – підтримує паперові технології: друк каталожних карток, книжкових формулярів і списків, обслуговування користувачів в автоматизованому режимі за допомогою комп'ютера, сканера, штрих-кодування читацьких квитків, книг і закріплення конкретного документа в електронному формулярі читача.

Ефективність роботи бібліотеки, її роль у житті університету залежить від авторитету бібліотекарів, їхнього вміння налагодити співпрацю зі студентами, викладачами, науковцями. Співпрацю вузівської науки і бібліотеки підсилюють Дні інформації та Дні кафедр. Працівники читального залу педагогічного факультету допомагають підбирати літературу для проведення практичних занять, написання курсових, дипломних та магістерських робіт. Ми прагнемо, щоб бібліотека була доступною, комфортною і демократичною, бібліотекою нового типу.

Книгозбірня має великий досвід у галузі традиційного пошуку, але й набуває досвіду отримання необхідних даних із зовнішніх джерел. Візитною карткою підрозділу є електронний каталог, створений на базі бібліотечної програми “УФД. Бібліотека”, що дало можливість автоматизувати основні виробничі процеси. База даних “Читач” включає необхідні відомості про користувачів. На всіх пунктах видачі книг читачі обслуговуються за єдиним читацьким квитком, форма якого встановлена керівництвом бібліотеки: фото, прізвище, номер, термін дії, штрих-код. Обслуговування читачів – автоматизоване, книговидача здійснюється за допомогою електронної бібліотечної програми “УФД. Бібліотека”.

У чому полягає сам процес автоматизованого обслуговування читачів і як це відбувається практично?

Робота проходить в програмі «Librari». Після реєстрації в системі відкривається табличне вікно «Бібліотека». За допомогою курсора вибираємо меню «Запуск» / Видати документи». Відкривається табличне вікно «Видати документи». Сканером зчитуємо штрих-код з читацького квитка. Послідовно відкриваються вікна «Картка читача» та «Видати документи». Сканером зчитуємо штрих-код (інвентарний номер) з відібраних для видачі документів. Автоматично система заносить інвентарний номер документа в табличне вікно «Видати документи». Натискаємо кнопку «Видати», дане вікно закривається. Перед нами залишається вікно «Картка читача». Для перевірки виданих документів натискаємо кнопку «Документи / Видані». Перед нами відкривається вікно «Видані документи». Тут є можливість переглянути всі документи, які видані користувачу і рахуються за ним. Натиснувши кнопку «Історія», отримаємо відомості про всі видання, якими попередньо користувався читач, і ті що за ним рахуються зараз, і ті що вже з нього списані. Це і є електронний формуляр читача. Він містить відомості: № примірника, автор, назва документа, кількість, дата видачі, термін повернення, дата повернення, коментар, місце видачі.

Якщо користувач заборгував видання, не повернув їх у передбачений термін, то система автоматично реагує на це – заборговані видання виділяються червоним кольором. Це дає змогу оперативно слідкувати за читацькою заборгованістю. Ми закриваємо «Картку читача», натиснувши кнопку «Закрити», перед нами знов табличне вікно «Бібліотека». Система готова розпочати обслуговувати наступного користувача. Процес обслуговування в автоматизованому режимі проходить швидко і займає приблизно 10–20 секунд.

Процес повернення документів теж відбувається дуже швидко. За допомогою курсора вибирається пункт меню «Запуск» / «Повернути документи», відкривається табличне вікно «Повернути документи». Сканером зчитуємо штрих-код з читацького квитка. Послідовно відкривається табличні вікна «Картка читача» та «Повернути документи». Сканером зчитуємо штрих-код (інвентарний номер) з документів, які повертає користувач. Автоматично

система заносить інвентарний номер в табличне вікно «Повернути документи». Натискаємо кнопку «Повернути», дане вікно закривається. Табличне вікно «Картка читача» дозволяє виявити, чи повернені системою документи. Для цього натискаємо кнопку «Документи / Видані». Перед нами відкривається вікно «Видані документи». Бібліотекар впевнився, що всі документи повернені користувачем. Закриваємо «Картку читача», натиснувши кнопку «Закрити». Перед нами табличне вікно «Бібліотека». Можна приступати до обслуговування наступного читача.

При відсутності ламінованого читацького квитка, сканера для штрих-кодів всі операції можна робити шляхом набору інформації з клавіатури.

Автоматизована книговидача дала реальну можливість управляти процесом обслуговування, дозволила упорядкувати всі технологічні процеси в бібліотеці від обліку книги в ЕК до отримання статистичних даних: про читача, відвідування, книговидачу. Перевага електронного формуляру полягає у тому, що бібліотекарі на різних пунктах видачі можуть у ньому записувати інформацію, яка стосується даного читача (боржник, відрахований за наказом, загублений читацький квиток). Цю інформацію бібліотекарі вводять в поле «примітки». Також можна заблокувати електронний формуляр користувача з певної причини, і поки студент не розрахується чи не поновиться, жоден відділ його обслуговувати не буде.

Впровадження комп'ютерних технологій дозволило скоротити час на пошук книг, обслуговування користувачів. Електронний каталог (ЕК) бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка являє собою систематизовану базу даних бібліографічних записів на всі види документів бібліотечного фонду (паперові, електронні), яка надана в розпорядження читачів, доступна цілодобово через Інтернет на сайті бібліотеки університету та оновлюється у реальному часі. Електронний каталог допомагає швидко знайти потрібну книгу та сформувати тематичний список літератури.

Нові методи використовуються і у виставковій роботі відділу. Поряд з традиційними книжковими виставками, які організовує відділ, напрям

виставкової роботи все більше переміщається у віртуальне середовище. Це дозволяє користувачам зекономити час, акцентувати увагу на найцікавіших документах, позбавляє потреби безпосередньо переглядати первинний матеріал. Організовані віртуальні виставки мають необмежений термін експонування, доступу, дистанційного перегляду в мережі Інтернет.

Працівники читального залу педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка перебувають у постійному творчому пошуку з метою зацікавлення сучасного студента. Працівники відділу намагаються максимально задовольнити потреби студента і викладача потрібною інформацією.

Колектив читального залу педагогічного факультету, не забуваючи минулого, зберігаючи кращі традиції крокує в ногу з часом: освоює нові електронні технології, що створює комфортні умови для користувачів, дає змогу підняти якість та престиж читального залу педагогічного факультету в університеті. Зміни в технологічному середовищі нашої бібліотеки здійснені великими інтелектуальними зусиллями її співробітників за досить короткий час.

Ми прагнемо і надалі реалізовувати всі свої можливості, енергію та професіоналізм на користь своїм читачам, зробити бібліотеку найпривабливішим місцем для студентства, найкращим інформаційним закладом.

Як показала практика, для проведення комплексних змін технологічного середовища, необхідні сучасне програмне і технічне забезпечення, підготовлений до змін персонал і, безумовно, спланована і ретельно продумана організація роботи зі створення нової технології бібліотечних процесів.

Список використаних джерел:

1. Білоус В. Інноваційний клімат – обов'язкова умова розвитку бібліотеки вищого навчального закладу. *Бібліотечний форум України*. 2015. № 1. С. 32–34.

2. Ісаєнко О. Інноваційні бібліотечні технології інформаційного обслуговування : монографія. Київ, 2011. 158 с.
3. Колесникова Т. Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету як чинник глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 11. С. 21–22.
4. Лобузін К. Шляхи інтеграції бібліотечної діяльності до онлайнового середовища. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 7. С. 30–34.
5. Ніколаєнко Н. Роль бібліотеки у формуванні науково-освітнього інформаційного простору ВНЗ. *Вища школа*. 2013. № 5. С. 48–59.
6. Ониксимова Л. Т. Современные тенденции в области информационного обеспечения научных работников и студентов Украинской академии банковского дела. *Сучасна бібліотека: філософія, інновації, якість роботи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 23–26 квіт. 2013 р.* Харків, 2014. С. 160–166.
7. Орехова В. В. Роль бібліотеки у формуванні інноваційної культури студентської молоді. *Сучасна бібліотека: філософія, інновації, якість роботи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 23–26 квіт. 2014 р.* Харків, С. 167–173.
8. Сологуб Т. В. Автоматизована книговидача в читальному залі та абонементі педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: досвід, перспективи. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 4. С. 219–224.

The article is about user service in the reading room of the pedagogical faculty of the library of Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko. Further prospects of development of information technologies on introduction of electronic service of users are considered.

Key words: *customer service, automated book publishing, bar coding of the library fund, electronic form, ABIS.*

Н. Я. Скоропад, м. Кам'янець-Подільський

ЧИТАЛЬНИЙ ЗАЛ МИСТЕЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано роботу читального залу мистецької літератури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та визначені перспективи розвитку.

Ключові слова: університет, бібліотека, читальний зал мистецької літератури, фонд, користувач.

Освіта і бібліотека – історично нерозривні галузі суспільного буття.

Закон України « Про вищу освіту» визначає, що бібліотека навчального закладу є учасником навчально-виховного й наукового процесів університету [2, с. 45].

Читальний зал мистецької літератури – це підрозділ з унікальним за змістом, науковим і культурним значенням музичним фондом – нотною, музикознавчою, музично-педагогічною літературою, виданнями з образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва, архітектури, реставрації творів мистецтва, довідковою літературою, періодикою за профілем діяльності відділу та інформацією, що стосується широкого кола питань про музику, музичні інструменти, мистецтвознавство.

Головним завданням читального залу є забезпечення повного, якісного та оперативного бібліотечно-бібліографічного обслуговування студентів, магістрантів, професорсько-викладацького складу на основі широкого доступу до бібліотечних ресурсів.

Важливою складовою навчального процесу є книжковий фонд, який відповідає запитам студентів, викладачів, науковців. Згідно ліцензійних вимог надання освітніх послуг основним критерієм в основі якісного задоволення користувацьких послуг є відповідність фонду бібліотеки його завданням, причому насамперед навчальним [4, с. 226].

Сьогодні книжковий фонд читального залу налічує 15 182 примірники. Особливого значення набули періодичні видання. Це, в першу чергу, часописи «Образотворче мистецтво», «Музика», «Українська культура», науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта».

Фонд читального залу укомплектований науковими працями професорсько-викладацького складу кафедр музичного мистецтва та образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва. Особливо великою популярністю серед студентів та магістрантів користуються праці: Урсу Н. О. Нариси з історії образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини : навч. посіб (Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – 223 с.); Воєвідко Л. М. Методика музичного виховання : навч. посіб. (Кам'янець-Подільський : Сисин Я. І., 2019. – 219 с.); Гуцул І. А., Лашко І. В., Бучачий О. В. Живопис. Техніки малярства : навч.-метод. посіб. (Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. – 125 с.); Прядко О. М. Постановка голосу. Методика роботи з високими жіночими співацькими голосами : навч.-метод. посіб. (Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2019. – 146 с.) тощо.

Посилення інформаційного ресурсу читального залу є важливим напрямом роботи. За останні роки обсяг нових надходжень за державний кошт помітно скоротився, на що значно вплинуло обмеження коштів в університеті. Але у 2018 році на замовлення кафедр музичного мистецтва та ОДПМ та РТМ за кошти університету було закуплено низку дуже потрібної літератури: Супрун-Яремко Н. Поліфонія : посібник (Вінниця : Нова книга, 2014. – 511 с.); Петрів О. Образотворче мистецтво : підручник (Львів : Магнолія, 2018. – 280 с.); Толмачов Р. Хорове аранжування та вільна обробка : навч. посіб. (Вінниця : Нова книга, 2011. – 166 с.) та ін. Якщо немає можливості закупити потрібну літературу, тоді викладачі шукають шляхи для забезпечення навчальних дисциплін літературою через співпрацю з іншими вузами.

Вагомий внесок надходжень до бібліотеки вносить акція «Подаруй бібліотеці книгу». Серед меценатів нашої бібліотеки – професори Н. О. Урсу,

В. М. Лабунець, М. А. Печенюк, викладачі – М. В. Кузів, Н. В. Мендерецька, К. І. Демчик та ін.

Користувачами читального залу є студенти, магістранти, викладачі, аспіранти, вчителі мистецьких навчальних закладів міста і області. Бібліотека із задоволенням виконує запити усіх бажаючих нею скористатися.

До послуг користувачів алфавітний та систематичний каталоги, а також електронний каталог.

На постійну основу поставлено видання інформаційного списку про нові надходження літератури. Читальний зал постійно підтримує зв'язки з кафедрами. Для цього систематично проводяться дні кафедр. Це ефективна форма спілкування з кафедрами, де здійснюється аналіз комплектування навчальною літературою, періодичними виданнями, проводиться знайомство викладачів з електронними базами.

Звичайно ж пріоритетним напрямком у діяльності бібліотеки залишається якісне обслуговування студентів з метою максимального задоволення їх інформаційних потреб.

Особлива увага приділяється студентам-першокурсникам. На першому курсі проводяться заняття з «Основ інформаційної культури», які надають інформацію про бібліотеку, правила користування нею, основи бібліографічних знань.

У нових умовах розвитку державної освітньої системи формування фахових якостей випускника ВНЗ має орієнтуватися не тільки на обсяг і повноту конкретного знання, а й на його здатність самостійно поповнювати знання, ставити й вирішувати різноманітні завдання, пропагувати альтернативні рішення, виробляти критерії відбору найбільш ефективних із них [1, с. 64]. Досягнення цієї мети значною мірою залежить від рівня інформаційної культури.

Позитивні результати має інформаційна освіта користувачів в процесі виконання їх запитів, бібліографічної довідки чи надання допомоги абоненту ВРІ, тому, що користувач при цьому виявляє особисту зацікавленість у

сприйманні інформації. Надаючи допомогу студентам у підготовці написання рефератів, курсових, дипломних робіт, ми звертаємось до ДБА, вказуємо на правильність запису шифру книги, наголошуємо на прикнижкову бібліографію (покажчики, списки літератури), навчаємо користуватись картотеками, зокрема тематичною. Таким чином, довідково-бібліографічне обслуговування можна використовувати як базову форму інформаційного навчання, під час якого проходить засвоєння користувачем основ бібліографічної інформаційної грамотності, закріплення навичок самостійного пошуку літератури.

Одним із пріоритетних напрямків діяльності читального залу є культурно-просвітницька робота. Розробляючи напрями культурно-просвітницької роботи та популяризації книги, ми перш за все, опираємось на потреби начального процесу та запити студентів. Сучасна вища освіта визначає головну мету підготовки майбутнього вчителя художньо-естетичного циклу – розвиток його особистості. Слід звернути увагу, що формування професійної майстерності починається з виникнення інтересу до майбутньої спеціальності та потреби у спілкуванні засобами мистецтва.

Серед різних форм популяризації провідне місце належить виставковій діяльності. Це як традиційні книжкові виставки до ювілеїв відомих музикантів та художників («С. С. Гулак-Артемівський – видатний український композитор і співак», « На радість людям» – до 110-ї річниці від дня народження М. Приймаченко) так і віртуальні – розміщені на сайті бібліотеки («Живописний світ Рафаеля», «Митці Кам'янецьчини», «З. П. Яропуд – музикант-педагог» – до 70-річчя від дня народження тощо).

Вирішення проблем духовного відродження у нашій країні залишається однією із важливих ділянок. Тому так важливо пропагувати кращі зразки вітчизняного мистецтва та культури. З цією метою було проведено нову форму роботи – віртуальну подорож «Провідні музеї України».

Зацікавлюють користувачів такі форми роботи як літературо-мистецькі години, композиції. Вони розвивають смак, розширюють кругозір, розвивають творчу активність, підвищують загальну культуру. Такі заходи дають

можливість нашим користувачам, майбутнім учителям музики, образотворчого мистецтва об'єднувати свої знання з музики та візуального мистецтва, долучитися до перлин культури.

Незабутньою була мистецька година, присвячена 95-річчю від дня народження відомого не тільки у місті, але й в Україні хормейстера, доцента кафедри музичного мистецтва Бориса Романовича Ліпмана.

У своїй роботі часто використовуємо таку перевірену форму роботи як бібліографічні огляди літератури. Огляди літератури проводимо не тільки у групах, але й розміщуємо на сайті бібліотеки. Вони також є невід'ємною частиною мистецьких вечорів, інформаційних годин.

Вся просвітницька робота ведеться у тісному взаємозв'язку з професорсько-викладацьким складом факультету [3, с. 118].

Співпраця з керівництвом факультету, користувачами, спільна підготовка заходів дають свої позитивні результати: створюють атмосферу довіри, поліпшують взаємовідносини з користувачами.

Перспективи розвитку читального залу пов'язуємо з новітніми інформаційними технологіями, активною роботою над підвищенням фахового рівня, яка б спонукала до перебудови професійного мислення, допомагала б удосконалювати вміння, навички, оволодівати новими методами роботи.

Список використаних джерел:

1. Грищенко Т., Етенко Н. Наукова бібліотека в інформаційному просторі вищого навчального закладу. Аспекти інтегральної взаємодії. *Вища школа*. 2011. № 1. С. 59–66.
2. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002. № 2984-III. Київ : Вид-во Ін-ту законодавства Верховної Ради, 2002. С. 45.
3. Прокопчук В. С., Філінюк Л. Ф. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення і розвитку : істор. нарис. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 284 с.
4. Фоміних В. В. Комплектування фонду наукової бібліотеки ВНЗ на сучасному етапі – мистецтво чи наука? *Бібліотека та сучасні тенденції в інформаційному забезпеченні освітньої, науково-дослідної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів* : матеріали наук.-практ. конфер.,

присвяч. 50-річчю НБ ХНУ, 15–16 берез. 2012 р. Хмельницький : ХНУ, 2012. С. 226–231.

The article analyzed the work of the reading room of subscription literature library of Kamianets-Podilsky National University named by Ivan Ohienko and identifies the development prospects.

Key words: *University, library, the reading room of fiction, the fund, the user.*

УДК 021.4:021.7

В. П. Чопик, м. Кам'янець-Подільський

БІБЛІОТЕЧНА ВИСТАВКА ЯК ФОРМА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЛІТЕРАТУРИ

В статті йдеться про основну форму популяризації книги – бібліотечну виставку; її ознаки, цільове призначення та вимоги до оформлення.

Ключові слова: *книжкова виставка, наочне сприйняття, оформлення.*

Сучасна українська література, як цілісна складова вітчизняної культури, відіграє важливу роль у вдосконаленні інтелектуального, естетичного, духовного, морально-етичного стану українського суспільства. Проте сучасна соціокультурна ситуація призвела до зниження читацької активності населення, особливо молоді, зокрема читання художньої літератури; створила комплекс проблем у вітчизняній книговидавничій галузі, поповнення інформаційно-ресурсної бази бібліотек.

Сьогодні бібліотекареві складно рекомендувати сучасну українську книгу. Багато нових імен, творів, залишаються непомітними, оскільки їх автори невідомі широкій читацькій аудиторії. У той же час бібліотеки покликані позитивно впливати на естетичні смаки читачів, сприяти, щоб читання стало для них щоденною потребою; представляти панораму сучасної української літератури як невід'ємну частину національної культури, єдине суспільно-естетичне явище з певними загальними течіями, напрямками розвитку, лідерами, дебютантами, критиками. Значущість промоції читання складно

переоцінити: саме вона актуалізує потребу в книзі як носії інформації. Пропагування читання – один із найефективніших способів просування книжкової продукції як складової рекламної комунікації.

Для бібліотекаря сьогодні особлива роль надається організації бібліотечного простору, важливою складовою якого є бібліотечна виставка. Сучасна бібліотечна виставка повинна бути комфортною, доступною, актуальною, наочною, цікавою та естетично оформленою, такою, що задовольняє певні потреби читача: освітні, культурні, інформаційні, дозвіллеві. Метою сучасної бібліотечної виставки є підвищення стандарту читання, його популяризація, розкриття книжкового фонду. Ведучи пошук інноваційних форм роботи з книгою, бібліотекарі мають враховувати, що 80% інформації людина сприймає за допомогою зору. Живе спостереження, тобто наочне сприйняття, є початком усякого пізнання. Існує низка вимог до бібліотечної виставки: обсяг заголовка не повинен перевищувати п'яти слів і не може бути багатозначним. Велике значення має підбір кольору і кольорових поєднань. Бажано використовувати при оформленні не більше трьох кольорів, інакше виставка стане не яскравою, а строкатою. У багатоколірних композиціях випадкові кольори можуть викликати неспокій і порушення єдності композиції. Виняток становлять виставки, де строкатість виправдана назвою («Різноколірні сторінки», «Строкаті фантазії», «Новорічний калейдоскоп», «Весела мозаїка»). Існують три основні кольори: червоний, синій, жовтий, – і додаткові: зелений, помаранчевий, фіолетовий, які служать для виділення основних кольорів. Найвдаліше поєднуються: білий на синьому, білий на червонному, білий на зеленому, червоний-біло-синій, чорний з жовтим, чорний з помаранчевим, чорний із золотим, чорний з срібним. Колір може створити певний настрій. Відомо, що зелений і синій кольори заспокоюють, червоний і жовтий – збуджують, темно-фіолетовий – пригноблює. А ще сприйняття кольору залежить від віку. Підлітки, наприклад, віддають перевагу контрастним поєднанням – синій і помаранчевий, червоний і зелений, жовтий і фіолетовий. Люди літні, навпаки, частіше вибирають гамму приглушених тонів. Є кольори,

які здатні зорво наблизити предмети. Якщо для фону вибрати холодні відтінки, а для об'єктів, розташованих на передньому плані – теплі, то можна досягти ефекту «наближення» важливої інформації. Якщо необхідно виділити або «наблизити» певну книгу або статтю, можна помістити її на підставку червоного, помаранчевого або охристо-жовтого кольору.

Дуже ефективним для створення привабливої книжкової виставки є використання різноманітних предметів, так званих айс-стоперів, які перетворюють книжкові-виставки у виставки-інсталяції. При цьому важливо пам'ятати: в оформленні не повинно бути жодного випадкового предмета і всі вони разом не повинні затуляти книгу. Такі виставки цікаві тим, що бібліотекар може використовувати особисті листи, світлини читачів. Таким чином читачі емоційно залучаються у процес підготовки, стають співавторами.

Нарешті, виставку можна вважати успішною, якщо читач сприйме її як свою, цікаву саме йому. Така виставка стане подією не тільки для користувачів, але й для бібліотекарів, які її створювали.

Відсутність жорстких рамок в організації виставок сприяє розвитку творчості, збагаченню бібліотечного досвіду. У книжкової виставки є свої переваги перед іншими формами роботи: навіть ті читачі, які не люблять самостійно шукати книжки у каталогах, обов'язково зупиняться біля добре, зі смаком оформленої виставки. Саме книжкові виставки створюють позитивний імідж бібліотеки. З метою привернення уваги користувачів бібліотеки до читання та полегшення пошуку необхідних видань в бібліотеці – новинок сучасної української літератури – можна оформити книжкові виставки, які викликають у читачів емоції, не залишають їх байдужими. Це можуть бути: виставка одного жанру «Фентезі – forever», виставка-серпантин «Бібліогурманіка – апетитне читання»; виставка-рейтинг «Українське слово проситься до тебе: уподобання українських читачів». Інформуванню широкого загалу читачів про нових письменників може сприяти постійно діюча книжкова виставка «Міні-маркет сучасної української літератури», книжкова виставка, автором якої є працівник або користувач бібліотеки – це є авторська виставка,

виставка-діалог – це заочна розмова читача та бібліотекаря. Привернути увагу читачів до певної теми є мета – виставка-вікторина, виставка-кросфрод. Викликати у читачів бажання подискутувати, висловити свою думку з якогось питання полягає у виставці-дискусії. Метою виставки нових надходжень – є інформація читачів про нові документи – книги, диски, періодичні видання, відеоматеріали, які надійшли до бібліотеки. Виставка однієї книги (журналу, газети, публікації) зацікавлює користувача конкретним документом через створення експозиції, яка містить інформацію, наприклад, про автора книги, його життя та творчість тощо.

Виставки можуть бути різноманітними за ознаками, видами, проблематикою, цільовим призначенням та художнім оформленням, але вони повинні доносити до глядачів оригінальну авторську ідею.

Бібліотечні заклади мають значний досвід виставкової діяльності, проте впровадження інформаційних та телекомунікаційних технологій потребує теоретичного осмислення та практичного використання у виставковій діяльності нових можливостей, в тому числі й мультимедійних та віртуальних. Використання в бібліотечній практиці віртуальних виставок дає змогу розв'язати ряд проблем, які неможливо вирішити традиційними методами. Це, зокрема: забезпечення збереженості документів; оперативність організації виставки та можливість постійного її поповнення новими документами; представлення документів у потрібній кількості назв; необмеженість терміну експонування документів; можливість перегляду змісту окремих документів, зокрема збірників наукових праць, та ілюстрацій; розкриття змісту представленого видання за допомогою анотації; представлення документів, які відсутні у фондах цієї бібліотеки, але мають певне значення для розкриття заданої теми; можливість дистанційного перегляду виставки без відвідування бібліотеки у будь-який час (24 години на добу, 7 днів на тиждень). Віртуальна виставка це – публічна демонстрація в мережі Інтернет за допомогою веб-технологій віртуальних, спеціально підібраних і систематизованих творів друку та інших носіїв інформації, це – необмежений у просторі і часі захід, за

допомогою якого бібліотека може розмістити текстову інформацію, графічне, аудіо або відео зображення експонатів, що розкривають зміст виставки. Її безумовною перевагою є те, що це – умовно не обмежений у часі та просторі захід, який реалізується за рахунок Інтернет-ресурсів, у межах якого бібліотека має можливість розмістити текстову інформацію, графічне, аудіо- або відеозображення експонатів, що розкривають зміст виставки. Крім того, використання нових технологій (оцифрування раритетних видань та система «Сторінки, що перегортаються») дозволяє досягти не тільки високої якості зображення, але й своєрідного «ефекту присутності».

Отже, книжкові виставки є основою для зростання авторитету бібліотеки та її персоналу. Для цього необхідно швидко реагувати на зміни у сучасному мінливому світі, проявляти гнучкість, креатив, вміти активно використовувати сучасні інформаційні технології та вкладати частинку своєї душі у таку нелегку, але важливу справу.

Використовуючи можливості медіа-ресурсів та доступу до Інтернет можна організувати пошукові веб-експедиції «Розшукується модна книга», відео-паради «Подивився прочитай».

Популяризація сучасної української літератури – це проблема не лише бібліотек. Вона є загальнодержавною. У цьому напрямі важливо вирішити дві проблеми. Перша – реалізація унікального бібліографічного проекту (покажчика), що допоможе усебічно розкрити розвиток української прози, драматургії і поезії у роки незалежності України. Друга – створення цифрової бібліотеки творів українських письменників.

Список використаних джерел:

1. Амеліна Є., Пілярчук В. Інноваційні послуги сучасних українських бібліотек. *Бібліотечна планета*. 2012. № 1. С. 14–19.
2. Бейліс Л. Важливі аспекти популяризації української літератури як складової соціокультурної діяльності бібліотек. *Бібліотечна планета*. 2009. № 4. С. 8–11.
3. Беймук Н. Художня література як засіб індивідуальної роботи з користувачами. *Бібліотека в освітньому просторі. Проблеми читання*

художньої літератури та її популяризація у бібліотеці вишу : інформ. бюл. для працівників бібліотек ВНЗ. Хмельницький : ХНУ, 2012. URL: http://lib.khnu.km.ua/about_library/metodob/Buletен13/buletен13.htm#bei/

4. Беляева Н. Традиции и инновации в выставочной работе/ *Бібліотечний форум України*. 2011. № 4. С. 20–22.
5. Бессараб А. Соціально-комунікаційні технології формування інтересу до української книги за кордоном. *Вісник Книжкової Палати*. 2016. № 9. С. 11–13.
6. Бібліотекар як учасник процесу читання та його популяризатор / уклад. М.Талалаєвська. Київ : НПБУ, 2016. 43 с.
7. Виртуальные выставки. URL: www.cci.zp.ua/vexpo/ms/price.htm.
8. Кудря Л. Віртуальна книжкова виставка – нова форма популяризації документів. *Бібліотечна планета*. 2009. № 1. С. 37–39.
9. Моїсєєва С. Віртуальні виставки. URL: http://www.library.lg.ua/rus/virtual_books.php.
10. Сміхова Л. В. Книжкова виставка – одна з форм популяризації книги. Шкільна бібліотека. 2009. № 3. С. 43–46.
11. Ткачук Л. Віртуальна виставка: нова послуга бібліотеки. *Вісник книжкової палати*. 2007. С. 36–38.

The research paper deals with the main form of popularization of the book – a library exhibition; they are features, purpose and design requirements.

Key words: *book performance, visual perception, design.*

УДК 021.4:7.012

Н. Й. Сивак, м. Кам'янець-Подільський

ДИЗАЙН БІБЛІОТЕЧНИХ ВИСТАВОК

У статті висвітлено бібліотечні засоби виставкової роботи, вимоги до заголовку бібліотечної виставки та виставкового обладнання, композиційні методи та кольорові рішення при оформленні бібліотечних виставок.

Ключові слова: *виставкова діяльність, бібліотечна виставка, книга, цитата, композиція, кольорознавство.*

Кожна бібліотека будує свою модель виставкової роботи, обумовлену профілем її діяльності. На вибір моделі виставкової діяльності впливають численні фактори: якість книжкового фонду, інформаційні потреби читачів, а також рівень знань і творчий потенціал співробітників бібліотеки.

Провідними тенденціями в сучасній виставковій діяльності бібліотек є концептуальні альтернативні підходи до розробки і дизайну бібліотечних виставок, що дозволяють сформувати багатий спектр неповторних індивідуальних творчих форм і образів, підходів і концепцій, які визначають подальші напрямки експозиційного пошуку.

Виставка розрахована на огляд користувачами, а її сприйняття як єдиного цілого. Це досягається спеціальними композиційними методами, кольоровими рішеннями, а також, за необхідності, побудовою логічних зв'язків між виставками в різних структурних підрозділах.

В основі бібліотечних виставок лежить особлива знакова система, або «мова». Вона складається, по-перше, із знаків, що утворюють словник мови. В якості знаків тут виступають книги, в якості словника – книжковий фонд. По-друге, з граматики мови, тобто правил взаємного поєднання знаків в процесі їх об'єднання в експозиції.

Бібліотечні засоби виставкової роботи – це сукупність елементів знакового забезпечення комунікації, що використовуються переважно в бібліотеках. Книги – це, безумовно, головне, що створює мову бібліотеки і, як наслідок, бібліотечної виставки.

Основна ідея бібліотечної виставки втілюється у заголовку. Різноманітність збірників афоризмів, поетичних антологій дозволяє підібрати назви і цитати для різних тематичних виставок. Існує деяке коло авторів, що найчастіше цитуються при оформленні бібліотечних виставок – це, як правило, письменники-класики, відомі вчені і громадські діячі.

Крім того, в бібліотеках організовуються тематичні виставки, заголовки яких формуються у вигляді порад, підказок («Вам, першокурсники»); виставки

до знаменних і пам'ятних дат («Літературні ювілеї»); виставки нових надходжень називаються «Новинки літератури», «Нове про...».

Існує певний ряд вимог до заголовку бібліотечної виставки [2, с. 29–34]:

1. Об'єм заголовка не перевищує 5 слів. Заголовок служить приверненням уваги читача до виставки, створює мотив звернення до книг, що представлені в експозиції. Віршовані цитати потрібно вибирати короткі, або, за необхідності, скоротити їх.

2. Заголовок виставки виражає цільове і читацьке призначення виставки.

3. Оригінальність заголовку, відсутність запозичень, власна фантазія автора виставки дозволяє найбільш повно відобразити і життєву позицію бібліотекаря, і його бачення проблеми, якій присвячена виставка.

4. Необхідно з обережністю підходити до використання багатозначних заголовків – як цитат, так і оригінальних висловів. В такому випадку слід вводити підзаголовок, що пояснює сенс загальної назви.

Існують композиційні методи, що дозволяють досягти більшої виразності текстової частини виставки.

1. Збільшення/зменшення об'єкта. Використовується зазвичай для відтворення ілюстрації чи її частини.

2. Фрагментування. Виділення одного з елементів композиції дозволяє надати йому відособленість і самоцінність.

3. Монтаж. Поєднання елементів однорідного походження, різнорідних компонентів, додання дзеркального відображення, якщо необхідно підкреслити зіставлення матеріалу, представленого в різних розділах.

4. Зміна фактури: створення ілюзорної рельєфності, зміна кольору, напряму штрихування, горизонтальне чи вертикальне розтягування об'єкта.

Вибір заголовка для бібліотечної виставки здійснюється після того, як визначається основна ідея і підібрана література.

Виставкова робота передбачає певні вимоги до виставкового обладнання як складової частини дизайнерського рішення експозиції. Існує декілька способів переорганізації бібліотечного простору: вітрини, стелажі, столи.

Вітрини мають багато переваг. Скло втілює візуальну близькість і одночасно відокремленість виставлених предметів. Чотири стіни вітрини створюють відчуття об'єму. Сучасні вітрини передбачають автономне освітлення.

На відміну від вітрин, на стелажах і столах важко розмістити ілюстрації і предмети, оскільки стандартні стелажі неглибокі, і, як і горизонтальна поверхня стола, краще пристосована для показу книг. Проте представлені на стелажі (всередині полиці) книги опиняються у своєрідній рамці, яка фокусує увагу, виконує декоративну роль.

Стендову презентацію визначають як демонстрацію фактів і ідей з використанням малюнків, діаграм, креслень, фотографій, ескізів та інших декоративних елементів, розміщених на плоскій вертикальній поверхні. Стендові презентації використовують, як правило, коли необхідно в стисnutій і образній формі, з мінімумом тексту продемонструвати результати діяльності різних бібліотек у якомусь напрямі, коли в експозиції переважає ілюстративний матеріал, який проблематично розмістити на звичайному стелажі, а також при нестачі виставкових стелажів і корисної площі для розміщення столів.

Для стендової експозиції найкраще підходить квадратна форма. Рекомендована площа – 180×120 см. Вона може бути поділена на 6–8 сегментів залежно від особливостей матеріалу, що розміщується. Для написів слід обирати шрифти, що дозволяють сприймати текст з відстані 1,5–3,25 метра. Матеріали відбирають і розміщують таким чином, що стендова експозиція прочитувалась за 2 хвилини, а підсумки можна було підвести за 30 секунд [3].

Вимоги до виставкового обладнання можна сформулювати наступним чином:

- найбільша площа показу з мінімальним використанням площі;
- простота конструктивних рішень;
- стійкість обладнання (стенду, стелажу);
- естетична завершеність і закінченість форм;
- варіативність;

- можливість локальної підсвітки;
- ергономічне обґрунтування розмірів.

Бібліотечна виставка будується із безлічі різноманітних текстів і графічних зображень, що створюють деяке повідомлення, адресоване бібліотекарем читачу (користувачу). Композиція – побудова цілісного твору, всі елементи якого знаходяться у взаємній і гармонійній єдності. Існує ряд принципів композиційного групування експозиції. Одним з таких принципів є симетрія (центральна осьова, відображена симетрія – коли елементи однієї сторони вітрини знаходяться в іншій ніби в дзеркальному відображенні, асиметрична рівновага – великий предмет з одного боку урівноважується групою дрібних з іншого).

Другий принцип – забезпечення стійкості. В зашкленних вертикальних вітринах створення враження стійкості експозиції досить важливе. Це досягається розміщенням великих предметів і видань великого формату в нижній частині експозиції.

Третій принцип – дотримання ритму або принцип ритмічного чергування елементів композиції.

Перевагу слід віддавати об'ємній організації візуального середовища. Ось декілька прийомів.

1. Наскрізні об'єми (цитатні, образотворчі, портретні, фото-атрибутивні) являють собою ланцюжок тематичного матеріалу, змонтованого за допомогою вузьких паперових смуг по краях. Інший елемент – розрізана ілюстрація, частини якої можуть бути зміщені, щоб підкреслити об'єм. Ефекти просвічування, вітражності при оформленні поживляють візуальний простір виставки.

2. Об'ємні носії інформації у вигляді склеєних кубів, паралелепіпедів, куль, конусів, пірамід, циліндрів, на які на різних рівнях і планах можна прикріпити цитати, ілюстрації, портрети.

3. Підвісні цитати – стандарти (на нитках або стрічках), оправлені у витончені рамки, створять враження легкості і руху всієї експозиції.

4. Атрибутивні ряди – дублювання вміщених на виставці предметів їх зображеннями (наприклад, гусяче перо в чорнильниці і його графічний силует) або зображення предметів в різних масштабах і ракурсах.

5. Фігурне розміщення книжкового та образотворчого матеріалу – розташування у вигляді віяла, гармошки, дугою, уступами, в похилому вигляді і т.д.

Наукою про колір – кольорознавством накопичені відомості, дуже корисні дизайнеру, художнику і бібліотекарю, що займається організацією бібліотечних виставок.

Різні тіла по-різному випромінюють або відбивають світло. Від білих предметів будь-яке кольорове світло відбивається в рівній мірі. Чорні відбивають світло менше, ніж всі інші. Сірий тон при різному освітленні може бути до безкінечності різноманітний і при оформленні представляє великі можливості щодо його використання. Зокрема, папір або матерію сірих тонів доцільно використовувати для драпіровок. Всі інші кольорові предмети по-різному відображають різне світло. Так, червоні предмети під червоним освітленням виглядають дуже яскравими, а під зеленим – майже чорними.

При штучному освітленні (а в бібліотеках саме таке переважне освітлення) білі, сірі та зелені кольори предметів жовтіють, сині сильно темніють, фіолетові темніють і червоніють, тіні предметів різко окреслені, предмети, що знаходяться в тіні, погано помітні за кольором. Ці особливості кольоросприйняття необхідно враховувати при організації як вітринних експозицій, так і виставок на стелажах.

Найбільш поширеними вважаються такі типи колірних композицій:

- Двоколірна однотонна, наприклад, синє з блакитним;
- Двоколірна контрастна – чорно-біле;
- Триколірна однотонна, наприклад, бежевий, коричневий і червоне;
- Триколірна однотонно-контрастна (білий, синій, блакитний) і, як виняток, чотириколірна.

У більш багатобарвних композиціях випадкові кольори можуть викликати строкатість, неспокійність і порушення єдності композиції.

Композиції, виконані в контрастних поєднаннях червоного та зеленого, оранжевого та синього, жовтого та фіолетового кольорів, самі по собі помітні, як правило, не використовуються в поєднанні з великим шрифтом заголовка. Найбільш чітко сприймаються такі контрастні поєднання: чорний – на жовтому фоні, зелений – на білому, червоний – на білому, чорний – на білому, жовтий – на чорному.

Колір значно впливає на відчуття простору, температури зовнішнього середовища та емоційного стану.

Червоний колір створює відчуття близькості предмета і викликає занепокоєння. Помаранчевий колір також передає відчуття близькості, але викликає насагу. Жовтий колір створює відчуття близькості і вселяє стан бадьорості. Зелений колір віддаляє предмет і викликає спокій. Синій і фіолетовий кольори, як і зелений, віддаляють предмети, але якщо синій колір несе заспокоєння, то фіолетовий викликає стомлення або агресивність.

Дизайнери пропонують використовувати і таку властивість поєднань кольорів: два контрастні кольори, розташованих поруч, взаємно підсилюють один одного; родинні кольори – послаблюють. Так, зелений колір здається яскравіше в поєднанні з червоним.

Вибір шрифту, яким виконуються заголовки і цитати до виставки, обумовлений цільовим призначенням і змістом виставки.

При візуальному сприйнятті ставлення до побаченого створюється з першого погляду, і вже під впливом цього відношення читач сприймає всі складові частини побаченого ним спочатку.

Шрифт найкраще сприймається глядачем, коли той перебуває на відстані, пропорційній його розміру. Чим більший шрифт, тим, відповідно, більше має бути віддалення від нього глядача. Природно, ця відстань залежить не тільки від розмірів, але і від конфігурації шрифтів. Варіюючи розміри і накреслення шрифтів, можна поставити читача в таку точку простору, звідки його погляду

постане саме той фрагмент експозиції, який автор хотів би пред'явити для формування першого враження.

Шрифтова композиція заголовка або цитати може бути симетрична (орієнтована по центру), блокова (коли всі рядки тексту вписуються в прямокутник незалежно від кількості букв у кожному рядку), вирівняна по лівому або правому краю.

Використання комп'ютерних технологій у виставковій діяльності бібліотек означає, як правило, графічне оформлення заголовків, цитат та ілюстрацій. Між тим мультимедійні технології дозволяють значно розширити межі пред'явлення інформації, створювати різноманітні інформаційні продукти.

Книжкова виставка як наочна форма популяризації літератури має величезну перевагу перед іншими формами масової роботи з читачами, тому що безпосередньо зв'язана з процесом сприйняття людиною візуальної інформації. Головна мета книжкової виставки – привернути увагу читача до книги.

Список використаних джерел:

1. Збаровская Н. В. Выставочная деятельность публичных библиотек. Санкт-Петербург : Профессия, 2004. 224 с. (Серия «Библиотека»).
2. Зыков О. П. Выставочная работа публичных библиотек: опыт практического пособия. Ленинград, 1990. 28 с.
3. Шмидмаер Д. Стендовые презентации в библиотечном деле: руководство. Москва, 1997. 30 с.

УДК 021.2:027.7:378.4(477.43-21)КПНУ

І. І. Грінішина, м. Кам'янець-Подільський

ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗНАНЬ РІДНОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ МАСОВИХ ЗАХОДІВ

У статті проаналізовано позитивний вплив масових заходів на студентську молодь, роль літературних вечорів та усних журналів у покращенні знань рідної мови, зацікавленості українською культурою та літературою.

Ключові слова: рідна мова, бібліотека, масові заходи, самоідентифікація, студентство.

Державотворчі процеси, що відбуваються в Україні протягом останніх років, зумовлюють необхідність вирішення проблем виховання національно свідомих громадян, справжніх патріотів, відданих Вітчизні, готових до плідної праці в ім'я рідного народу. Духовне оновлення нашої держави, процес демократизації суспільства передбачають створення сприятливих умов для утвердження атмосфери творчості, багатогранного розвитку особистості. Завдання щодо виховання людей із високим духовним потенціалом постає не лише як актуальна проблема, але і як соціальна необхідність.

Важливим викликом сучасності у нашій країні є усвідомлення національної ідентичності та питання самоідентифікації особистості. Мова має чи не найважливіше значення для формування національної ідентичності кожної людини. Її називають духовним надбанням людства, головною ознакою народу, зброєю у боротьбі за незалежність держави. У загальносвітовому процесі розвитку людських спільнот, який окреслюється формулою «від народу – до нації», мові належить першорядне місце. [2, с. 115]. Любов до рідної мови є одним із виявів патріотизму. У Праці Івана Огієнка, першого ректора Кам'янець-Подільського національного університету, міністра освіти і віросповідання, митрополита Іларіона «Наука про рідномовні обов'язки» зустрічаємо таку фразу: «Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості... Не стане мови – не стане національності...» [4, с. 3]. Там само Іван Огієнко зазначає: «Мова – то серце народу і як гине мова – гине народ» [4, с. 15].

У просторі сучасного закладу вищої освіти дуже важливою є популяризація рідної мови різноманітними методами та формами [1, с. 49]. У даній статті ми розглянемо на прикладі бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, що серед найефективніших форм популяризації української мови для студентів є масові заходи. Зокрема,

увагу зосередимо на масових заходах, що були проведені у читальному залі № 1 (завідувач Інна Грінішина).

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, поява нових технологічних прийомів надає можливість передавати зміст інформації за допомогою різних способів, але незмінним залишається потреба у живому спілкуванні з однодумцями та наставниками. Отже масові заходи, клуби за інтересами і гуртки досі залишаються популярними серед студентської молоді. Одне з основних завдань масових заходів – сформувати у студентів патріотичні почуття до своєї держави, залучити молодь до вдосконалення знань рідної мови, що неодмінно впливає на духовний, морально-етичний та культурний розвиток молодого покоління.

Важливою метою культурного і духовного виховання молоді в університеті є підготовка гармонійно розвиненої, суспільно активної особистості. Сьогодні важливість роботи з молоддю очевидна. Значною мірою це пов'язано з кризою духовності. Все це закономірний процес, що став результатом трансформації суспільного ладу. За допомогою масових заходів сучасний бібліотекар може не лише поділитися корисною інформацією, але й згуртувати творчих студентів, забезпечити комфортний простір для спілкування. Бібліотека, як один з осередків культурного життя закладу вищої освіти покликана забезпечувати реалізацію потреб студентів у інтелектуальному спілкуванні, обміні думками.

Важливе значення для залучення студентів до вивчення рідного слова мають, насамперед, літературні вечори. Ці масові заходи, присвячені творчості того чи того письменника або поета, дають змогу ознайомитися детальніше з творчістю відомих авторів, популяризувати читання, об'єднати людей зі спільними інтересами у хорошу дискусію. Студентство Кам'янець-Подільського національного університету бере активну участь у власне масових заходах, а також допомагає у їх підготовці. Активні студенти брали участь в організації літературного вечора «Поезія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі», присвячений творчості Ліни Костенко. Також

студенти активно взяли участь у літературному вечорі з нагоди 80-річчя від дня народження Василя Стуса «Василь Стус та його доба» і літературних читаннях «Василь Симоненко – поет і людина» (до 85-ї річниці від дня народження критика, поета, журналіста). Традиційним стало проведення заходів до Дня рідної мови. Серед них можна зазначити такі: «Прилинь душею до перлин рідної мови», «Рідна мова моя, поетична й пісенна».

Сприяють вихованню патріотичної позиції студентської молоді також усні журнали. Це один з видів масових заходів, що базується на підготовці цікавої інформації про творчість видатних митців літератури, яка подається за рубриками. Усний журнал повинен бути цікавим, пізнавальним, корисним та різноманітним своїм змістовим наповненням. Така форма виховної роботи передбачає серію коротких виступів на цікаву та актуальну тему. До Дня рідної мови було проведено усний журнал «Лунає в слові «мова» щось святе», «Рідна мова – духовна основа нації». Студенти дізналися про роль мови у житті людини, цитували уривки улюблених поезій, обговорили актуальні проблеми розвитку української мови та її вплив на самоідентифікацію громадянина.

До Дня української писемності та мови було проведено усний журнал «Єдиний скарб у тебе – рідна мова». Студенти підготували короткі виступи про становлення і розвиток української літературної мови, історію українського правопису, виникнення сучасного алфавіту. Такий вид виховної роботи сприяє поглибленню знань студентської молоді, зокрема у галузі історії української літературної мови, дає можливість висловити власний погляд на дискусійні питання, збагнути красу рідного слова.

Особливе значення для вивчення рідного слова мають прем'єри книг. Адже нова книга у читача завжди викликає особливі враження. Сучасна література сповнена величезною кількістю актуальних проблем, порушує важливі питання та багата своїм змістовим наповненням. Студенти, зацікавившись творчістю Марії Ткачівської, провели зустріч-бесіду про новий роман письменниці «Тримайся за повітря». Особливо цікавими виявились

своєрідність жанрової та композиційної структури та довершений підбір словесного матеріалу.

Найактивніше студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (особливо це стосується факультету української філології та журналістики) долучились до створення та організації літературного гуртка «Муза» (керівники Інна Грінішина, провідний бібліотекар та Валерій Щегельський, завідувач навчально-науковою лабораторією етнології). Щоразу збільшувалась кількість охочих, які прагнули не лише поглибити знання про творчість геніїв української літератури, а й готові були показати аудиторії власний поетичний талант.

Кожне засідання літературного гуртка «Муза» проходило по-особливому, студенти декламували власні поезії, дізнавалися цікаві факти про українських письменників та поетів, зачитували уривки їх творів. Відгукнулась на запрошення і долучилась до творчої роботи гуртка місцева поетеса, керівник літературного клубу «Джерела душі» Тетяна Дорошенко. Поетеса залюбки відповідала на цікаві запитання, поділилась історією свого творчого розвитку. Літераторка наголосила, що переймається патріотичною темою і продекламувала кілька поезій про Україну.

Отже, рідне слово – це духовне надбання нації, культурна спадщина, яка протягом багатьох століть намагалась вистояти, відродитись, стати головним джерелом розвитку України як незалежної держави. Тому вивчення рідного слова, особливо молоддю, має сьогодні пріоритетне значення. Масові заходи (літературні вечори, усні журнали, прем'єри книг, літературні гуртки) впливають на духовний розвиток студентської молоді, долучають її до вивчення неоціненних надбань української культури, зокрема художнього слова, формують громадянську позицію, розвивають естетичні смаки та індивідуальну творчу манеру.

Список використаних джерел:

1. Дебич М. Гуманізація навчально-виховного процесу у вищій школі ХХІ століття. *Вища школа*. 2011. № 5/6. С. 47–56.

2. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація : тези про місце і роль мови в національному відродженні України. Дрогобич : Відродження, 1994. 218 с.
3. Кононенко В. І. Мова у контексті культури: монографія. Київ, Івано-Франківськ, 2008. 350 с.
4. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів : Фенікс. 46 с.
5. Русанівський В. М. Історія української літературної мови : підруч. для студ. гуманітарних спец. вищих навч. закл. Київ : АртЕк, 2002. 424 с.
6. Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу. Київ : Спалах, 2004. 272 с.

The article analyzes the positive impact of mass events on student youth, the role of literary evenings and oral journals in improving the knowledge of the native language, interest in Ukrainian culture and literature.

Key words: *native language, library, mass events, self-identification, students.*

УДК 070:027.7:378.4(477.43-21)К-ПНУ

О. І. Пшетаковська, м. Кам'янець-Подільський

**ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ
У ФОНДІ ЧИТАЛЬНОГО ЗАЛУ № 2 БІБЛІОТЕКИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

У статті здійснено аналіз вітчизняних періодичних і продовжуваних видань з фізичної культури та спорту, які зберігаються у фонді читального залу № 2 бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету. Проаналізовано періодичні видання щодо кількісних показників, а також за тематикою, мовою, видавництвами, періодичністю.

Ключові слова: *періодичне видання, наукові журнали, видавництво.*

Періодичні видання є важливим джерелом пошуку та оперативним засобом поширення наукової інформації. Журнали є зручним способом опублікування результатів наукових досліджень, їх можна вважати провідною ланкою у налагодженні наукових комунікацій.

Спортивна періодика сьогодні належить до єдиної типологічної групи, їм притаманна проблемно-тематична спрямованість (спеціалізовані), спільна типологія ознак (первинні: видавець, мета і завдання, читацька аудиторія;

вторинні: авторський колектив, структура, жанри, оформлення; формальні: періодичність, мова видання, наклад). Водночас усі спортивні видання (наукові та всеукраїнські) надають інформацію для читачів різного рівня, поділяють інформаційні матеріали на інформацію для всіх, для широкого кола фахівців галузі фізичної культури і спорту (для тих, хто цікавиться певними її напрямками), наукову і спеціалізовану. Самодостатність спеціалізованих спортивних журналів виявляється у специфіці їхньої аудиторії, цільовому завданні і характері (жанрово-стильова структура) тексту. Сукупність цих ознак дає підстави для виокремлення групи спортивних спеціалізованих періодичних видань серед інших представників газетно-журнальної системи інформації.

Наукова спортивна періодика спрямована на неоднорідну аудиторію, її інформаційне текстове наповнення відрізняється за різними критеріями, зокрема й професійними. При цьому для її аудиторії характерна обізнаність з науковими дослідженнями у галузі фізичної культури і спорту та суміжними з нею науками: медициною, біологією, соціологією, педагогікою, психологією тощо. Важливою типологоформуючою ознакою спортивної періодики є її функціональне призначення. На сторінках журналів з-поміж науково-теоретичних, науково-практичних і науково-методичних питань розглядають етичні, правові та інші аспекти різних видів спорту в контексті цілої галузі, спрямовані на виконання різних функціональних завдань. Проблема доступності викладу інформаційного матеріалу полягає у спеціалізованому змісті, оскільки головним користувачем інформації є підготовлений читач, обізнаний з конкретним видом спорту, спортивною термінологією, напрямками підготовки фахівців фізичного виховання та здоров'я людини.

Сьогодні інформаційне забезпечення спортивної науки здійснюють наукові періодичні та продовжувані видання, які, зокрема в Україні, формують систему документальної спортивної наукової інформації. До них належать **наукові, науково-методичні, науково-теоретичні журнали, продовжувані видання**. Спортивна періодика є цінним джерелом, з якого науковці та студенти ВНЗ черпають інформацію про розвиток галузі та задовільняють

професійні, наукові, пізнавальні, навчальні запити. Загалом фонд вітчизняних періодичних видань з фізичної культури та спорту читального залу № 2 нараховує 9 назв і 292 примірники (з 2004 року).

До **наукових фахових видань** належить журнал **«Фізична активність, здоров'я і спорт»**. Журнал виходить з 2010 року. Засновниками є Міністерство освіти і науки України та Львівський державний університет фізичної культури. Періодичність видання: 4 рази на рік. Журнал видається мовами: українською, російською, польською, англійською (змішаними мовами).

Журнал друкує матеріали з висвітлення наукових здобутків у галузі підготовки спортсменів, фізичного виховання, фізичної активності різних верств населення, зміцнення здоров'я засобами фізичної культури, фізичної реабілітації і туризму. Видання відображене у базах Google Scholar, ResearchBib, CiteFactor, Scientific Indexing Services (SIS), Advanced Science Index, «Index Copernicus Journals Master List».

Наявність у фонді:

Рік	Номер
2017	№ 1–3

Збірник наукових праць Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки журнал **«Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві»** є науковим фаховим періодичним виданням України, яке включено до Переліку наукових фахових видань України категорії **«Б»**.

У науковому журналі можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (доктора філософії) за галузями **«Педагогічні науки»** (спеціальності: 011 Науки про освіту, 014 Середня освіта (фізична культура) (13.00.02; 13.00.04) і **«Фізичне виховання та спорт»** (спеціальність: 017 Фізична культура і спорт (24.00.01; 24.00.02; 24.00.03)). Виходить 4 рази на рік. Мови видання: українська, англійська, російська.

З точки зору проблематики міжнародне видання охоплює широку сферу наукових досліджень у галузі масового спорту, фізичної реабілітації та спорту

вищих досягнень. Публікуються статті, які висвітлюють історію фізичної культури в Україні та світі; філософські, правові та організаційні проблеми фізичної культури; особливості фізичного виховання різних груп населення; питання професійної підготовки фахівців фізичної культури і спорту; педагогічні технології навчання фізичних вправ; засоби відновлення працездатності; особливості підготовки спортсменів та адаптації організму людини до фізичних навантажень. Наявність у фонді:

Рік	Номер
2019	№ 1–4

У фонді зберігаються **науково-методичні** журнали «Фізичне виховання в рідній школі» та «Фізичне виховання в школах України». Видавцем журналу «Фізичне виховання в рідній школі» є державне інформаційно-виробниче підприємство видавництва «Педагогічна преса». У журналі друкуються матеріали з методика навчання, розробки уроків, наукові праці. Журнал заснований у 1995 р., видається з 1996 р. До 2012 р. журнал виходив у світ під назвою «Фізичне виховання в школі», до 2014 р. – під назвою «Фізичне виховання в сучасній школі». Наявність:

Рік	Номер
2014	№ 1–4

Практичний журнал вчителя фізичного виховання «**Фізичне виховання в школах України**» включає в себе: розробки занять; методичні рекомендації та практичні поради; популярну енциклопедія спорту; сценарії фізкультурних свят.

Видання супроводжується повнокольоровою вкладкою з наочно-дидактичними матеріалами. У рубриці «Актуальні діалоги» обговорюються у формі «запитання-відповідь» усе, що цікавить педагогів. Журнал заснований 2008 року. Періодичність виходу: 1 раз на місяць. Наявність у фонді:

Рік	Номер
2011	№ 1–12
2012	№ 1–12
2013	№ 1–12
2014	№ 1–12

2015	№ 1–12
2016	№ 1–12
2017	№ 1–12

Український науково-методичний журнал «**Теорія та методика фізичного виховання**» (Харків) охоплює дослідження у сфері фізичного виховання дітей, підлітків і студентської молоді, фізичної реабілітації та спортивного тренування. Заснований у 2000 році. Статті публікуються українською, російською або англійською мовами. Виходить 4 рази на рік. Цей журнал практикує політику негайного відкритого доступу та є рецензованим.

У журналі друкуються матеріали такої спрямованості: теорія та методика навчання рухам; фізичне виховання дітей та підлітків; спортивне тренування дітей та молоді; фізична культура в школі; фізична культура в профілактиці та лікуванні захворювань у дітей та підлітків; теорія і методика професійної підготовки вчителя фізичної культури; правові основи фізичної культури в Україні. Наявність у фонді:

Рік	Випуск
2012	10,11,12
2014	1–4
2016	1–4
2017	1–4

Журнал «Теорія і методика фізичного виховання і спорту» є виданням Національного університету фізичного виховання і спорту України. Це періодичне видання є науково-теоретичним журналом для спеціалістів у галузі фізичного виховання і спорту: наукових працівників, викладачів закладів вищої освіти, тренерів, докторантів, аспірантів, студентів, спортсменів. Журнал містить наукові статті, спрямовані на вирішення актуальних завдань галузі фізичної культури і спорту. Журнал охоплює такі напрями: теорія і методика підготовки спортсменів; здоров'я людини, фітнес і рекреація, фізичне виховання різних груп населення, фізична реабілітація; спортивна медицина, фізіологія та біохімія спорту; історія, психологія, право, соціологія і філософія у сфері фізичного виховання і спорту; рецензії.

Видання виходить українською, російською, англійською. Засновано у 1999 році. Періодичність видання: 4 рази на рік. Наявність у фонді:

Рік	Номер
2014	1–4
2015	1–4
2016	1–4
2017	1–4
2018	1–4
2019	1–3

Більшість наукових журналів входять до системи формування національних реферативних ресурсів «Україніка наукова» [<http://www.nbuv.gov.ua/portal>].

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського створена база даних для вільного доступу до інформації про результати наукової діяльності вітчизняних учених і фахівців, що сприяє активізації входження України до міжнародної системи наукових електронних комунікацій [http://www.nbuv.gov.ua/db/ref_inf.html].

Продовжувані видання з галузі у фонді читального залу представлені:

Вісником Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України, галузь «Педагогічні науки». Вісник включено до науково-метричних баз: Google Scholar, Index Copernicus індекс (ICV 2013 : 5.86, ICV 2014 : 29.47) (Польща), CEJSH (the Central european journal of social sciences and humanities) (Польща).

У віснику висвітлюються результати наукових досліджень з актуальних проблем, що пов'язані з педагогічними аспектами фізичного виховання різних груп населення, валеології, ерготерапії, підготовки спортсменів та менеджменту у фізичній культурі.

Друкується за ухвалою Вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 6 від 23.05.2019 р.). Виходить 4 рази на рік. Наявність у фонді:

Рік	Випуск
-----	--------

2008	6
2009	2
2010	3
2011	4
2012	5
2015	8
2016	9
2017	10
2018	11
2019	12, 13, 14

Молода спортивна наука України збірник наукових праць з галузі фізичної культури та спорту. Збірник видається Львівським державним інститутом фізичної культури за сприяння Держкомспорту України та НОК України. У збірнику оприлюднюються результати наукових досліджень з актуальних питань фізичної культури та спорту вчених з України та зарубіжних держав.

Рік	Випуск	Том
2004	8	3, 4

Два видання, які зберігаються у фонді читального залу, стоять осторонь вищезапропонованої класифікації спортивних видань. Це щомісячний журнал про олімпійський рух і спорт вищих досягнень в Україні та світі **«Олімпійська арена»** та газета **«Здоров'я та фізична культура»**.

«Олімпійська арена» видається Національним олімпійським комітетом України. Зміст журналу включає: інтерв'ю з переможцями і призерами найбільших змагань; спортивну статистику; галерею портретів видатних олімпійців; історію спорту; аналітичні статті про розвиток різних видів спорту.

Наявність у фонді:

Рік	Випуск
2016	1–12
2017	1–12
2018	1–12
2019	1–12
2020	1–4

Матеріали газети **«Здоров'я та фізична культура»** розкривають способи формування у дітей ціннісного ставлення до власного здоров'я, аналізують

методичні аспекти залучення учнів до здорового способу життя, визначають шляхи становлення здорової, активної молоді.

Особливістю видання є те, що новий формат газети «Здоров'я та фізична культура» побудовано так, що кожна людина, незалежно від віку та професії знайде для себе корисні та цікаві речі.

Газета містить розробки уроків, заходів та занять спортивної, здоров'язбережувальної та екологічної тематики, фізичні вправи та психологічні поради, актуальну та доступну інформацію про здоров'я та поради щодо його збереження в сучасному світі. Основну частину матеріалів розраховано на фахівців спортивного профілю, зокрема вчителів фізичної культури, тренерів, керівників гуртків спортивного та здоров'язбережувального профілю. Наявність у фонді:

Рік	Випуск
2014	1–24
2015	1–24
2016	1–12
2017	1–12
2018	1–12
2019	1–12
2020	1–4

Отже, за результатами дослідження спортивної періодики, яка зберігається у читальному залі № 2 бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету, можна зробити наступні висновки. Журнальні видання містять цікавий науково-методичний матеріал, публікації щодо розвитку спорту, спортивного тренування, фізичних вправ, медико-біологічних проблем спорту, актуальних питань спортивної науки, які ефективно використовуються науковцями, викладачами, аспірантами, студентами нашого університету, вчителями шкіл.

Список використаних джерел:

1. Ермаков С. С. Критерии оценки научного журнала в различных экспертных системах. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Серія: педагогічні науки. Фізичне виховання і спорт.* Чернігів : ЧДПУ, 2010. № 89. С. 120–128.

2. Єрмаков С. С. Наукові видання з педагогічних наук: аналіз діяльності та перспективи євроінтеграції *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків : ХДАДМ (ХХІІІ), 2008. № 9. С. 43–50.
3. Єрмаков С. С. Наукові видання України: Європейський вимір. *Бюл. ВАК України*. 2008. № 2. С. 13–15.
4. Єрмаков С. С. Рейтинг наукових видань з фізичного виховання і спорту *Бюл. ВАК України*. 2009. № 3. С. 13–16.
5. Лопата О. Електронні ресурси: порядок доступу та їх використання. *Бібліотечний вісник*. 2010. № 3. С. 8–15.
6. Маркусова В. А., Родионов А. Я. Стаття в научному журналі як джерело інформації для виконання фундаментальних досліджень в РАН. *НТИ. Сер. 1*. 1998. № 9. С. 21–28.
7. Мальована Л. М. Ретроперіодичні видання у фондах наукової бібліотеки/ URL: <http://biblioteka.cdu.edu.ua/images/nauka/article1.pdf>.
8. Свістельник І. Р. Спортивні журнали в системі документальної наукової комунікації. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2013. № 9. С. 85–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PPMB_2013_9_16.
9. Ярошенко Т. Еволюція журналу як засобу наукової комунікації: від друкованих видань до оригінальних електронних журналів. *Вісник Книжкової палати*. 2005. № 4. С. 29–34.

БІБЛІОТЕКА – КОМУНІКАТИВНО-ІНФОРМАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

УДК 025.4:002.1]:004.9

О. В. Нетеча, м. Кам'янець-Подільський

ІДЕНТИФІКАТОР ORCID ТА ЙОГО РОЛЬ В ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ

У статті обґрунтовується потреба реєстрації авторів наукових публікацій у системі ORCID і використання персональних кодів ORCID видавцями наукових журналів при публікації персональної інформації авторів статей для уникнення неточностей в ідентифікації авторства й визначенні персональних метрик (показників) бібліометрії.

Ключові слова: міжнародний реєстр вчених, ідентифікатор ORCID, наукометричні бази даних.

Важливу роль у комунікації між науковцями, науковими установами й суспільством у сучасному світі відіграє обмін інформацією щодо проведення наукових досліджень і результатів цих досліджень. Результати цієї роботи публікуються в монографіях, наукових періодичних виданнях, дисертаційних працях, матеріалах конференцій і семінарів, наукових звітах тощо [1, с. 33].

Зростаюча важливість оцінки наукової активності науковця як фізичної особи й наукової установи як колективного автора наукових досліджень приводить до потреби ретельного обліку наукових і технічних публікацій, а також виявлення фактів цитування публікацій (і відповідно авторів) іншими. Процеси менеджменту наукових досліджень потребують створення й застосування системи рейтингових оцінок й оцінок впливу, що приводить до появи й широкого використання таких метрик наукометрії, як індекс цитування автора, імпаکت-фактор періодичного наукового видання.

Проблема ідентифікації авторства (можливість переплутати авторство через повну форму ідентичних імен, що належать різним фізичним особам, або

неповну форму імені) значною мірою ускладнює визначення наукометричних показників, а інколи призводить до помилок [1, с. 33].

Корінь проблеми полягає в неоднозначностях транслітерації, яка відбувається під час відтворення імені автора за допомогою абетки іншої мови або схожі (ідентичні) написи імен різних авторів.

Open Researcher and Contributor ID (ORCID) – відкритий, некомерційний проект для створення та підтримки реєстру унікальних ідентифікаторів дослідників, прозорого способу представлення науково-дослідної діяльності та вільного доступу до цих ідентифікаторів. Основна мета створення ORCID – вирішити проблему ідентифікації вчених з однаковими іменами та прізвищами [7, с. 4].

Організація ORCID функціонує з 2012 року та веде свою діяльність на громадських засадах. Проект ORCID унікальний тим, що не обмежений рамками певної наукової дисципліни, розділенням досліджень і державними кордонами. Зв'язок дослідників із результатами їхньої роботи забезпечується за рахунок впровадження ORCID-ідентифікатора в ключові процеси, такі як оновлення профілю дослідника, розгляд манускриптів та рукописів для публікацій, подання заявок на отримання грантів і патентів тощо [6, с. 3].

Обліковий запис ORCID включає в себе інформацію про ім'я вченого, його електронну адресу, назву організації та інформацію про його дослідницьку діяльність.

Система ORCID є однією з небагатьох глобальних систем реєстрації авторів, метою якої є вирішення проблеми розпізнавання авторів. Система ORCID забезпечує добровільну або організовану юридичною особою реєстрацію громадян будь-якої країни, зберігання й використання персональних даних автора видавництвами або інформаційно-пошуковими системами. Пошук публікацій за реєстраційним номером автора повністю забезпечує його ідентифікацію й проведення вибірки з бази даних, а також визначення наукометричних показників, що пов'язані з автором [4].

Організація ORCID управляється Радою Директорів, яка обирається з представників організацій – членів проекту, що репрезентують світову наукову спільноту. На сьогодні до Ради Директорів входять представники 16 відомих міжнародних організацій – CrossRef, Cornell University, Elsevier, Massachusetts Institute of Technology, National Institute of Informatics, Online Computer Library Center, Public Library Of Science (PLOS), Thomson Reuters, US National Institutes of Health та інші, що свідчить про велику зацікавленість міжнародної наукової спільноти в забезпеченні тісних зв'язків між науковцями з усього світу та інтеграції результатів їхньої наукової діяльності. Рада директорів визначає загальний напрямок політики управління діяльністю ORCID, ґрунтуючись на основних принципах проекту, серед яких виділяється відкритість і прозорість.

Кому потрібний ID ORCID [7, с. 5]:

- Автору. Вказівка свого ID ORCID спрощує узгодження відомостей про автора. Немає необхідності збирати перелік своїх публікацій. Кожен видавець відправляє відомості про статтях, опублікованих в його журналах.
- Редакції. Завжди можна зв'язатися з автором і побачити всі його публікації.
- Університету. Відстежувати інформацію про своїх співробітників, формувати звіти про наукову діяльність.
- Видавництву. Після публікації статті відомості про неї можливо відправити в базу ORCID.
- Науковим співтовариствам. Можливість адмініструвати членів своїх спільнот, учасників своїх конференцій.
- Фондам. Завжди можна побачити перелік публікацій певного автора і гранти, отримані ним раніше.
- Бібліотекам. Спрощується процес каталогізації по авторам.

Незалежно від області досліджень і місця роботи, для Вашої репутації і кар'єри важливо, щоб наукові організації, дослідницькі фонди, видавці, наукові товариства та асоціації, Ваші колеги та інші зацікавлені вчені могли швидко і

однозначно виявити Ваші, і тільки Ваші, роботи серед безлічі інших. ORCID допомагає Вам просто і надійно зв'язати особисті дані з Вашими напрацюваннями.

Ви можете підтримувати в одному місці всю ключову інформацію про себе. При цьому Ви контролюєте власні налаштування приватності, в тому числі, самі визначаєте, яка інформація буде доступна широкому загалу, а яка буде доступна тільки Вашим довіреним партнерам, список яких Ви також визначаєте для себе самі.

ORCID має сумісність з численними науково-інформаційними системами різних установ і дозволяє налаштувати у своєму записі підтримку інших систем ідентифікації.

Отже, щоб зареєструватися і отримати унікальний міжнародний ідентифікатор науковця ORCID на сайті проекту orcid.org, необхідно зайти у розділ For researchers («Для науковців») і натиснути в ньому на посилання Register for an ORCID iD («Отримати ідентифікатор ORCID») [4].

Після відкриття реєстраційної форми послідовно заповнюються обов'язкові поля: First name («Ім'я»), Last name («Прізвище»), E-mail («Електронна адреса»), Re-enter E-mail (підтвердження електронної адреси), Password («Пароль»), Confirm password (підтвердження пароля).

Перше поле має містити лише ім'я автора, по-батькові не використовується. Інші імена можна буде додати після реєстрації. Персональна електронна адреса, яка вводиться двічі для підтвердження, далі буде використовуватися як логін або ім'я користувача (додаткові електронні адреси вводяться після реєстрації). Новий профіль з тією ж самою електронною адресою створити не можна: якщо адреса вже була використана раніше, з'явиться попередження червоного кольору. Пароль повинен мати не менше 8 знаків і містити при цьому як цифри, так і літери та/або символи (системою буде прийнятий пароль з позначкою Good або Strong). В разі втрати пароля його можна відновити через посилання <https://orcid.org/reset-password>.

Далі користувач має визначити налаштування конфіденційності або доступності до персональних даних у рядку *Default privacy for new works*, обравши позначку *Public* (загальнодоступна інформація, яку може переглядати кожен учасник ORCID), *Limited* (обмежений доступ, параметри якого встановлює користувач) або *Private* (доступ до даних має лише сам користувач).

Наступний крок – визначення частоти повідомлень, які ORCID надсилатиме на персональну електронну адресу. Йдеться про новини проекту або події, які можуть представляти інтерес для користувача, зміни в обліковому записі тощо. Тут можна зазначити, як часто мають надходити такі повідомлення: *Daily summary* (щоденно), *Weekly summary* (щотижня), *Quarterly summary* (щоквартально), *Never* (ніколи). Також необхідно поставити позначку в полі *I'm not a robot* («Я не робот») [6, с. 5–8].

Останньою дією процесу реєстрації є підтвердження згоди з політикою конфіденційності та умовами користування, включаючи публічний доступ і використання всіх відповідних персональних даних. Аби завершити реєстрацію, необхідно прийняти умови використання.

Заповнивши поля реєстраційної форми, необхідно натиснути кнопку *Registration* («Зареєструватися»), після чого відкриється сторінка профілю учасника з особистим ідентифікатором ORCID ID, номер якого знаходиться в лівій панелі під іменем користувача.

Структура ідентифікатора ORCID являє собою номер із 16 цифр, узгоджений зі стандартом ISO (ISO 27729). Крім цифр від 0 до 9, ідентифікатор може містити велику літеру X, яка позначає число 10. ORCID ID – це URL (стандартизований спосіб запису адреси ресурсу в мережі Інтернет), тому запис виглядає як <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx> [2].

Наступним кроком є робота зі своїми даними, які можна додавати або редагувати у вікні, що відкривається після реєстрації. Для внесення даних необхідно натиснути на посилання *Update* («Оновити») в рядку *Personal Information* («Персональні дані»). Тут можна редагувати або додавати наступну інформацію: *First Name* («Ім'я»), *Last Name* («Прізвище»), *Published Name* (ім'я

учасника в профілі ORCID), Other Names (інші імена, які використовуються, наприклад, по-батькові, дівоче прізвище, можна записати кілька варіантів через крапку з комою), Biography (біографія, включаючи короткий опис професійної кар'єри), Keywords (ключові слова, які описують основну наукову діяльність, вносяться через крапку з комою), Country (країна, в якій працює учасник), Website (короткий опис і URL, можна внести кілька посилань на інтернет-ресурси: особистий веб-сайт, сайт організації, сторінка в Wikipedia або посилання на профілі в соціальних мережах Facebook, Twitter, Google+, LinkedIn та ін.), E-mail Address (якщо e-mail змінюється, то в подальшому вхід учасника ORCID у свій профіль буде здійснюватися за новою електронною адресою, на яку після такої зміни буде надіслано відповідне повідомлення).

Вносячи персональні дані, учасник може одночасно зазначати рівень доступності. Після внесення всіх змін необхідно натиснути кнопку Save changes («Зберегти зміни»). Далі варто занести до бази даних ORCID свої наукові публікації. Для додавання, редагування, видалення публікацій зі списку робіт та визначення рівня їх конфіденційності або доступності натисніть посилання Update («Оновити») в рядку Works («Роботи»). У вікні, що відкриється, можна вибрати власні публікації з результатів пошуку в наукометричній базі даних CrossRef і додати їх до персонального профілю ORCID, просто натиснувши на назву роботи в лівій частині вікна. Після цього необхідно зберегти перенесені дані (Save changes) [3, с. 113].

Наукові роботи також можна додати самостійно, натиснувши у вікні редагування списку робіт кнопку Add manually («Додати вручну»). Послідовно заповнюйте відповідні поля основними даними (метаданими), які відносяться до наукових публікацій, і по завершенні натисніть на кнопку Add to list («Додати до списку»). Під час додавання наукових публікацій до профілю ORCID можна визначати та змінювати рівень доступності до цих даних.

В найближчому майбутньому в інтерфейсі ORCID також планується впровадити імпортування публікацій учасників з інших сайтів.

На завершення варто підкреслити, що для ефективного використання ідентифікатора ORCID, тобто для забезпечення надійного зв'язку між іменем науковця та результатами його наукової діяльності, слід додавати інформацію про ідентифікатор ORCID до своїх публікацій, під час подавання документів на гранти, використовувати в інших науково-дослідницьких процесах, вносити його в різні пошукові системи, наукометричні бази даних та соціальні мережі, сприяючи таким чином покращенню інформаційної комунікації на міжнародному рівні та підвищенню представленості результатів досліджень вітчизняних вчених у світовому науковому просторі [3, с. 113].

Список використаних джерел:

1. Васильєв О. В. ORCID – метод вирішення проблеми ідентифікації автора наукової публікації. *Мінеральні ресурси України*. 2015. № 4. С. 33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mru_2015_4_8.
2. Главчева Ю. Н. Технология регистрации ученых в мировом реестре Open Researcher and Contributor ID (ORCID). URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/4520>.
3. Марушко Р. В. Міжнародний ідентифікатор ORCID та його роль в інформаційно-комунікаційних технологіях *Репродуктивна ендокринологія*. 2016. № 27. С. 111–114. URL: <https://doi.org/10.18370/2309-4117.2016.27.111-114>.
4. Назаровець С. Унікальні ідентифікатори авторів-науковців: пропозиції, реєстрація, використання. URL: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.923504>.
5. Новицька Т. Л., Марченко О. О. Система авторських ідентифікаторів ORCID. *III Міжнародна науково-практична конференція «Інформаційні технології в освіті, науці, і техніці»*, Черкаси, 12–14 травня 2016 р. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/166240>.
6. Профіль науковця в ORCID: реєстрація та наповнення / упоряд. М. А. Назаровець. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2017. 27 с.
7. Практичні рекомендації щодо порядку реєстрації та обміну інформацією для ORCID та ResearchID : метод. посіб. / уклад. К. З. Возьний. Тернопіль : Терноп. нац. екон. ун-т, 2017. 27 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/19311/1/InstructionORCID.pdf>.

The article argues a case for the registration of authors of scientific publications in the system ORCID and necessity of usage of personal ORCID-codes by publishers of scientific journals to avoid inconsistencies in identifying and determining of the authorship and improvements of personal bibliometrical indicators.

Key words: *international register of scientists, ORCID identifier, scientometric databases.*

УДК 37-056.2/.3(477)(092)Миронова

І. М. Лук'янчук, м. Кам'янець-Подільський

ВКЛАД С. П. МИРОНОВОЇ У ВІТЧИЗНЯНУ ПЕДАГОГІКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті досліджується творча діяльність педагога, сучасного автора багатьох статей та навчально-методичних посібників, присвячених інклюзивній освіті, професора С. П. Миронової. Разом з іншими педагогами та психологами сучасної України вона бере участь у створенні нової для нашої держави системи освіти, котра передбачає рівний доступ до якісного навчання усіх, в тому числі осіб з особливими потребами, особливу увагу приділяючи підготовці кадрів для її впровадження.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, інклюзивна педагогіка, діти з особливими потребами, психолого-педагогічний супровід, навчально-методичний посібник.*

Проблема навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку спільно з іншими є актуальною, хочі не новою для нашої держави. Раніше воно мало стихійний, несистемний характер і здійснювалося переважно у індивідуальній формі та без відповідного забезпечення. Але зараз, як зазначає А. Колупаєва, в Україні відбуваються зміни у системі спеціальної освіти, пов'язані з новим підходом до місця дітей з особливими потребами в суспільстві та ставленні до них, розв'язанням завдань їхньої інтеграції.

Україна не може сліпо копіювати досвід інших країн, де ця проблема практично вирішена, через різні етнографічні, економічні умови та різний

менталітет, вона мусить створювати свій шлях розвитку інклюзивного навчання.

В нашій країні початок інтеграційних процесів «особливих дітей» у масову шкільну систему почався з 90-х років минулого століття і оформився у 2000-х із започаткуванням науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах»

Але остаточно інклюзивна освіта стала підтримуватись законодавчою базою України з 2010 року, коли до Закону України «Про загальну середню освіту» були внесені зміни, згідно з якими загальноосвітні навчальні заклади змогли повноправно створювати спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими потребами.

Політика нашої держави стосовно навчання цієї категорії дітей визначається Конституцією України (ст. 46, 53, 49), Державною національною програмою «Освіта (Україна XXI століття)», Законом України «Про освіту» (ст. 3, 19, 20), Законом України від 23.05.2017 № 2053-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг», Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», Законом України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» [8, с. 36–42], Законом України від 05.06.2014 № 1324-VII «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», а також указами Президента та постановами Кабінету міністрів останніх років. Для її впровадження необхідні спеціалісти з певною профільною освітою, для здобуття якої потрібні навчальні програми, підручники та посібники.

Проблемою інклюзивної освіти в Україні займалися такі вчені, як А. А. Колупаєва, В. І. Бондар, В. П. Ляхова, Г. М. Хворова, З. М. Шевців, К. О. Пінюгіна, М. Шведта інші. Це питання розроблялося, здебільшого, в університетському середовищі, бо саме там постала необхідність підготовки відповідних кадрів як виклик сучасності.

О. П. Мещанінов писав, що університетська освіта утворила такий осередок освіти, науки та культури у суспільстві, де не тільки відбувається передача знань, умінь та навичок молодому поколінню, а й формується світогляд. Саме формуванню нового світогляду та набуттю спеціальних професійних знань і навичок присвячена робота останніх років доктора педагогічних наук, професора С. П. Миронової. Вже три десятки років Світлана Петрівна працює в КПНУ, з 2011 року очолює кафедру корекційної педагогіки та інклюзивної освіти на факультеті корекційної та соціальної педагогіки і психології. В останні десятиліття відповідно до актуальних проблем корекційної педагогіки одним з основних напрямків її наукового пошуку стали питання організації та методики інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами.

С. П. Миронова практикує дефектологію, викладацьку й наукову роботу вона поєднує з роботою корекційного педагога в психолого-медико-педагогічній консультації Кам'янець-Подільського. Окрім лекцій в університеті та практичних занять на курсах підвищення кваліфікації вчителів спеціальних шкіл, вона консультує батьків та педагогів міста й району з питань виховання та навчання дітей з особливими потребами, велику увагу приділяє методичній роботі, бере участь у комплектації спеціальних дошкільних груп та інклюзивних закладів міста.

Предметом її наукових інтересів є проблеми удосконалення корекційної роботи в закладах для дітей з вадами інтелекту; змістові, організаційні та методичні засади підготовки вчителів до роботи з дітьми, що потребують корекції психофізичного розвитку, як у системі корекційної, так і інклюзивної освіти.

Світлана Петрівна є членом експертної групи з питань впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітні заклади міста, заступником голови методичної комісії зі спеціальної педагогіки науково-методичної Ради Міністерства освіти та науки України, членом комісії вищої спеціальної освіти при науково-методичній раді відділення вищої освіти МОН України,

багаторічним експертом МОН України з питань ліцензування і акредитації спеціальності «Спеціальна освіта»

Її авторству належать статті, що публікувалися у різний час в наукових часописах та збірниках:

«Діяльність факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в галузі інклюзивної освіти молоді та дітей з особливими потребами», «Ставлення студентів і педагогів до проблем інклюзивної освіти дітей з психофізичними порушеннями», «Командний підхід до психолого-педагогічного супроводу дітей з вадами психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти», «Дифференційований підхід к подготовке специалистов для инклюзивного образования».

Викладацька робота потребує методичного та інформаційного забезпечення, і Світлана Петрівна взяла на себе його створення та впорядкування.

У 2012 році побачив світ навчально-методичний посібник «Інклюзивна освіта: теорія та практика», де одним з авторів та загальним редактором виступила С. П. Миронова. Посібник розкриває окремі теоретичні аспекти інклюзивної освіти, дає практичні рекомендації щодо психолого-педагогічного супроводу дітей з вадами психофізичного розвитку в умовах інклюзії та описує досвід запровадження інклюзивного навчання в місті Кам'янці-Подільському, містить в додатках засадничі документи, має предметний та іменний покажчики.

Друга частина цього посібника за редакцією професора Миронової вийшла у 2014 році. Вона присвячена досвіду запровадження інклюзивної освіти в різних державах, тут зроблено огляд сучасної нормативно-правової бази інклюзивної освіти в Україні, розроблено методичні рекомендації з психолого-педагогічного супроводу учнів з вадами психофізичного розвитку та менеджменту інклюзивного навчання. Окрім загального редакторства, С. П. Миронова є автором вступу та однієї з частин посібника.

У цьому ж році Світлана Петрівна видала підручник «Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності», адресований студентам спеціальності «Корекційна освіта» і корекційним педагогам спеціальних та інклюзивних освітніх закладів. Один з розділів його має назву «Реалізація корекційно-розвиткового компоненту інклюзивного навчання учнів з вадами інтелекту та затримкою психічного розвитку» [12, с. 102–115] і присвячений саме питанням інклюзивного навчання.

Наступного, 2015 року, колектив викладачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка під керівництвом С. П. Миронової видав ще один навчально-методичний посібник під назвою «Інклюзивне навчання: організаційно-змістове та методичне забезпечення». Тут розкрито організаційні та соціально-психологічні засади інклюзивного навчання, описані особливості методичного забезпечення навчання і виховання в інклюзивних закладах, запропоновано зразки ділової документації корекційних педагогів. Вступ до посібника також написала Світлана Петрівна.

Авторству професора Миронової належить «Педагогіка інклюзивної освіти», що вийшла у 2016 році. Ця книга висвітлює підходи до реалізації інклюзивної освіти як нової соціальної моделі в Україні та світі, співпрацю з батьками як членами команди інклюзивного закладу і багато інших нагальних питань.

А для надання майбутнім корекційним педагогам та викладачам, що керують їх самостійною роботою, організаційно-методичної допомоги колектив авторів кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти, яку очолює С. П. Миронова, 2018 року видав навчально-методичний посібник «Самостійна робота студентів з дисциплін професійної підготовки за спеціальністю 016 Спеціальна освіта» за її редакцією, де є розділ «Педагогіка інклюзивної освіти» [16, с. 117–131]. Там бажаючі можуть знайти відомості про програму дисципліни, її мету та завдання, обсяг і завдання для самостійної роботи. присутній також список рекомендованої літератури.

Такого ж профілю навчальний посібник для студентів випускних курсів та магістрантів авторства Миронової С. П. та Докучиної Т. О. побачив світ вже у 2019 році. Він називається «Самостійна робота студентів з підготовки до підсумкової атестації за спеціальністю 016 Спеціальна освіта», містить навчальний матеріал з психології дитини з інтелектуальними порушеннями, корекційної психопедагогіки та педагогіки інклюзивної освіти.

Таким чином, за останнє десятиліття С. П. Миронова внесла значний вклад у навчання і виховання майбутніх педагогів, що готуються до роботи в інклюзивних закладах, а також в розбудову самої системи інклюзивної освіти в Україні.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи на межі тисячоліть. Київ, 2001. 89 с.
2. Миронова С. П., Коваль Н. М., Коган О. В. Дифференційована підготовка спеціалістів для інклюзивного образования. *Коррекционно-развивающее и специальное образование: инновации, перспективы, проблемы* : матер. І міжнарод. заочної науч.-практ. конфер. Барнаул : АЗБУКА, 2012. С. 457–459.
3. Миронова С. П. Діяльність факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в галузі інклюзивної освіти молоді та дітей з особливими потребами. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2011. 16 с.
4. Миронова С. П. Дифференційований підхід к підготовке спеціалістів для інклюзивного образования. *Формирование личности ребенка с особыми потребностями в условиях меняющегося мира* : Электронные дан. и прогр. (40 Мб). Минск, 2011. 1 электр. опт. диск (DVD-ROM) : цв.
5. Інклюзивна освіта: теорія та практика : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац ун-т ім. І. Огієнка, 2014. Ч. 2. 184 с.
6. Інклюзивна освіта: теорія та практика : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С. П. Миронової]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. 192 с.
7. Інклюзивне навчання: організаційне, змістове та методичне забезпечення : навч.-метод. посіб. / [за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. 236 с.

8. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
9. Миронова С. П. Командний підхід до психолого-педагогічного супроводу дітей з вадами психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Т. Г. Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ : ЛНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2011. № 14(3). С. 108–112.
10. Конституція України (чинна з 28 червня 1996 р. зі змінами). *Верховна рада. Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
11. Мещанінов О. П. Основні принципи розбудови успішної університетської освіти. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Сер.: Педагогіка. 2011. Т. 153, вип. 141. С. 35–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2011_153_141_9.
12. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2014. 260 с.
13. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2016. 164 с.
14. Миронова С. П., Докучина Т. О. Самостійна робота студентів з підготовки до підсумкової атестації за спеціальністю 016 Спеціальна освіта : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2019. 162 с.
15. Сабат Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання. *Соціальний педагог*. 2008. № 3. С. 43.
16. Самостійна робота студентів з дисциплін професійної підготовки за спеціальністю 016 Спеціальна освіта: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2018. 144 с.
17. Миронова С. П., Завальнюк О. О. Ставлення студентів і педагогів до проблем інклюзивної освіти дітей з психофізичними порушеннями. *Дефектологія*. 2011. № 1. С. 8–12.
18. Швед М. Основи інклюзивної освіти : підручник. Львів: Український католицький ун-т, 2015. 360 с.

The article is concerned with a research of well-known teacher's creative work. Professor Svitlana Myronova is a modern author. She has written a great number of text books describing inclusive education and methodology. Also she has been

working with famous teachers and psychologists for many years creating and developing a new educational system in Ukraine. The new educational system provides the equal possibilities to get an education for all students including disabled.

Key words: *inclusive education, disabled children, text book, teaching and psychological escorting.*

НАШІ АВТОРИ

Айвазян Олена Борисівна, кандидат історичних наук, директор наукової бібліотеки Хмельницького національного університету.

Биковська Вікторія Францівна, завідувач сектору читального залу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Бичко Оксана Миколаївна, завідувач інформаційного-бібліографічного відділу наукової бібліотеки Хмельницького національного університету.

Герасименюк Олена Володимирівна, бібліотекар відділу електронних інформаційних ресурсів бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Грінішина Інна Іванівна, провідний бібліотекар читального залу №1 бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Дитинник Людмила Вікторівна, директор бібліотеки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Климчук Людмила Вікторівна, кандидат історичних наук, директор бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Клімчук Тетяна Петрівна, редактор 2-ї категорії відділу комплектування та наукової обробки документів бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Козак Наталія Олександрівна, провідний бібліограф інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Крючкова Надія Дмитрівна, провідний бібліотекар відділу рідкісних видань бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Кушнір Ірина Іванівна, завідувач відділу комплектування та наукової обробки документів бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Лук'янчук Ірина Миколаївна, провідний бібліотекар читального залу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Мацей Оксана Олександрівна, заступник директора наукової бібліотеки Хмельницького національного університету.

Михайлик Артур Олександрович, кандидат історичних наук, директор наукової бібліотеки Подільського державного аграрно-технічного університету.

Молчанова Світлана Артемівна, завідувач науково-методичного відділу наукової бібліотеки Хмельницького національного університету.

Нетеча Оксана Василівна, бібліотекар читального залу електронної бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Нечипорук Олена Сергіївна, провідний бібліотекар відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення наукової бібліотеки Хмельницького національного університету.

Опря Тамара Миколаївна, ветеран бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Прокопчук Віктор Степанович, доктор історичних наук, професор.

Пиштаківська Оксана Іванівна, провідний бібліотекар читального залу №2 бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Резнічук Людмила Василівна, завідувач відділу абонементів та читальних залів бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Сивак Наталія Йосипівна, бібліотекар 1-ї категорії читального залу педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Синиця Надія Миколаївна, заслужений працівник культури України, учений секретар Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки, член НСКУ.

Ситник Людмила Василівна, завідувач сектору центрального абонементу бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Скоропад Надія Ярославівна, бібліотекар 1-ї категорії читального залу мистецької літератури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Смельцова Лілія Жоржівна, бібліотекар 2-ї категорії відділу комплектування та наукової обробки документів бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Сологуб Тамара Володимирівна, завідувач сектору читального залу педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Чопик Валентина Петрівна, бібліотекар 1-ї категорії центрального абонементу бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Швачка Тетяна Олександрівна, головний бібліотекар науково-дослідного відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ПРАЦІ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство

ВИПУСК 6

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.